

TARTALOM Mécses a te igéd

KONDOR PÉTER: *Reménység nélkül nem lehet élni* 401

Tanulmányok

CRAIG V. MITCHELL: *Jogosság, igazságosság és újraelosztás* 402

LÁSZLÓ VIRGIL: *Jézus „egyszülöttségének” értelmezhetősége a jánosi teológiában* 407

Fórum

SZENTPÉTERY PÉTER: *Komplementaritás – de mikor és miben? Hozzászólás Szakács Tamás Az idő teremtése és a komplementaritás – Reuss András 80. születésnapjára című írásához* 412

SZAKÁCS TAMÁS: *A komplementaritás lehetőségei és korlátai. Válasz Szentpétery Péternek* 413

Figyelő

Könyvrecenzió

TÉGLÁSY IMRE: *Az ige hűséges sáfárai* 416

HAFENSCHER KÁROLY: *Luther mint gyakorlati teológus* 421

GAZDAG ZSUZSANNA: *Kimondani a kimondhatatlant* 422

Az igehirdető műhelye

PETHŐ ATTILA: *Szentháromság ünnepe után utolsó (örök élet) vasárnap (Ez 12,21–28)* 425

BOGDÁNYI MÁRIA: *Advent 1. vasárnapja (Jel 2,1–7)* 428

KOVÁCS LÁSZLÓ: *Advent 2. vasárnapja (Júd 14,b–25)* 430

VETŐ ISTVÁN: *Advent 3. vasárnapja (Jel 3,7–13)* 432

KRÁMER GYÖRGY: *Advent 4. vasárnapja (Fil 2,16b–18)* 435

Igehirdetés

HORVÁTH OLIVÉR: *Búcsúprédikáció és búcsúima* 438

Reménység nélkül nem lehet élni

Jel 21,1–6

■ KONDOR PÉTER

A reménység nemcsak vallásos, hanem egyetemes emberi szükséglet is. Mindnyájunknak szükségünk van reménységre. S mennyi mindenben reménykedünk... Milyen sok terve van sokszor még idős embereknek is. Terveink vannak a családban, az egyéni életünkben, elvégzendő feladataink gyülekezeteinkben, és az a reménységünk, hogy mindezeket örömmel el tudjuk végezni azok javára, akik között élünk. Minél határozottabb reménységeink vannak, annál határozottabb, céltudatosabb az életünk. Amikor aztán nehézségekbe ütközünk, reménységünk fényszóráival keressük a járható utat, de bármilyen modern lámpák is ezek, csak arasznyi utat világítanak be előttünk. A Szentírás azonban nem arról beszél, hogy a mi szívünkben milyen reménységek vannak, hanem hatalmas ígéreteket tár elénk, és arra tanít, hogy ezekhez az ígérekhez kapcsoljuk reményeinket. Mint amikor a hajók éjszaka a parthoz közelednek, és a világítótornyok fénye segíti manőverezésüket, hogy betaláljanak a kikötőbe. Már az ókorban építettek ilyen nagy világítótornyokat, amelyeken hatalmas máglyákat raktak, hogy azok fényénél tájékozódjanak a hajósok a tengeren. Ez a kép jól jellemez bennünket, amint hanyódnak az élet tengerén, és a szirtek között hajótörés, katasztrófa fenyegeti az életünket. Szeretnénk megérkezni, de nem a mi reflektorainkkal tapogatjuk a hullámokat, hanem a világítótorny fényét keressük, mert csak ahhoz igazodva fogunk biztonsággal megérkezni a kikötőbe. Isten igéjének világosságához kell igazítani az életünket, és az ő ígéretei azok a fények, amelyek a szirtek között átsegítik életünk hajóját, és magukba ölelik földi reményeinket. Igénkben ilyen ígéret szólal meg, amikor egy új világ kezdetéről beszél. „Íme, újjáteremték mindent.” Szinte Isten szívébe látunk, ahogy feltárja terveit. Új eget és új földet teremt. Nem időben újat, hanem lényegében. Isten munkája átfogó méretű, teljes megújítás lesz. Ezt jelzi az „ég és föld” kifejezés. Mert a régi világ megromlott, ember és természet együtt. „...a teremtett világ együtt sóhajtozik és együtt vajúdik mind ez ideig.” (Róm 8,22) Az öreg János azonban már látja is ezt az új teremtést: „És láttam új eget és

új földet, mert az első ég és az első föld elmúlt, és a tenger sincs többé.” (Jel 21,1) Isten visszafogja a romboló erőket, a nyughatatlanságnak, a kiszámíthatatlanságnak, az erőnk feletti ostromnak, a viharoknak világát, ahol semmi gyertyaláng az életünk, ha a tenger feltámad ellenünk. Hiábavaló ma is minden technikai fölényünk, amikor tizenöt-húsz méteres hullámok vihara söpör el hajókat, városokat, embereket. Isten mégis biztat: „...tenger sincs többé”. Tehát a felforgató, életellenes erők, amelyek tombolnak az emberek között, nem lesznek. Békeség és rend lesz a világon. Eltűnik a könny, az emberi nyomorúság jele, a halál, a régi zsarnok, a kiáltás, mint a háborúság hangja. Mindezek eltűnnek, mert eltűnik a régi ember. Isten az embert is újjáteremti. Többé nem hátrafelé nézünk, hogy mi volt akkor, könnyeinken át emlékezve nemcsak nélkülözésre, szenvedésre, megaláztatásra, de mellette szégyenünkre és bűneinkre is. Isten letörli könnyeinket, s vele a szenvedések és szégyenünk emlékét is. És mindezt megkoronázza: „Íme, az Isten sátora az emberekkel van, és ő velük fog lakni, ők pedig népei lesznek, és maga az Isten lesz velük.” (Jel 21,3)

Az új eget és földet nem mi valósítjuk meg, mégis fontos, hogy miként várjuk. Az új eget és földet nem is siettethetjük, de az új ég és föld sürget minket. Jézus nem azért jön vissza, mert a szolga hű és jól végzi a dolgát, hanem a hű szolga végzi jól a dolgát, mert tudja, hogy ura eljön. Az új ég és föld fénye előre sugárzik, és Isten munkájának ereje bennünket is áthat. Amikor küzdünk a bűn ellen, a saját bűnünk ellen is, amikor harcolunk az igazságért, és jó ügyért munkálkodunk, akkor Isten új eget és földet teremtő munkájának ereje dolgozik bennünk. S hogy legyen erőnk kitartani, míg emberi kezeink töredékes munkáját az ő napján teljességre viszi, még egy biztatást ad az ő népének: „Én adok majd a szomjazónak az élet vizének forrásából ingyen.” Aki szomjazik az életre, a szentiségre, a győzelemre, a hűségre, a mennyei világban való részesedésre, annak ad Isten ingyen. Itt már nem teljesítményről van szó, hanem ajándékról.

Isten ad ingyen, legyen áldott az ő neve!

Jogosság, igazságosság és újraelosztás^{*}

■ CRAIG V. MITCHELL

Bevezetés

Mint a Richard Land Center for Cultural Engagement igazgatóját gyakran kérdezik tőlem, hogy támogatja-e a Biblia a vagyoni újraelosztásának elvét. Rövid válaszom mindig az, hogy nem. A kérdéssel kapcsolatban az kelti fel a figyelmet, hogy az emberek gyakran azért jutnak arra a következtetésre, hogy a Biblia megköveteli ezt a gyakorlatot, mert vagy felszínesek, vagy pedig félreértelmezik a vonatkozó igehelyeket. Ezért kívánjuk ebben az írásban megvizsgálni azokat a főbb igazságosságokat, amelyeket a vagyoni újraelosztást védők leginkább használnak, valamint azokat az ideológiai alapvetéseket, amelyek gazdasági értelemben arról győzik meg az embereket, hogy ez az elv valóban etikus.

Közgazdaságtan és a Biblia értelmezése

A tanulmány elején számításba kell vennünk azt a kihívást, amelyet a modern közgazdaságtani elvek ősi, premodern kultúrában való alkalmazása jelent. Egyrésztől egyes tudósok, mint Victor CLAR és Robin KLAY azt állítják, hogy nehéz olyan keresztény elvet vagy értéket találni, amelynek ne lenne köze a gazdasági élethez (2007, 21. o.). Ugyanakkor mások azt ismerik fel, hogy nem lehet egy az egyben megfeleltetni egymásnak a Biblia és a mai világ gazdasági elveit. Ezért írja Richard Lowery: „A mai fogyasztás alapú, globalizálódó gazdaság sok területen lényegesen különbözik attól a királysági kereteken belül működő agrárgazdaságtól, amelyben a bibliai szombat megszületett. Ugyanakkor a modern gazdaság a dolgozó embereket ugyanazoknak a

régi köztétéseknek egy frissített verziójában tartja: túl sok munka és kevés fizetség.” (LOWERY 2000, 5. o.)

Bruce Malina hasonlóan fogalmazva kijelenti: „...a bibliai szövegek kizárólag a leszármazás és a politika kontextusában fejlődtek. Olyan írótól származnak, akik számára legfontosabb a házi és a közösségi vallás, valamint a házi és a közösségi gazdálkodás volt. Így hát a bibliai írók sohasem szóltak egyszerűen és tisztán a gazdasági ügyekről.” (MALINA 2001, 101. o.) Később megállapítja, hogy „nincs a piacgazdaságot és a közgazdaságtani elméleteket és a bennük rejlő elvont tartalmakat leíró, kifejtett bibliai terminológia” (uo.). Ennek pedig az az oka, hogy a hébereknél a vallási és gazdasági szférák nem különültek el egymástól (uo.).

Peter OAKES egyetért Malina értékelésével, amikor azt írja, hogy „minden olyan kísérlet, amely a gazdaságot más társadalmi alrendszerektől, mint például a politikától el akarja választani, kudarcra van ítélve” (2009, 11. o.). Ez azonban nem jelenti azt, hogy Oakes szerint helytelenek lennének azok az erőfeszítések, amelyek révén társadalmi-gazdasági adatok alapján próbálnak többet megtudni a Bibliáról. Bemutatja, hogy a régészeti, a szövegelemzési és összehasonlító gazdasági leleteket mind lehet a Biblia értelmezésében használni. Az azonban nyilvánvaló, hogy óvatosságra van szükség akkor, amikor egyesek úgy közelednek a Bibliához, hogy a bibliai és a modern közgazdasági fogalmak között kívánnak párhuzamot felállítani.

Igazság és igazságosság

Történelmileg a közgazdaságtan az erkölcsfilozófia/erkölcs-teológia témakörén belül elhelyezkedő tudomány. Eredetileg politikai gazdaságtanként volt ismert, amíg az erkölcsfilozófiát négy különböző tudományra nem bontotta David Hume és August Comte pozitívizmusa. Később, az 1900-as

* A tanulmány eredetileg megjelent: MITCHELL 2014.

évek elején a Cambridge Egyetemen dolgozó John Neville Keynes pozitív, normatív és gyakorlati közgazdaságtanra osztotta fel a témakört. Ebből született meg a közgazdaságtan redukcionista, matematikai megközelítése.

Amennyiben az előzőek fényében szeretnénk teljesen megérteni a Biblia politikai gazdaságtanát, legegyszerűbben azt az erkölccsteológiát kell megértenünk, amelyre az épült. Kutatásunkat néhány olyan kulcsfogalom elemzésével kezdjük, amelyek fontos szerepet kaptak a bibliai etikában. Az első megvizsgálandó kifejezés, amely a héber teremtés-etikában gyökerezik, az „Isten mint Teremtő”, a teremtett rend és a megváltás története koncepcióján alapszik, amelyekben a teremtő Isten mindenható és tökéletesen jó. Amikor a „jó” szót használjuk, a héber *tov* szóra utalunk vele. Robert P. GORDON segít nekünk ezen a ponton, amikor azt írja, hogy ez a kifejezés „a műfajnak, szándéknak vagy helyzetnek megfelelő állapotot vagy funkciót jelöl” (1997, 353. o.). Ehhez hasonlóan a „jó” magában foglalja a rend, a megfelelés és a szépség fogalmát is. Lényegében tehát a teremtett világ jósága a Teremtő természetét, szándékát és akaratát tükrözi.

A jósághoz hasonló fogalom az igazságosság (héberül *cedek*). Az igazságosság témájáról írt művek között talán a legjelentősebb Hans Heindrich Schmid *Gerechtigkeit als Weltordnung* című könyve. Miután feltérképezte, hogyan használták az igazságosság eszméjét az ókori Keleten, megállapítja, hogy a héber igazságosság eszméje központi szerepet játszik a jogban, a bölcsességben, a természethez való viszonyban, a háborúban, az áldozatban és a királysághoz való viszonyban (SCHMID 1968, 14–15. o.). Moshe Weinfeld a következőképp fogalmazza meg mindezt: „A társadalmi igazságosságot mind az ókori Izraelben, mind az ókori Keleten szópárokkal fejezték ki. A Bibliában ilyen céllal leggyakrabban használt szópár a »jogosság és igazságosság« vagy »igazságosság és jogosság«. Ezenkívül találkozunk még az »igazságosság és méltányosság« szópárral, amely elsősorban költői szövegekben található, vagyis alapvetően párhuzamokban jelenik meg.” (WEINFELD 1995, 25. o.)

Megjegyzni továbbá, hogy sok más ókori keleti országban használták ezeket vagy hasonló szópárokat. Például mind az egyénnek, mind a királynak feladata volt a jogosság és igazságosság megvalósítása (uo. 17., 45. o.). Walter Houston Weinfelddel egyetértően írja: „Az igazságosságnak e különböző szövegváltozatokban megjelenő eszméje két tulajdonságát tekintve különbözik a modern, nyugati igazságfelfogástól. Az egyik, amit az imént vizsgáltunk meg, az, hogy lényegét illetően kötődik a világmindenségben meglévő rend koncepciójához. A másik pedig az igazságos cselekedet iránt való egyéni elkötelezettség fontossága.” (HOUSTON 2006, 131. o.)

Houston tulajdonképpen úgy mutatja be az igazságosságot, mint egy olyan erényt, amellyel az egyénnek rendelkeznie kéne. David J. Reimer szerint ehhez hasonlóan

az élettelen dolgokról is elmondható, hogy igazságosak, amennyiben céljukat szolgálják, vagy az igazságról tesznek tanúbizonyságot, mint például a pontos mérés esetében. (Lásd 3Móz 19,36; 5Móz 25,15; vö. REIMER 1997, 748. o.)

Végül az igazságossághoz kapcsolódó másik eszme a szabadság (*d'rara*). Fontos megjegyezni, hogy ez a szó mind gazdasági, mind politikai kontextusban megjelenik (uo. 15. o.). Mivel tehát a szabadság és igazságosság Isten teremtésének jó voltához vannak kötve, be kell látni, hogy ezek a bibliai értékek megkövetelik a tulajdonhoz való jog elismerését, amit a „Ne lopj!” parancsolatban találunk meg. Ezért állapítja meg Rolf KNIERIM, hogy „a bibliai teológiában a valóságban jelentkező gazdasági igazságtalanság a jogosság eszméjével és azt a gazdaság keretein belül érvényesíteni kívánó felhívással találja magát szemben” (1995, 461. o.).

Ószövetségi érvek az újraelosztás mellett

Az Ószövetség mindenekelőtt a Törvényről szól. Christopher J. H. WRIGHT odáig megy, hogy az mondja: „...a törvény a társadalom rokonsági-családi meghatározottságát hangsúlyozza mint a szegénység megelőzésének kulcsát és az abba került emberek kiemelésének útját” (2004, 173. o.) Úgy véli, hogy „Izrael törvénye egy sor olyan rendelkezést tartalmazott, amelyek egy lenyűgöző és rendszerbe szervezett jóléti programot írtak le az igazán elesettek, főleg a földnélküliek és a családnélküliek érdekében” (uo.). De szükséges mindehhez a vagyon újraelosztása? És ha igen, hogyan biztosítaná mindez a jogosságot és az igazságosságot?

Ahhoz, hogy ilyen kérdésekre választ tudjunk adni, először azt kell megértenünk, hogy az újraelosztás melletti érvek jellemzően két ószövetségi és egy újszövetségi eszmére támaszkodnak. Az újraelosztás első számú ószövetségi alapú érvelése a földtulajdonosoknak arra a kötelességére hivatkozik, hogy meg kell engedniük a szegényeknek az aratás során elhullott, hátramaradt kalászkok összeszedését. A második érvet az elengedés évének intézményére alapozzák.

Izraelita politikai gazdaságtan

Mielőtt megvizsgálánk a fenti érveket, meg kell próbálnunk megérteni az izraeli politikai gazdaságtan természetét. Érdemes Marty Stevensszel kezdenünk, aki a *Temples, Tithes and Taxes* című könyvében betekintést nyújt az izraeli gazdaságba. Könyvének egyik célja bemutatni azt, hogy „a templom az ókori Izrael központi társadalmi-gazdasági-vallási intézménye” (STEVENS 2006, 173. o.). Úgy érvel, hogy Izraelnek templomközpontú volt a gazdasága. „A király felügyelete alatt épült és az ő nagylelkúsége által támogatott Templom az ő hatalmának ügynökeként mű-

ködhetett a társadalomban. JHVH a Templom közvetítő intézményén keresztül járt közben a nélkülözők érdekében, hogy a jogosság és igazságosság érvényesülhessen. Vagyis a zsoltáros metaforái a valóságos társadalmi-gazdasági környezetből származnak, és a nélkülözőkkel kétféleképpen foglalkoznak: a védelem szemszögéből (különösen az apa nélküliek esetében) és a táplálás szemszögéből.” (Uo. 133. o.)

Az idő nagy részében a templomgazdaság bevételei és kiadásai rendben és rendszeresen működtek (uo. 128. o.). Tizedeket, adományokat, felajánlásokat és adókat fizetnek a Templomnak, amely mint központi bank is működött, ahol betételhelyezés és hitelnújtás is történt (uo. 136. o.). Az ókori Izraelben voltak adók, tizedek, pénzbüntetések csakúgy, mint ajándékok és felajánlások (uo. 7. o.). Csak az adók voltak politikai jellegűek és kötelezők. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy az adók a kormányzat, és nem a szegények támogatására lettek felhasználva (1Kir 4,7.21.28). Ennélfogva a vagyon modern kori újraelosztását nem lehet az ókori adózásra alapozni.

Az elhullott kalászok összegyűjtése aratás után

A szántóföldek átfésülése a Tórában (3Móz 19,9–10; 5Móz 24,21) megköveteli a szegényektől, hogy maguk szedjék fel a földek szélén található maradékokat. A földtulajdonosoktól nem az állam veszi el terményüket, és adja oda a szegényeknek. Ennek az az oka, hogy az Ószövetség nagyra értékeli a munka becsületét, és mélyen elítéli a lustaság bűnét. Így tehát a vagyon újraelosztásának mai eszméje teljesen idegen az ókori Izrael jogosság- vagy igazságosságésményétől. John E. Hartley ezt a következőképp fogalmazza meg: „A nagylelkűség elvárása bölcsen van megfogalmazva. Egyrészt nem helyez extra terhet a földtulajdonos vállára, hiszen nem kell fizetnie a maradék termény begyűjtéséért. Másrészt a szegények és az idegenek megőrizhetik méltóságukat, hiszen adomány helyett az lehet a kiváltságuk, hogy saját munkájukkal tölthetik be szükségleteiket. Erőfeszítést kell tenniük azért, hogy Isten irgalmának a földesúr nagylelkűségén keresztül megnyilvánulásából hasznuk is legyen.” (HARTLEY 1992, 314. o.)

5Móz 24,21 párhuzamos igehelyével kapcsolatosan Duane Christensen az alábbiakat írja: „Az ilyen gyakorlat megóvta a nélkülözőket a fennmaradásukért folytatott kéregetés okozta megaláztatástól. A szegények így az élelmükért végzett munka révén megőrizhették méltóságukat, bár a földtulajdonos nem profitált ebből.” (CHRISTENSEN 2002, 598. o.)

Mindez azt mutatja, hogy a szegényeknek dolgozniuk kellett a fennmaradásukért. Azt is meg kell jegyezni, hogy ez a földtulajdonosokkal szemben Izraelben érvényes követelmény nem volt általános más nemzeteknél. Izrael az Isten különleges szolgálatára elválasztott teok-

rácia volt, és ebből a különválasztott népből jött el a Mesiás, hogy megmentse a világot. Azt láthatjuk tehát, hogy ezek a törvények úgy biztosították a jogosságot és igazságosságot, hogy lehetőséget biztosítottak a nélkülözők számára, hogy maguk gondoskodhassanak szükségleteikről. Ezért bármely olyan társadalmi irányelv, amely nem követeli meg a szegényektől a munkavégzést, nincs összhangban az Ószövetséggel.

Az elengedés/kürtölés éve (3Móz 25,8–10)

A vagyon újraelosztásának elvét a Bibliára alapozó érvelésnek elengedhetetlen eleme az elengedés évének bibliái intézménye. Kétségtelen, hogy az elengedés éve olyan rendelkezés, amelyet mindenképpen meg kell vizsgálni, amikor erről a témáról van szó. „Az elengedési hagyományokban, amelyek a héber Szentírásban találhatóak – írja Sharon RINGE –, bőséggel találkozunk a politikai felszabadulás, a gazdasági újrendezés és a forradalmi társadalmi változás képeivel.” (1985, 32. o.) Ringe hozzáteszi: „Az elengedés évével összefüggésbe hozott hagyományok két dolgot látszanak megerősíteni. Az első az, hogy Isten Izrael szuverén Ura mind ebben a világban, mind a végidőre vonatkozó reménységben. A második az, hogy a gazdasági és társadalmi élet struktúráinak kell megtestesíteniük Isten szuverén hatalmának az emberek általi elfogadottságát.” (Uo. 33. o.)

Mindez kétségtelenül igaz. Mégis fel kell tenni a kérdést, hogy az elengedés éve hogyan illeszkedik a jogosság és igazságosság mindent magában foglaló rendszerébe.

Richard Lowery azt állítja, hogy „ennek a törvénynek nem az egyedi nélkülöző megsegítése a célja. A termőföldnek az elengedés évében lezajló újraelosztása a családi gazdaságoknak és az örökletes tulajdonviszonyoknak a hosszú távú fennmaradását szolgálja.” (LOWERY 2000, 68. o.) Nem szabad elfelejteni, hogy az elengedés évének szabályai csak az ókori Izraelben voltak érvényesek. Az Újszövetség az elengedés évét mint az egyéni szabadulás szimbólumát használja, amely szabadulást a Jézus Krisztushoz való megtérés hozza el. Az Újszövetség nem követeli meg a nemzetektől az elengedés éve intézményének követését.

Azt látjuk tehát, hogy a jogosság és igazságosság a családi gazdaságok és az örökletes tulajdonviszonyok vonatkozásában érvényesült az ókori Izraelben. Az elengedés évének mai, erkölcsi vonatkozásait Lowery fontos megfigyelése fényben kell értelmezni, miszerint „az elengedési szabályok vegyes tartalmúak, és többnyire alkalmatlanok arra, hogy a társadalompolitikában megjelenjenek” (uo. 77. o.). Ennek az az oka, hogy az elengedés évének mai alkalmazása nem lenne összhangban a bibliái szemlélettel, mert az ilyen kísérletek mindig csak az egyedi nélkülöző szükségleteit célozzák meg.

Újszövetségi érvek az újraelosztás mellett

Az Újszövetség vonatkozásában a vagyon újraelosztása mellett érvelők leggyakoribb hivatkozása az Apostolok cselekedetei 4. fejezetében leírtakra épül. Itt azt jegyzi fel a Szentírás, hogy a korai egyház tagjai mind megosztották egymással vagyonukat. Ennek a történetnek a kritikus vizsgálata azonban azt eredményezi, hogy itt nem kötelező érvényű iránymutatással találkozunk. Az, hogy névleges „tudósok” ilyen következtetésre jutnak, valóban csodálatra méltó és némileg elszomorító. A vitával kapcsolatban érdemes először Rolf KNIERIM megállapítását idézni, aki szerint „a gazdasági értelemben vett méltányosság újszövetségi képe semmiképp sem szolgáltat alapot az igazságosságnak a világi gazdasági életben való megvalósításához” (1995, 461. o.). Knierim ezt az állítást számos, az Újszövetség gazdasági szemlétét összefoglaló megfigyelésével támasztja alá: „A szegénység nincs idealizálva; viszont komolyan van véve. A szegényekről való gondoskodás fontos. A társadalom szélére sodródottak Isten különleges figyelmét bírják. A magántulajdon elfogadott, de a tisztességtelen versenykritika alá van vonva. Ezt mutatja be az elfajult kereskedelmi és pénzügyi használatba került Templom megtisztítása. A vagyon maga nem megvetés tárgya, inkább erkölcsi felelősséggel van megterhelve. A vagyonba vetett bizalom mint az Istenbe vetett bizalom ellentéte, mint erkölcsstelen kerül elvetésre. A felelős sáfárgodás a pozitív követelmény.” (Uo. 460. o.)

Később úgy folytatja, hogy „különösen figyelemreméltó az a tény, hogy az Újszövetség az egyes keresztények egyéni belátására bízta a gazdasági értelemben vett méltányosság alkalmazását a társadalomban. A gyülekezetek maguk alapvetően a gyülekezeten belüli, illetve a gyülekezetek közötti vagyoni egyenlőtlenségekkel foglalkoznak.” (Uo. 461. o.)

Egy másik fontos megállapítás Bruce Malinától származik, aki úgy véli, hogy míg Jézus az Izraelen belüli vagyoni újraelosztást hirdette, „a Jézust követő, Palesztinán kívüli csoportok megjelenésével a probléma már nem az Izraelen belüli újraelosztás volt, hanem a »gonosz« gazdagok megtérítése” (MALINA 2001, 110. o.). Ekképpen a vagyon újraelosztása Malina szerint csak Izrael számára volt előírás, de a pogányokból lett keresztények számára már nem. Végezetül hozzát teszi, hogy „a szegényekért való aggodalom a modern kor terméke, hiszen korábban a szegények rendelkeztek az életfenntartáshoz elengedhetetlen dolgokkal” (uo. 111. o.).

Mіндеzen érvek ellenére azok, akik az ApCsel 4. fejezete alapján érvelnek a vagyon újszövetségi megalapozottságú újraelosztása mellett, általában ugyanerre jutnak az 5. és 6. fejezet olvasata alapján is. Ezzel az a probléma, hogy nem veszik észre a keresztény adományozó lelkület számos fontos, kontextuális összetevőjét, ame-

lyeket más szerzőkhöz hasonlóan Wolfgang Schrage is megvilágított. Például azt írja: „A Lélek és az emberi átváltozás új valósága betüremlik a gazdasági szférába (Mk 12,30). Természetesen hibás akár szeretettel, akár szeretet nélkül »kommunizmusról« beszélni. Nincs szó a vagyon vagy a termelőeszközök társadalmi tulajdonáról. Kautzky már korábban kimutatta, hogy a fogyasztás és nem a termelés volt megosztva. Nincs nyoma a forradalmi erőszaknak vagy egy univerzális szociális hálónak.” (SCHRAGE 1988, 127. o.)

Ehhez hasonlóan, Schragéval egyetértve Richard Pipes így ír: „Létezik egy széles körben elterjedt, téves nézet, miszerint a szocializmus és a kommunizmus pusztán csak a kereszténység modern, szekularizált változatai. Amiképpen a 19. századi orosz filozófus, Vlagyimir Szolovjev rámutatott, a különbség abban rejlik, hogy Jézus a tanítványait saját magánvagyonuk feladására ösztönözte, míg a szocialisták és kommunisták mások vagyonát szeretnék felosztani.” (PIPES 2001, 4. o.)

A lényeg az, hogy a szegények problémáinak megoldásához nem a kommunizmus az út, mert az természetéből adódóan totalitárius, és így nem lehet elfogadható egy olyan kormányzat számára, amely a jogosság és igazságosság érvényre jutását tűzi ki célul. Az Újszövetségben, mint Mark SEIFRIED helyesen jegyzi meg, „Isten igazságossága ezzel épp ellenkezőleg »a Jézus Krisztus hitén keresztül jut el mindenkihez, aki hisz«, és akik hisznek, ingyen igazulnak meg kegyelemből” (2000, 64. o.). Az tehát a lényegi üzenet, hogy a megváltás újszövetségi jogosságából és igazságosságából nem lehet szociálpolitikát alkotni, mert az ilyen kísérletek a bibliai fogalmakat olyan területeken alkalmazzák, amelyeket azok sohasem voltak hivatottak kezelni.

A vagyon újraelosztásának valódi indoka

A vagyon újraelosztásának a bibliai tanulmányok keretein belül felbukkanó sztenderd érvein túl sokan, akik ezért küzdenek, olyan liberálisok, akik John Rawls gondolatait követik. Rawls a Harvard Egyetem erkölcsfilozófia-professzora volt. Ő írta az *A Theory of Justice* című könyvet. Az igazságosságot ebben a könyvben alapvetően „méltányosságként” határozza meg. Ezzel ugyanakkor RAWLS az igazságosságot egyfajta társadalmiszerződés-elmélet vagy kontraktárius módszertan függvényévé teszi (1971, 12. o.). Thomas Nagel rávilágít Rawls gondolatainak jelentőségére, amikor így ír: „Röviden összefoglalva Rawls a társadalmi és gazdasági egyenlőségnek az európai szocializmusból ismert eszméit ötvözte a többségi tolerancia és egyéni szabadság amerikai liberalizmusból ismert eszméivel. Ezt pedig egy olyan elmélet keretein belül tette meg, amely közös alapokhoz vezette vissza az elmélet

mindegyik építőelemét. Mindennek eredménye közelebb áll az európai szociáldemokrácia eszméjéhez, mint bármilyen főbb amerikai politikai irányvonalhoz.” (NAGEL 2003, 63. o.)

Végül Rawls munkája különösen befolyásosnak bizonyult a liberális politikatudósok és társadalomtudósok körében belül. Egészen annyira, hogy Rawls közeli barátja, a Nobel-díjas közgazdász Amartya Sen megpróbálta összeegyeztetni az igazságosságról alkotott elméletét a jóléti közgazdaságtannal. Ezt az indokolta, hogy a gazdasági egyenlőtlenség jelenségeit kívánta kezelni.

Ezzel szemben mások Rawls megközelítésének néhány problémájára hívták fel a figyelmet. Ennek egy jó példája Edward Zajac, a University of Arizona közgazdaságtan-professzora, aki így ír: „Alapjában véve Rawls elmélete egy szekularizált erkölcsi rendszer, amely a Legfelsőbb Lény képzetét érveléssel helyettesíti. A fejlődés a tudatlanság fátyla mögötti kiindulópontból a logika alkalmazásán keresztül valósul meg. Nehéz elképzelni, hogy egy ilyen szekularis elméletet akár csak a nyugati világ minden vallásos csoportja elfogadjon, nemhogy minden más nem nyugati kultúra is.” (ZAJAC 1996, 88. o.)

Zajac értő elemzésén túl Rawls munkájában az is zavaró, hogy a valóságban összeegyeztethető a marxizmussal. A kapcsolat a marxizmus egyik központi elemén keresztül érhető tetten, amely szerint az osztályharc kontextusában a proletariátus („a bér munkások modern osztálya, akiknek nincs saját termelőeszközük, így rákényszerülnek munkaerejük értékesítésére, hogy megélhessenek”) elkerülhetetlenül szemben áll a burzsoáziával („a modern kapitalisták osztálya, akik a termelőeszközök tulajdonosai és a bér munkások alkalmazói”; lásd MARX-ENGELS 1998, 34. o.).

Összegzés

Az Occupy Wall Street mozgalom új értelmezést adott a marxista gondolatoknak, amikor arról beszéltek, hogy a társadalom 1%-a (a gazdagok) szemben állnak a többi 99%-kal (a szegényekkel). A valóság ezzel szemben az, hogy akik az USA-ban születtek és itt élnek, automatikusan az úgynevezett 1%-ba tartoznak. Akik itt élnek, sokkal jómódúbbak, mint a világ népességének többsége. De a mohó ember számára, akár ebben az országban él, akár máshol, semmi sem elég. Mivel elégedetlenek sorsukkal, végső soron elégedetlenek Istennel és az ő gondviselésével. Így ahelyett, hogy hálásak lennének Istennek azért, amivel ellátta őket, dühösek mind Istenre, mind az emberekre.

Ezért bűn a mohóság. Elválaszt minket attól, hogy megértsük, Isten úgy rendezi körülményeinket, hogy a krisztusi jellemet tudjuk magunkban fejleszteni. Másképp fogalmazva, nem vesszük észre, hogy az átmeneti gazdagsá-

gunkkal vagy szegénységünkkel kapcsolatos attitűdünknek az öröklétre vonatkozó következményei vannak. Ezen lelki kapcsolódások miatt veszélyesek az olyan ideológiák, mint a felszabadítási teológia és az osztályharc, amelyek mindezt teljesen figyelmen kívül hagyják. Ők felcserélik az örökkévalót az átmenetivel, a lelkit az anyagival, a társadalmat az egyénivel.

Ezenkívül a mohóság által fokozatosan táplált elégetlenség gyakran a lopás bűnéhez vezet. Azok például, akik az osztályharc mellett érvelnek, jól példázzák ezt a folyamatot, hiszen a vagyon újraelosztása mellett szállnak síkra. A legfinomabb eszköz, amelyen keresztül ez megfogalmazódik, a kötelező adófizetés. Pontosabban szólva a liberálisok mind vertikálisan, mind horizontálisan adózási egyenlőséget akarnak megvalósítani. A vertikális egyenlőséget a progresszív adózás révén érik el (GRUBER 2007, 522. o.). Ebben a rendszerben ha többet keresel, az állam többet vehet el tőled. Horizontálisan pedig ehhez járul számos, az egyenlően keresők esetében figyelembe vett tényező (uo.). Például az, hogy valaki egyedülálló vagy házas, vagy hogy hány gyereket nevel, mind beszámít az adómegállapításba. Az ilyen és hasonló kérdések azt a célt hivatottak szolgálni, hogy az adórendszer méltányos és hatékony legyen. Valójában azonban egy ilyen rendszer sohasem éri el célját. Pusztán csak az újraelosztást szorgalmazó rablóállam számára biztosítja a lopás lehetőségét. Sőt az adózás mindig a közgazdászok által holttehervesztés (deadweight loss) néven definiált, az adózás vagy szabályozás révén megvalósuló állami beavatkozás miatti gazdasági hatékonyságvesztéshez vezet. Ahogy bővül az adórendszer, úgy nő az ebből eredő gazdasági hatékonyságvesztés.

Összegezve elmondható, hogy az osztályharc, a vagyon újraelosztása és a szocializmus legjobb esetben is csak a nyomorúságban teszi egyenlővé az embereket. Meglepő, hogy a szabad piacgazdaság, amely tiszteli a tulajdonhoz való jogot, maximalizálja mind a termelő, mind a fogyasztó jólétét, és gazdagságot teremt (ahelyett, hogy felosztaná), sokkal inkább összhangban van a bibliai kereszténységgel? A szabad piacgazdaság nem tesz mindenkit egyenlővé. Ehelyett mindenkinek egyelő lehetőséget ad arra, hogy gazdag legyen, vagy szegény.

Ezek az egyszerű igazságok az ószövetségi bölcsességi irodalomban is fellelhetők. Ebben azt ismerhetjük fel, hogy Isten a világot úgy szerkesztette meg, hogy akik az ő – tulajdonjogot is magában foglaló – rendjével összhangban működnek, azok nagyobb eséllyel lesznek jómódúak (ceteris paribus). Ehhez hasonlóan azok, akik az isteni renddel szemben működnek, bűnösek, és valószínűleg szegénységre jutnak. Végezetül tehát erény és természetjog (vagy a teremtett rend) pontosan illeszkednek Isten méltányosságának és igazságosságának eszméjéhez.

Fordította: Kocsis Péter

Hivatkozott művek

- CHRISTENSEN, Duane L. 2002. *Deuteronomy 21–34*. Thomas Nelson, Nashville. (Word Biblical Commentary 63.)
- CLAAR, Victor V. – KLAY, Robin J. 2007. *Economics in Christian Perspective*. InterVarsity, Downers Grove.
- GORDON, Robert P. 1997. Tob. In: *New International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis*. Szerk. Willem A. VanGemeren. 2. köt. Zondervan, Grand Rapids. 353. o.
- GRUBER, Jonathan 2007. *Public Finance and Public Policy*. Worth Publishers, New York.
- HARTLEY, John E. 1992. *Leviticus*. Word, Dallas. (Word Biblical Commentary 4.)
- HOUSTON, Walter 2006. *Contending for Justice*. T & T Clark, New York.
- KNIERIM, Rolf 1995. *The Task of Old Testament Theology*. Eerdmans, Grand Rapids.
- LOWERY, Richard 2000. *Sabbath and Jubilee*. Chalice Press, St. Louis.
- MALINA, Bruce 2001. *The Social Gospel of Jesus*. Fortress Press, Minneapolis.
- MARX, Karl – ENGELS, Frederick 1998. *The Communist Manifesto*. Verso Books, New York.
- MITCHELL, Craig V. 2014. Justice, Righteousness, and Redistribution. *Christwell Theological Review*, New Series 11. évf. 2. sz. 35–45. o.
- NAGEL, Thomas 2003. Rawls and Liberalism. In: Samuel Freeman (szerk.): *The Cambridge Companion to Rawls*. Cambridge University Press, New York.
- OAKES, Peter 2009. Using Economic Evidence in Interpretation of Early Christian Texts. In: Bruce Longenecker – Kelly Liebengood (szerk.): *Engaging Economics*. Eerdmans, Grand Rapids.
- PIPES, Richard 2001. *Communism: A History*. Modern Library, New York.
- RAWLS, John 1971. *A Theory of Justice*. Harvard University Press, Cambridge.
- REIMER, David J. 1997. Righteousness. In: *New International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis*. Szerk. Willem A. VanGemeren. 3. köt. Zondervan, Grand Rapids. 748. o.
- RINGE, Sharon 1985. *Jesus, Liberation and the Biblical Jubilee*. Fortress Press, Minneapolis.
- SCHMID, Hans Heinrich 1968. *Gerechtigkeit Als Weltordnung*. J. C. B. Mohr Siebeck, Tübingen.
- SCHRAGE, Wolfgang 1988. *The Ethics of the New Testament*. Fortress Press, Philadelphia.
- SEIFRIED, Mark 2000. *Christ Our Righteousness*. InterVarsity, Downers Grove.
- STEVENS, Marty E. 2006. *Temples, Tithes and Taxes*. Hendrickson, Peabody.
- WEINFELD, Moshe 1995. *Social Justice in Ancient Israel and in the Ancient Near East*. Fortress Press, Minneapolis.
- WRIGHT, Christopher J. H. 2004. *Old Testament Ethics for the People of God*. InterVarsity, Downers Grove.
- ZAJAC, Edward 1996. *Political Economy of Fairness*. MIT Press, Cambridge.

Jézus „egyszülöttségének” értelmezhetősége a jánosi teológiában

■ LÁSZLÓ VIRGIL

Tény, hogy János evangéliuma, illetve János első levele a υἱὸς ’fiú’ szót csakis Jézusra alkalmazza. A benne hívők kizárólag mint τέκνα, azaz „gyermek” jelennek meg (HURTADO 2005, 363. o.). Ezt a sokak által jelentős momentumnak gondolt distinkciót azonban Peppard nem tartja döntő különbségnek. „...az istenfiúság olyan kép, amely sokkal inkább egyesíti Krisztust és a keresztényeket, mint amennyire szétválasztja [...] A υἱὸς különbözik a τέκνα-tól nemben és számban, de nem természetében. Függetlenül attól, hogy »fiú« vagy »gyermek«, mindegyiket Isten »nemzette« [begotten of God] János felfogásában.”¹

Bár ez utóbbi álláspont első látásra meghökkentőnek tűnhet, még tovább menve azt is kimondhatjuk, hogy János evangéliumának görög szövege *expressis verbis* sem-

mit nem mond Jézus Krisztus Istentől való születtségéről, csakis a benne hívőkéről. Amit a Prológusban a fordítások ilyenformán adnak vissza, az több szempontból is félrevezető. Az ’egyszülöttnék’ fordított μοιουγενής melléknév ugyanis általában magában áll, konkrét főnév nélkül. Másfelől a szó bevett fordítása is téves képzeteket keltethet. Érdekes, hogy míg a német a magyarhoz hasonlóan ’egyszülöttként’ (eingeboren) adja vissza a görög kifejezést, az angolban a Jakab király-féle fordítás nyomán évszázadokra az *only-begotten*, azaz ’egyedül nemzett’ lett a bevett forma.² A szó jelentése azonban nem a származás jellegére (’szülött’ vagy ’nemzett’) utal eredetileg, hanem

¹ PEPPARD 2011, 108–109. o. Az angolban bevett *begotten* jelentése ’nemzett’. A magyarban a ’szülött’/’született’ kifejezés honosodott meg.

² Biológiai nonszenszként is hat, hogy például a naini özvegy édesanya a hagyományos angol fordítás szerint az ő *only-begotten* fiát gyászolja Lk 7,42-ben. Ez utóbbit ugyanis csak a már elhunyt édesapa tehetné meg.

azt fejezi ki, hogy 'egyetlen',³ illetve 'páratlan', 'a maga nemében egyedülálló'. Az összetett szó alkotóelemei: *μόνος* 'egyedüli' és *γένος* 'fajta', 'nem'. Vonatkozó tanulmányában, amelyben áttekinti a kifejezés értelmezés- és hatás-történetét, Dale MOODY rámutat, hogy az 'egyszülött' a görögben valójában a *μονογενήτης* lenne (MOODY 1953, 213. o.). A fordítási anomáliáért, úgy tűnik, a Vetus Latina verziókat pápai kérésre revideáló Jeromos tehető felelőssé. Ugyanis a valószínűsíthetően Kr. u. 365 körül keletkezett ólatin szövegtanú, az „a” jelű Codex Vercellensis Jn 1,14.18; 3,16.18 igehelyeken a *μονογενής*-t még *unicusként*⁴ adja vissza, és csak a Vulgatában jelenik meg a tükörfordítás-szerű *unigenitus*, amely immár valóban 'egyszülöttként' fordítható (MOODY 1953, 214. o.). Kimutatható, hogy Jeromos a változtatásokat egyértelműen dogmatikai érdekekből követte el a fenti négy igehelyen, továbbá 1Jn 4,9 és Zsid 11,17 esetében.⁵ Ezt bizonyítja, hogy Lk 7,12; 8,42; 9,38-ban, ahol a *μονογενής* szintén megjelenik, meghagyta az *unicust*.⁶ Az ötletet Szalamiszi Epiphanosztól, a dogmatikai ortodoxia kérlelhetetlen harcosától vehette, aki Kr. u. 374-ben írt *Ancoratus* című művében Krisztussal kapcsolatban a következő kitéletet teszi: *γεννηθέντα ἐκ θεοῦ πατρός μονογενῆ* (idézi MOODY 1953, 214. o.). Mint láthatjuk, ebben a kifejezésben jelenik meg először a 'született/nemzett', méghozzá az accusativusban álló *γεννηθέντα* szó formájában, míg a szintén accusativusban álló *μονογενῆ* a Fiú páratlan, egyedülálló voltára vonatkozik. Ez a két szóból álló *γεννηθέντα μονογενῆ* hitvallási kifejezés olvad aztán össze Jeromosnál *unigenitusszá*, amit a számára releváns krisztológiai helyeken – és csakis ott – a bibliafordításában is érvényesít. Magam részéről azt gondolom, hogy mindebben közrejátszhatott a 4. század nagy krisztológiai vitája az arianus eretnkséggel, hiszen az ortodox tanítás azt hangsúlyozza, hogy Isten Fia született és nem teremtett (*γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα* – *genitum non factum*).

A *μονογενής* egyébiránt nem csak személyekre vonatkozhat, s ez utóbbiak esetében az „egyszülöttség” igencsak furcsán hatna. Bölcs 7,22-ben arról olvasunk, hogy a Böl-

³ Talán első látásra nem érezzük a különbséget az „egyetlen” és az „egyszülött” között, ha ez egy gyermekre vonatkozik. Azonban például ha van egy szem örökbefogadott gyermekem, rá mondhatom, hogy „egyetlen” fiam, de azt már nem, hogy „egyszülött” fiam.

⁴ Az *unicus* jelentései FINÁLY 1884 szerint: 1. egyetlen, egyedül vagy magára levő; 2. egyetlen a maga nemében, jeles kitűnő; 3. különösen drága, kedves.

⁵ 1Jn 4,9: „Abban nyilvánult meg Isten irántunk való szeretete, hogy egyszülött Fiát küldte el Isten a világba, hogy éljünk őáltala.” Zsid 11,17: „Hit által ajánlotta fel Ábrahám Izsákot, amikor Isten próbára tette, és egyszülött fiát vitte áldozatul az, aki az ígéreteket kapta...”

⁶ Lk 7,12: „Amikor közeledett a város kapujához, íme, halottat hoztak kifelé, egy özvegyasszony egyetlen fiát, és a városból nagy sokaság követte.” Lk 8,42a: „... mivel egyetlen leánya, aki mintegy tizenkét éves volt, halálán van.” (Jairus) Lk 9,38: „És ekkor egy ember így kiáltott a sokaságból: Mester, kérlek, tekints a fiamra, mert ő az én egyetlenem.”

csességben lélek lakozik, amely értelmes, szent és *μονογενής* (ἔστιν γὰρ ἐν αὐτῇ πνεῦμα νοερόν ἅγιον μονογενές). Döbbenetes, hogy a deuterokanonikus Salamon bölcsességeinek protestáns fordítása itt ezt kifejezetten szolgálai módon 'egyszülöttel' adja vissza, míg a Szent Jeromos Bibliatársulat katolikus fordítása sokkal stilszerűbben 'egyetlenként' (Neovulgáta 2007, 697. o.). Egy másik példa, hogy Plutarkhosz szerint Platón a kozmoszt úgy jellemzi, mint Istennek szeretettet és páratlant (*μονογενῆ τῷ θεῷ καὶ ἀγαπητόν*).⁷

A már hivatkozott Zsid 11,17 kulcsfontosságú annak megértésében, hogy a *μονογενής* szó kapcsán az Újszövetség viszonyában⁸ valójában még csak nem is annyira „egyetlenségről” kell beszélnünk, hanem az „egyedülálló” mivolt hangsúlyozásáról. VARGA Zsigmond szótárában ketts jelentésárnyalatot tulajdonít a *μονογενής* kifejezésnek: 1. *egyszülött* (gyermekről), *egyedüli*; 2. *egyedülálló, egyedi* (a maga nemében). Példának rögtön Zsid 11,17-et hozza, Izsákról, Ábrahám „egyetlen” fiáról szólva (VARGA 1996, 638. o.). Ezzel szemben azt kell mondanunk, hogy Izsák Ábrahámnak pont nem az egyetlen, vagy a RÚF szerint: egyszülött fia, hiszen ott van Izmael is.⁹ Viszont kétségkívül páratlan, egyedülálló utóda Izsák Ábrahámnak, hiszen ő az ígért gyermeke. Peppard odáig megy, hogy kijelenti a szóban forgó kifejezéssel kapcsolatban: „*Utalhat egy egyedüli fiúra*, de ez azért van, mert egy *egyedüli* fiú beleillik a páratlan kategóriájába; utalhat egy páratlan fiúra is, aki *nem* egyszülött fiú (pl. Izsák).” (PEPPARD 2011, 106. o.)

Mindezek fényében érdemes tehát megvizsgálnunk Jn 1,14b-t. A szó szerinti fordítás csak hozzávetőleges lehet: „Láttuk az ő dicsőségét, mint az Atya páratlanjának/egyedülállójának/unikálisának dicsőségét” (ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός). Mint érzékelhetjük – és amint már korábban is említettük –, a *μονογενής* mellől hiányzik bármiféle főnév, amelyre vonatkozva jelzőként állna, s így ez a vers nem tartalmaz semmilyen utalást sem születésre, sem fiúságra. A Logosz Istennél volt (Jn 1,2), és a Logosz testté lett (Jn 1,14a): ez a két momentum az, aminek a következménye itt kicsúcsosodik.

Jn 1,18-ban némileg más a helyzet, ott van jelzett szó. Ott a főszöveg¹⁰ szerint ez áll: Θεόν οὐδεὶς ἑώρακεν πώ-

⁷ Plutarkhosz: *De defecta oraculorum*. In: GOOLD 1999, 5: 420. o.

⁸ Az Ószövetségben Bír 11,34-ben Jeftének valóban az egyetlen, egyedüli (ἕνα), illetve LXX: *μονογενής*) lányáról van szó.

⁹ Erre FARKASFALVY Dénes is felhívja a figyelmet, jelezve, hogy a *μονογενής* mögött álló héber szó, a *יחיד* magában hordozza a 'drága, szeretett, legkedvesebb' értelmet is (1986, 54. o.).

¹⁰ Létezik egy variáns, amely *μονογενής* *θεός* helyett *μονογενής* *υἱός*-t hoz. Az ezt támogató kéziratok a *Codex Alexandrinus*, a *Codex Syri Ephraemi Rescriptus* harmadik korrekktúrája, a *Codex Koridethi*, a *Codex Athous Lavrensis*, a Lake-csoport, a Ferrar-csoport, a többségi szöveg, a latin szövegtanúk többsége, a *Syrus Curetonianus* és a *Syrus Harklensis*, illetve Alexandriai Kelemen bizonyos iratai. A főszövegi variáns eredetisége azonban kétséget keltően megalapozott és alátámasztott.

ποτε· μοιουγενῆς θεὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.¹¹ A külső bizonyságok mellett számomra nagy súllyal esik a latba a Bolyki János által is röviden említett, ám részletesebben ki nem fejtett érv: a botránys μοιουγενῆς θεὸς eredetisége sokkal valószínűbb, mintsem hogy a problémamentes „egyszülött Fiút” utóbb „egyszülött Istenre” változtatták volna (BOLYKI 2001, 77. o.). Tartalmilag pedig azt mondhatjuk, hogy a Prológus egészére tekintettel Jn 1,14.18-ban Krisztus egyedülálló, páratlan volta abból fakad, hogy ő az Ige, illetve a Világosság, akihez fogható nincs dicsőségben, az Istenhez való közelségben (lásd: az Atya kebelén van) és abbéli hatalmában, hogy az Atyát kijelentse nekünk. Mindazonáltal arról, hogy Krisztus istenfiúsága az Atya viszonylatában nemzés vagy születés révén keletkezne, a Prológus, sőt János evangéliuma semmit sem mond. Paradox és talán sokaknak megdöbbenő módon a születés vagy nemzés révén szerzett istengyermekségről János evangéliumát tekintve egyedül a Krisztusban hívők tekintetében van szó (Jn 1,13), méghozzá hangsúlyosan.

János első levelében már más a helyzet; ott két, e tekintetben bizonytalan kijelentésre azért akadhat példa. 1Jn 5,1 szerint: „Aki hiszi, hogy Jézus a Krisztus, Istentől született, és aki szereti azt, aki szülte, azt is szereti, aki attól született.” PEPPARD ezt – bár magát a kijelentést elliptikusnak bélyegzi – furcsa módon Krisztusra vonatkoztatva érti (2011, 105. o.), ami viszont álláspontom szerint nem túl logikus. Az igevers első felében ugyan felbukkan Jézus, ám mint a hit tárgya. Jézusnak a Krisztus voltában hívő keresztény az, aki ezért Istentől születtként jelenik meg előttünk, csak úgy, mint Jn 1,12–13-ban láthattuk. Ráadásul ez az igevers szervesen illeszkedik a mikrokontextusába, ami a pontos tartalom felől nem hagyhat bennünk kétséget. A megelőző két igevers: „Ha valaki azt mondja: »Szeretem Istent«, a testvérét viszont gyűlöli, az hazug, mert aki nem szereti a testvérét, akit lát, nem szeretheti Istent, akit nem lát. Azt a parancsolatot is kaptuk tőle, hogy aki szereti Istent, szeresse a testvérét is!” (1Jn 4,20–21) Az utána következő igevers pedig: „Abból tudjuk meg, hogy szeretjük Isten gyermekeit, ha szeretjük Istent, és megtartjuk az ő parancsolatait.” Az 1Jn 5,1-ben szereplő τὸν γεγεννημένον ἐξ αὐτοῦ tehát, akire a szeretés aktusa vonatkozik, nem Jézus Krisztus, hanem a cselekvés alanyához hasonlóan Istentől nemzett keresztény testvér.¹²

A másik ilyen Krisztus született istenfiúságával kapcsolatba hozható textus 1Jn 5,18. Ennek a többféle értel-

mezhetőségét a RÚF egyáltalán nem tükrözi,¹³ ezért fontos a görög szöveget megvizsgálunk: Οἷδαμεν ὅτι πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ θεοῦ οὐχ ἁμαρτάνει, ἀλλ’ ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ θεοῦ τηρεῖ αὐτόν καὶ ὁ ποιηρὸς οὐχ ἄπτεται αὐτοῦ. A kérdés a mondat közepére vonatkozik, ami fordítható úgy is, hogy „hanem aki Istentől született/nemzött, az megőrzi önmagát”, vagy pedig úgy, hogy „hanem aki Istentől született/nemzött, az megőrzi őt”. De az egész érthető úgy is, hogy a megőrzés alanya Isten.¹⁴ A második esetben az „Istentől született” itt Krisztusra vonatkozna, aki megőrzi az Istentől született hívőt. KLAUCK ez utóbbi mellett teszi le a voksát (1991, 334–335. o.). BOLYKI is leginkább erre hajlik, az első opciót az alapján tekintve valószínűtlennek, hogy „ilyen szerkezet, ahol a τηρεῖν igét a visszaható névmás accusativusával használják, máshol nem fordul elő a jánosi iratokban” (BOLYKI 2008, 231. o.). Ugyanezt a logikát kölcsönvéve tőle, azt mondhatnánk az általa preferált variációra, hogy a jánosi iratokban sehol nem fordul elő az, hogy a γεννώω ige passzív participiuma bárhol is Jézusra vonatkozott volna. A saját farkába harapó kígyó féle bizonyításhoz jutunk, tehát a bizonyítandóval bizonyítunk: ez azért Krisztusra vonatkozik, mert ő Istentől született. Azonban az, hogy ő Istentől született volna, pont ebben az egy igeversben jelenik meg – elvileg – az egész jánosi korpuszban, amelyet értelmezni akarunk.¹⁵ A jánosi teológia terén igen mérvadó Raymond BROWN is kifejezetten furcsának találja, hogy ha a jánosi szerzők úgy gondolták volna, hogy Jézust Isten nemzette, akkor miért nem használták ezt a nyelveze-

¹³ 1Jn 5,18: „Tudjuk, hogy aki Istentől született, nem vétkezik, sőt aki Istentől született, az megőrzi önmagát, és a gonosz meg sem érinti.”

¹⁴ Ez utóbbi felé hajlik LENKEYNÉ Semsey Klára fordítása: „...senki nem vétkezik, aki Istentől született, hanem ő azt megőrzi...” (2005, 235. o.) Matthew Vellanickal felhívja rá a figyelmet, hogy Jn 17,2-ben van példa hasonló szerkezetre. Ő azonban mégis egy másik értelmezés, a Krisztusra vonatkoztatott mellett teszi le a voksát (VELLANICKAL 1977, 279–280. o.).

¹⁵ A rend kedvéért meg kell említenünk, hogy textuskritikai problémák merülnek fel éppen az általunk vizsgált résszel kapcsolatban. Magányos szöveggyűjteményként a „kurzívok királynőjének” is nevezett 33-as minusculus kódex a ὁ γεννηθεὶς ἐκ helyett ἐγεννηθη ὁ δὲ γεννηθεὶς ἐκ-et hoz. Álláspontom szerint ez így értelmileg a RÚF logikáját követő tartalmat hordoz, hiszen kihangsúlyozódik, hogy nem vétkezik, hanem született, s aki született, az őrzí meg magát. Ennél jóval izgalmasabb az a néhány minusculus kódex (1505, 1852, 2138), a teljes latin hagyomány, kis módosulással Hérakleai Tamás szír változata, valamint a bohairi kéziratok által támogatott olvasat, ahol ὁ γεννηθεὶς ἐκ helyett – nyilván értelmileg – a ἡ γεννησις áll. Tehát itt maga „a születés” az, ami megóvja az Istentől született embert. Órigenésznél ὁ γεννηθεὶς ἐκ helyett ὁ γεγεννημένος ἐκ található, ami az értelmezhetőségen nem sokat változtat. Végül, de nem utolsósorban az αὐτόν helyett az egyértelműbben visszaható névmási, így a RÚF fordítását támogató εαυτόν alak szerepel a Codex Sinaiticusban, a Codex Alexandrinus korrektúrájában, a Codex Porphyrianusban, a Codex Athous Lavrensiben, a 33-as és az 1739-es minusculus kódexekben, a többségi szövegben és Órigenésznél.

¹¹ A RÚF szerint Jn 1,18: „Istent soha senki sem látta: az egyszülött Isten, aki az Atya kebelén van, az jelentette ki őt.”

¹² Vagy, ahogy Bolyki János hasonlóan gondolkodva ezt tömören megfogalmazza: „Az író a családi életből vett metaforát használ. Aki szereti a »szülőt« (τὸν γεννήσαντα), azaz Istent, az szereti »a szülőtől született« (τὸν γεγεννημένον), vagyis a többi keresztényt is.” BOLYKI 2008, 231. o.

tet soha olyan igeversekben, ahol egyébként Jézus istenfiúsága volt a téma (1982, 622. o.). Másrészt miért vezetne be a szerző ilyen hirtelen Jézus személyét a gondolatmenetbe, azzal a megjelöléssel, hogy „akit Isten nemzett”, mikor egyfelől sokkal egyértelműbben is megjelölhetné, hogy Jézusról van szó, másfelől egy fél mondattal korábban gyakorlatilag ugyanezzel a megjelöléssel még a keresztény hívőt illette? Lehetne esetleg még azt felhozni, hogy a Gonosz az ellenfele természetesen Krisztus, azonban 1Jn 2,13–14-ben éppen a gyermekek jelennek meg úgy, mint akik szemben állnak vele (uo. 620. o.). Mindazonáltal tény, hogy a már említett Klauckon, Bolykin és Vellanickalon kívül olyan szerzők is ezt a Krisztusra vonatkoztatott értelmet preferálják, mint PEPPARD (2011, 105. o.) vagy Judith M. Lieu.¹⁶

Ennek fényében megállapíthatjuk, hogy a vers értelmezhetősége meglehetősen vitatott. Ha a hívőre értjük a $\acute{\omicron}$ γεννηθεις-t, akkor azt mondhatjuk, hogy a jánosi iratok – habár Jézus Krisztus istenfiúsága talán az összes újszövetségi irat közül ezekben a lehangsúlyosabb – semmit nem közölnek a Fiú Istentől való születéséről, csakis a „gyermekéről”. Ha pedig Krisztusra vonatkoztatjuk, akkor az egész jánosi korpuszban ez az egyetlen igevers említi a kérdést. Azonban ebben az esetben sincs különbség a tekintetben, hogy mind a υἱός, mind a τέκνα egyaránt Istentől születtek. Krisztus sajátos istenfiúsága nem a bevett szóhasználat szerinti „egy-szülöttségében” áll, ami, mint láthatjuk, fogalmi ellentmondás az egész jánosi gondolatkörrel szemben (WARDEN 1953, 222. o.), amely számtalanszor¹⁷ azt hangsúlyozza, hogy a Krisztus-hívők, azaz a „gyermek” Istentől származnak (JONGE 1978, 50. o.). A félreértések elkerülése végett, itt nem Jézus Krisztus méltóságának vagy jelentőségének a kisebbitéséről van szó. Egyszerűen csak arról, hogy e méltóság az Újszövetség szövegének eredeti intenciói alapján nem abban áll, amiben a hétköznapi beszédmódunkból az esetleg következne. János evangéliuma a Jézus Krisztusban testté lett Logoszt Istenként definiálja (Jn 1,1.18; 20,28). Ahogy Marinus de JONGE rámutat, az evangélium eleje és vége közötti egész tanúságtétel azt célozza, hogy egyértelművé tegye, hogy nem egy olyan emberrel van dolgunk, aki Istenné tette magát, hanem a Fiúval, akit a történelem egy pontján Isten elküldött. Jézus úgy töltötte be a küldetését, hogy teljesen „transzparenszé” vált, azaz megmutatkozott rajta keresztül az Atya, aki beszélt és működött általa (Jn 1,45; 14,7–11).

¹⁶ LIEU 2008, 200. o. Lieu számára a $\acute{\omicron}$ γεννηθεις perfectumi és a $\acute{\omicron}$ γεννηθεις aorisztoszi alakja közötti különbség tűnik lényeges érvnek.

¹⁷ Jn 1,13; 3,5.6.7.8 (a 6. versben kétszer); 1Jn 2,29; 3,9 (utóbbi versben kétszer); 4,7; 5,1 (kétszer); 5,4.18 (utóbbi versben kétszer). Ez összesen tizenhat alkalom. Ehhez jön még Nikodémus félreértése kétszer Jn 3,4-ben.

A fentebb elmondottakkal kapcsolatban akad még egy pont, amely esetleg mégiscsak Jézus születésére utalhatna. Egy olyan jelenségről van szó, amely különösen is a 20. századi katolikus exegetikai irodalmat jellemezte, és amely egy Jn 1,13-at érintő textuskritikai problémából fakad. Jn 1,12–13: ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς ἀλλ’ ἐκ θεοῦ ἐγεννήθησαν.¹⁸

Tertullianus a 13. versben található többes számú οἳ οὐκ helyén az akár egyes, akár többes számként is felfogható *qui non*-t, a mondat végi szintén többes számú ἐγεννήθησαν helyén pedig egyes számban *natus est*-et hoz. A mondat értelme így döntően megváltozik. Ez esetben ugyanis a 13. vers mintegy megmagyarázza, hogy ki az, aki hatalmat adott az Isten gyermekeivé levésre: Krisztus, aki nem vérből, sem a test, sem férfi akaratóból, hanem Istentől született. Tertullianus a *De carne Christi* című műve 19. fejezetében azzal vádolja meg a valentiniánusokat, hogy azok meghamisítják Jn 1,13 szövegét, mivel az eredendően Jézus születésére vonatkozott.¹⁹ Szerinte Valentinusz követői cserélték fel az egyes számot többes számra, hogy az így az ő saját eredetükre vonatkozzon. Valamivel később a XXIV. fejezetben újból idézi ezt az igeverset, ismét csak egyes számban. Tertullianuson kívül még a Kr. u. 450-re datált „b” jelű ólatin *Codex Veronensis* hozza ezt a verziót, azonban egyetlen ma ismert görög nyelvű kézirat vagy egyéb korai fordítás sem.²⁰ Ez a tény egyértelművé teszi, hogy a főszövegi verzió az eredeti. Bart D. EHRMAN antiadopcionista okokkal magyarázza, hogy a 2. században miért merülhetett fel a latin nyelvű irodalomban az egyes szám használata, nem zárva ki annak a lehetőségét sem, hogy bár ma egyetlen ilyen görög kéziratunk sincs, esetleg Tertullianus ismerhetett ilyet (1993, 59. o.).

A mai írásmagyarázók meghajlanak a források súlya előtt, és elvetik az egyes számú szövegvariáns eredetiségét. A 20. század elején azonban az evangélikus Adolf von HARNACK egy tanulmányában még emellett tette le a voksát (1915, 534–573. o.), amely álláspont – amint már utaltunk rá – érdekes módon leginkább a római katolikus bibliakutatóknál talált aztán befogadó készségre. Így például a jezsuita Jean GALOT 1969-ben egy egész monográfiát szentelt ennek az egyetlen szövegkritikai kérdésnek, kar-

¹⁸ Jn 1,12–13: „Akik pedig befogadták, azoknak hatalmat adott arra, hogy Isten gyermekeivé legyenek; mindazoknak, akik hisznek az ő nevében, akik nem vérből, sem a test, sem a férfi akaratóból, hanem Istentől születtek.”

¹⁹ http://www.tertullian.org/articles/evans_carn/evans_carn_03latin.htm.

²⁰ Két ízben megjelenik még Irenausnál (*Adv. Haer.* III. 16.2; 19,2), illetve az *Epistula Apostolarum* 3. fejezetében is (EHRMAN 1993, 59. o.).

doskodva a kisebbségi olvasat mellett. Ugyanígy vélekedett Matthew VELLANICKAL (1977, 112–132. o.), valamint a ciszterci FARKASFALVY Dénes (1986, 51–52. o.). SABOURIN szerint ez az igeszakasz egyszerre utal Jézusnak Máriától való szüzi születésére és Krisztusnak mint az Igének az örök születésére (1976, 90. o.). Ennek a jelenségnek, jelesül e 2. századi gondolat 20. századi katolikus szerzők közötti reneszánszának okát magam a Szűztől való születés szentírásí alátámasztására szolgáló lehetőség megragadásában vélem felfedezni. A „sem vérből, sem férfi akaratából, hanem Istentől” ugyanis ezt implikálja.

A kérdéskört lezárandó – talán mondhatjuk – a 20. század legtekintélyesebb katolikus János-kutatóját idézem. Raymond E. Brown három nagy ellenvetést tesz kollégái álláspontjával szemben. Először is mindkét ősi Bodmer-papirusz többes számot tartalmaz. Másodszor az áthagyományozódás törvényszerűsége, hogy a szövegek inkább krisztologikusabbá válnak, mintsem fordítva. Logikus vajon azt feltételezni, hogy az írónoki hagyomány felhívítana egy ilyen értékes utalást Jézusnak a Szűztől való születéséről, hogyha az egyes számú lenne az eredeti olvasat? Harmad-sorban pedig már az általunk is tárgyalt momentum: a jánosi korpusz az egyetlen, ám erősen kétséges 1Jn 5,18-at leszámítva sehol nem beszél Jézus Istentől való születéséről, míg a benne hívőkéről annál inkább (BROWN 1966, 12. o.).

Jézus istenfiúsága és a benne hívők istengyermeksége eredetének összefüggéseiről összefoglalásként Peppardot idézem: „...János számára az ő [Jézus – L. V.] páratlansága vagy egyedülisége nem a fiúság megszerzése módjának [ti. születés – L. V.] az eredménye volt. János μονογενής-használatára ezért analóg Pál πρωτότοκος-használatával. János ábrázolásában Jézus Krisztus egyedülálló módon közel volt Istenhez, az Atyához, egyedülálló módon nyilatkoztatja ki Isten dicsőségét, és egyedülálló módon képes másokat erővel felruházni ahhoz, hogy Isten fiaivá és lányaivá legyenek.” (PEPPARD 2011, 105. o.)

Bibliográfia

Forrásművek

- Biblia. Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentése (RÚF). Kálvin Kiadó, Budapest, 2014.
- Deuterokanonikus bibliai könyvek a Septuaginta alapján. Kálvin Kiadó, Budapest, 1998.
- EVANS, Ernest (szerk., ford.) 1956. *Tertullian's Treatise on the Incarnation. The Text Edited with an Introduction, Translation, and Commentary*. S. P. C. K., London. Web: http://www.tertullian.org/articles/evans_carn/evans_carn_o3latin.htm. (Megtekintés: 2017. május 30.)
- GOOLD, C. P. (szerk.) 1999. *Plutarch's Moralia in Sixteen Volumes*.

5. köt. Harvard University Press, Cambridge, MA – London. (The Loeb Classical Library.)
- Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2007.

Felhasznált irodalom

- BOLYKI János 2011. „Igaz tanúvallomás”. *Kommentár János evangéliumához*. Osiris Kiadó, Budapest.
- BROWN, Raymond E. 1982. *The Epistles of John*. Doubleday, Garden City. (The Anchor Bible 30.)
- EHRMAN, Bart D. 1993. *The Orthodox Corruption of Scripture. The Effect of Early Christological Controversies on the Text of the New Testament*. Oxford University Press, New York – Oxford.
- FARKASFALVY Dénes 1986. *Testté vált szó. Evangélium Szent János szerint*. 1. köt. Prugg Verlag, Eisenstadt.
- FINÁLY Henrik 1884. *A latin nyelv szótára*. Franklin Társulat, Budapest. Web: <http://finaly.oszk.hu/cgi-bin3/index.cgi?function=index>. (Megtekintés: 2017. május 30.)
- GALOT, Jean 1969. *Etre né de Dieu. Jean 1,13*. Institut Biblique Pontifical, Rome. (Analecta Biblica 37.)
- HARNACK, Adolf von 1915. Zur Textkritik und Christologie der Schriften des Johannes. In: *Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften*, 37. sz. 534–575. o.
- HURTADO, Larry W. 2005. *Lord Jesus Christ. Devotion to Jesus in Earliest Christianity*. Eerdmans, Grand Rapids.
- JONGE, Marinus de 1978. The Son of God and the Children of God in the Fourth Gospel. In: James I. Cook (szerk.): *Saved by Hope. Essays in Honor of Richard C. Oudersluys*. Eerdmans, Grand Rapids.
- KLAUCK, Hans-Josef 1991. *Der erste Johannesbrief*. Benziger Verlag – Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn. (EKK 23/1.)
- LENKEYNÉ SEMSEY Klára 2005. *Az eljövendő világ erejével e világban. János apostol leveleinek magyarázata*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- LIEU, Judith M. 2008. *I, II, & III John. A Commentary*. Westminster John Knox Press, Louisville–London. (The New Testament Library.)
- MOODY, Dale 1953. God's Only Son. The Translation of John 3:16 in the Revised Standard Version. *Journal of Biblical Literature*, 72. évf. 4. sz.
- PEPPARD, Michael 2011. Adopted and Begotten Sons of God. Paul and John on Divine Sonship. *Catholic Biblical Quarterly*, 73. évf. 92–110. o.
- SABOURIN, Léopold 1976. Who Was Begotten... of God (Jn 1:13). *Biblical Theology Bulletin*, 6. évf. 86–90. o.
- VARGA Zsigmond J. 1996. *Újszövetségi görög–magyar szótár*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- VELLANICKAL, Matthew 1977. *The Divine Sonship of Christians in the Johannine Writings*. Biblical Institute Press, Rome. (Analecta Biblica 72.)
- WARDEN, Francis Marion 1953. God's Only Son. *Review and Expositor*, 50. évf. 213–219. o.

Komplementaritás – de mikor és miben?

Hozzászólás Szakács Tamás *Az idő teremtése és a komplementaritás – Reuss András 80. születésnapjára című írásához*

■ SZENTPÉTERY PÉTER

A szerző – Reuss Andrástól tanult – bátorsága, igyekezete és szerénysége mindenképpen példamutató, amikor egy ilyen nehéz kérdést akar körüljárni (SZAKÁCS 2018, 262–263. o.) Jelen sorok írója számára különösen is értékes a következő vallomás: „Keresztény fizikusként elfogadom a bibliai teremtéstörténetet úgy, ahogy előttünk áll – ha nem is tudom részletesen levezetni, miként egyeztethető össze a tudománnyal. Ám épp a tudomány mutatta meg (komplementaritás, Gödel-tételek), hogy nem a mi logikánk a perdöntő egy ilyen kérdésben. A hit annyira bízik Isten igéjében, hogy bátran megvallja tudásának hiányosságait vagy épp kételyeit.” (Uo. 265. o.) Az alábbiakban néhány morzsa ehhez, utólag Reuss András 80. születésnapjára is.

Az állandó kérdés, hogy a mai kozmológia szerint tizenvalahány milliárd év alatt jött létre univerzumunk, 1Móz 1 szerint pedig 6 + 1 nap alatt (uo.). Mindenekelőtt elengedhetetlennek tartom, hogy itt elgondolkodjunk a hosszú idők „létrejöttéről”, hatalomátvételéről. Darwin óta általánosan elfogadott, hogy a Teremtő egyre többet bízott az egyre több időre, annyit, hogy ő sokak szerint már nem is hiányzik. De ha – mint annyi jel mutatja – nem ez a helyzet, akkor bizony „túl közel” kerül, és nem lehet elmene-külni előle. Túl közel, még akkor is, ha nem sikerül a világ, de legalább a föld és az emberiség korát a Szentírás nagyságrendjére csökkentő, általánosan elfogadott tudományos modellt felállítani.¹ Gyakran arra szoktak hivatkozni, hogy a Szentírás csak a teremtés tényét hangsúlyozza, a világ (az élet és az ember) létrejöttének módja, mikéntje a természettudomány(ok)ra tartozik.

Amellett, hogy a szentíró(k) nyilván nem volt(ak) „tisz-tában” az ilyesfajta megkülönböztetéssel, egy dolog mintha sokszor a legkiválóbb teológusoknak is elkerülné a figyel-

mét, nehogy „tudományellenesnek” látsszanak: a teremtés, a világ létrejöttének módja annyiban teológiai kérdés, hogy csak a Teremtő tudja pontosan, hogyan történt, mi viszont sohasem fogjuk. Egyébként pedig, ha már a nagyon hosszú időket döntően a Teremtő „kiváltására” találták ki és használják, akkor az elemi logika és erkölcsi érzék alapján meg kell(ene) állapítanunk: eleve fel kell tételeznünk a Teremtőről, hogy megengedi az embernek, még az őt tagadónak, gyűlölőnek is, hogy egész munkáját legalább nagyjából pontosan átlássa, feltérképezze. Továbbá gondolnunk kell arra, hogy a világ létrejöttére nem feltétlenül ugyanazok a törvényszerűségek vonatkoznak, mint a működésére (vö. SZENTPÉTERY 2010, 19. o. és uo. 30. jegyz.). Lásd a szingularitás SZAKÁCS Tamás által is említett problémáját (2018, 264. o.).

Kérdésünk tehát: lehet-e és hogyan, miben komplementer a szekuláris, a Teremtőt szándékosan negligáló (vagy „jobb esetben” például az ősrobbanás tudomány által bevallottan hozzáférhetetlen pillanatára korlátozó) kozmológia az ő kinyilatkoztatásával? A szerzővel együtt erről is elmondhatjuk: „Szívleljük meg hát Jób 38,4-et. Ne keverjük össze a hipotézist, elméletet, modellt – a valósággal!” (Uo.) Egy természettudósnak persze nem kell hívőnek lennie ahhoz, hogy nagyszerű eredményeket érjen el, a működéstudományokra nézve ez mindenképpen igaz. Ami a világ (az élet és az ember) eredetét, az eredettudományokat illeti, elvileg itt sem zárhatjuk ki, hogy az ezzel kapcsolatos nézetekben, elméletekben (is) lehetnek igazságelemek (vö. uo. 265. o.). Ugyanakkor egy pillanatra sem felejthetjük, hogy egy világlelkezési modellnek konzisztensnek, mindenben koherensnek kell lennie, mert ha valamiben nem az, akkor elvileg sohasem kizárt, hogy valamikor azért fog borulni. Szóval mindig is csak a Teremtő tudhatja...

Az anyagi világ objektumai mind a részecske-, mind a hullámtulajdonságot mutatják (uo.). Ebből azonban még

¹ Vö. SZENTPÉTERY 2010, 20. o., részletesebben lásd az egész tanulmányt, általánosan pl. *Creation-Evolution Headlines* (<https://crev.info/>).

nem következik (a szerző sem állítja kifejezetten), hogy a mai hívőnek egyszerre el kell(ene) fogadnia a Teremtő nyilvánkozatát és az aktuális többségi kozmológiai modellt. Fel kell tennünk a következő kérdést, amely mint ha sokszor a legkiválóbb teológusoknak is elkerülné a figyelmét: Isten mindig az aktuális többségi elmélet, modell szerint hozta volna létre a világot (az életet és az embert)? Az elemi logika alapján viszont el *kell* fogadnunk, hogy az üdvtörténet szempontjából csak a valóság történelem számít (akármi is legyen), az elképzelt (akármi is legyen) csak annyiban, hogy a képzelődés is része a valóságnak – mint megváltásra szoruló valóság. Az üdvtörténet viszont nem lehet akármi! Ezért nem mindegy az ember valóságos története, de akkor már az élettelen világról és az életéről sem, hiszen ezekre is saját magunk miatt vagyunk kíváncsiak.

Végül egy-két szót a komplementaritás elvének teológiai, azaz teológián belüli vonatkozásairól, alkalmazásáról. Talán nem is érdemes túl sokat elmélkedni arról, hogy Krisztus isteni és emberi természetének ki kellene-e zárnia egymást. Az isteni természet azért isteni, mert még arra is alkalmas, hogy ne zárja ki az emberit. Megromlott emberi természetünk önmagában pedig csak arra alkalmas, hogy kizárja az istenit. Krisztus esetében persze a komplemen-

taritás az ő isteni természete által vállalt áldozat az emberért. A többi példa, a *simul iustus et peccator*, a törvény és evangélium vagy a szabad és a szolgálai akarat komplementaritása, hadd mondjuk így: elviselendő koegzisztenciája viszont egészen más jellegű (vö. uo.). Bizony, jó lenne osztályozni a komplementaritás fajtáit, attól kezdve, hogy mikor (lehet) valóságos, egészen odáig menően, hogy mikor szolgál pusztán szómágiaként a problémák szőnyeg alá söprésére. Ez bátorságot, szorgalmat, ugyanakkor a lehető legnagyobb szerénységet igénylő óriási kihívás.

Hivatkozott művek

- Creation-Evolution Headlines*. <https://crev.info/>. (Megtekintés: 2018. augusztus 30.)
- SZAKÁCS Tamás 2018. Az idő teremtése és a komplementaritás. Reuss András 80. születésnapjára. *Lelkipásztor*, 93. évf. 7. sz. 262–266. o.
- SZENTPÉTERY Péter 2010. Kétszáz(egy) éve született Charles Darwin, százötven(egy) éve jelent meg fő műve. III. Teremtés, idő és ember. *Keresztény Igazság*, új folyam 85. szám. 13–20. o. http://ordass.hu/docs/KI_085_2010tavasz.pdf

A komplementaritás lehetőségei és korlátai

Válasz Szentpétery Péternek

■ SZAKÁCS TAMÁS

Minden cikkírónak öröm, ha visszajelzéseket kap. Öröm volt megvitatni azokat a gondolathullámokat, amelyeket tanulmányom (SZAKÁCS 2018) keltett (SZENTPÉTERY 2018). Mostani írásom elsősorban a folyóirat olvasóinak szól, összefoglalandó (kicsit kiegészítendő) a nyár során egymással megbeszélteket.

Elsőként az Univerzum korának egyre nagyobb időskálája került elő. Alapvető egyetértésem mellett annyit hozzáteszek a Szentpétery Péter által leírtakhoz, hogy bár a kereszténység oldaláról nézve valóban létező vonás lehet az időbeli távolság növelésének olyan szerepe egyes kutatók részéről, amely által Istent tehetik feleslegessé, ugyanakkor tudományos oldalról a szándék nem ez, hanem a megfigyelések megmagyarázására alkalmas elméletek keresése – amelyek mellesleg magukkal vonták az időskála nagyságrendekkel történő megnövekedését. Ez nemcsak a paleontológiai leletek miatt történt a 19. században, hanem még ahhoz képest is több nagyságrendet kellett váltani a 20. század második felében, az Einstein-egyenlet megoldá-

sait keresve, eljutva a táguló Univerzumhoz. A hozzáállás sokféle lehetett: Lemaître számára például épp a teremtés bizonyítéka volt ez, Hoyle viszont akkori ateizmusa miatt nem fogadta el, és gúnynévként sütötte rá az elméletre a Big Bang elnevezést... Tehát a természettudomány és teológia módszertani kiindulásainak különbségéből (is) következik az „*időskálák szétcsúszása*”. (A jelen fizikai elméletek keretében nehéz olyan kozmológiai modellt felállítani, amely rövidebb időskálával rendelkezik. Humphreys kísérletén kívül nem is emlékszem másra. Ő az Einstein-egyenletet olyan megoldását kereste, amelyekben a kezdeti pillanatban a térnek csak véges tartományában található anyag...)

Egyetérttek abban, hogy túl egyszerű lenne a teológia és természettudomány hatásköreinek olyan – amúgy népszerű – felosztása, amely szerint a természettudomány a teremtés mikéntjére és részleteire, míg a teológia az egészére, a tényére (illetve céljára) vonatkozna. Ennél sokkal összetettebb lehet a valóság, szétválaszthatatlan egységben áll a kettő. Egy ilyen kapcsolódási pont épp az át-

tételesen felemlegetett utalás *Róm 1* összefüggésében a *theologia naturalis*, illetve *theologia naturae* kérdéseire. Minden egyes téma esetén alaposan megfontolandó, mi a lényegi, és mi a mellékes. Sok esetben valóban lényegtelenek lehetnek a részletek. Kritikai realizmussal értve a leírások mindig egyfajta modellt adnak, a teljes valóság felfogására a véges emberi elme képtelen. Ez viszont azt is jelenti, hogy a nem feltétlen közvetlenül, hanem pusztán modellszerűen felfogott részletek sem hagyhatók figyelmen kívül. Például ha nem is értjük egészen a 6 + 1 napot a teremtésben, kevés csak szimbolikus részletnek tartani, kutatnunk kell, akár modellként értve is a lényegét. Ezt semmilyen teológia nem spórolhatja meg, még ha könnyebb is átugrani.

A hozzászólás fő pontja természetesen a komplementaritás elve. Ehhez mindenekelőtt legalább röviden tisztázni kell, mit is takar a bohri komplementaritás – hiszen magam ebben az értelemben használom. Kétségtelen, hogy cikkem terjedelmébe nem fért részletes kifejtés, részben ez is az oka, hogy némileg a levegőben lóg a fogalom, és talán arra is magyarázatot ad, miért látjuk más hangsúlyval a komplementaritás szerepét. Azt azonban mindenképp ki kell emelni, hogy bár a hétköznapi értelemben vett komplementer szóból ered a kvantumelmélet komplementaritásfogalma, mégis sokkal speciálisabb jelentésű annál, mint hogy két egymást kiegészítő (és így akár teljességet adó) vonást nevezne meg. Ha néhány lehetőség az általános értelem szerint egymás komplementere, akkor annak elsődleges vonása az, hogy együtt adnak teljes(ebb) képet, de nem feltétlenül mondanak egymásnak ellent. Speciálisan viszont, a bohri elv értelmében a komplementaritás egymást kizáró, mégis együtt igaz vonások között áll fenn (amint a részecske tulajdonság kizárja a hullámtulajdonságot, de az igaz és hamis logikai értékek között is megtalálja a *tertium datur* lehetőségeit). A komplementaritás a klasszikus (arisztotelészi) logika érvényének végét (korlátait) jelenti, és azt hirdeti, hogy a mikrorészecskék világában tapasztaltak koppenhágai értelmezése elveti a *tertium non datur* elvének fizikai világunkban való abszolút érvényét: két egymást kizáró ellentét lehet egyaránt igaz. Ebben az értelemben a komplementaritás az empirikus tapasztalatok ontológiai komolyanvétele; annak elismerése, hogy a fizikai kísérletek mögötti valóság túllép az arisztotelészi logika határain.

A bohri komplementaritás szerint az elrendezés dönti el, hogy egy mikrofizikai kísérlet eredménye részecske- vagy hullámtulajdonságnak megfelelő lesz-e. (Technikailag: milyen operátort alkalmazunk a hullámfüggvényre.) A teológia és természettudomány párhuzama tekintetében a fizikai elmélet használata felel meg az egyik fajta (leginkább „*részecskejellegű*”) elrendezésnek, a Szentírás használata a másik fajta (leginkább „*hullámjellegű*”) elrendezésnek. Ezek egymásnak akár ellent is mondhatnak aztán.

Lehet, hogy az ellentmondás valóban azt jelenti, hogy legfeljebb az egyik lehet igaz. A kvantumelmélet komplementaritása viszont azt tanítja, hogy emellett előfordulhat az is, hogy mindkettő igaz. Természetesen épp az az eldöntendő kérdés minden egyes téma, jelenség esetén, hogy ez áll-e fenn a természettudomány és a teológia állításai között, vagy valamely más viszony.

Érdekes és logikus követelményt fogalmaz meg a hozzászólás, miszerint egy kozmológiai elméletnek konzisztensnek és koherensnek kell lennie, különben e hiányosságba bukhat bele. Érthető ez az igény, ideális célként valóban mindenben szeretnénk koherens elméleteket – némi engedelményt mégis kénytelenek vagyunk tenni. Nem csak emberi korlátaink miatt. A komplementaritás elve alapján sem igazolható ilyen fizikai igény, Gödel néhány évvel később megjelent nemteljességi tételei pedig matematikai-logikai alapon teszik lehetetlenné, hogy egy kozmológiai elmélet konzisztens voltát bizonyíthassuk. (Meg kell elégednünk hát azzal, hogy igazolatlan konzisztenciát igyekszünk elérni...) Ilyen értelemben elméleteink mindig nyitottak – akár a „borulásra” is. Igaz, a természettudomány története inkább a bővülésre ad példákat (éppen a nagyobb konzisztencia érdekében), nem pedig a borulásokra. (A relativitáselmélet, illetve a kvantumelmélet ugyanis nem tagadása a newtoni klasszikus fizikának, hanem érvényességi körének behatárolása és a körön túlra való kiterjesztése.)

Joggal említi Szentpétery Péter, hogy a kvantummechanikai kettős természetből még nem következik, hogy a keresztényeknek egyszerre kelljen elfogadniuk a kinyilatkoztatást és a többségi kozmológiai modellt. Valóban, utóbbit egyáltalán nem kell sem elfogadnia, sem elvetnie a hívőnek. Ugyanakkor el lehet gondolkodnia mind a hitre, mind az elméletek alapjairól, azok igazságáról, kapcsolatáról. Emellett nem hiszem, hogy a hitnek jót tenne, ha tudományos elméleteket a tudományon kívüli eszközökkel (hit, dogma, kinyilatkoztatás alapján) igyekezne elbírálni – ez két malomban őrlés lenne. Mindemellett a többségi modellek idővel változnak, az ősrobbanás csak a 20. század második felében lett standard modellé. Amint eredeti cikkemben is felsoroltam, vannak alternatív elméletek is. Igaz, még a tudományon belül is igen nehéz a többségi vélemény ellen menni, akár olyan nagyságnak is, mint Hoyle. Mindenesetre a nagy bummnak is bőven vannak gyengéi, leginkább tudományelméletileg. Idővel más irányt is vehet még a kozmológia. Például a kozmikus háttérsugárzás elemzése révén Penrose konform ciklikus kozmológiája idővel akár rá is cáfolhat – az amúgy abszolút hipotetikus – inflációra. (Igaz, teológiailag ez nem feltétlenül alapvető változás, és a legfőbb vonások tekintetében kozmológiailag sem paradigmátikus különbség...)

Jogos a hozzászólás felvetése, miszerint netán a tudományellenesség látszatának kerülése miatt fogadja el sok teológus a többségi elméleteket, és igazítják ezekhez teoló-

giájukat. Emellett azonban egy olyan háttérindíték is megjelenik a megnyilatkozásokban, miszerint egyetlen teremtett világ létezik, ezért azt is komolyan kell venni belőle, amit a tudomány fedez fel, nem csak azt, amit a teológia. Végző soron a két diszciplína kapcsolatát mindig az adott korban kell összevetnünk – jelenleg főképp a nagy bumm hátterén. Mindenesetre a tudományos elméletek igazsága elsősorban nem teológiai eszközökkel ítélendő meg, hanem a tudományos módszerek keretén belül. Ugyanakkor elengedhetetlen, hogy az eredményeket teológiailag is elemezzük, értelmezzük, megítéljük, és adott esetben rámutassunk a két diszciplína feszültségére is – ezt Szentpétery Péter is gyakran megteszi.

A hozzászólás utolsó pontja a komplementaritás teológián belüli, általam felvetett-felvázolt alkalmazásával kapcsolatos. Érthető módon számomra ezek voltak a legérdekesebbek. Krisztus kettős természetének komplementaritással való párhuzamba vonásával írásban először Bolyki Jánosnál találkoztam. Tanulságos azonban Szentpétery Péter kérdése, és a jövőben alaposabb vizsgálat alá is vetendő még, vajon kizárja-e egymást Krisztus isteni és emberi természete, illetve milyen értelemben, milyen a természetek viszonya, és mennyiben alkalmazható rá a komplementaritás. Előzetesen annyit azért állíthatunk, hogy emberi logikánkkal az isteni és emberi természet inkább kizárja egymást – az ógyház teológiai felfogásaira tekintve is ezt látjuk –, ahogyan a részecske és a hullám is egymást kizáró jelleg. Egy magasabb szintről tekintve jelenhet meg inkább az, hogy az isteni természet képes befogadni az emberit – ahogyan a kvantummechanikai objektumok magasabb szintje is befogadja mindkét természetet. Talán a kérdésfelvetést is inkább úgy érdemes megfogalmazni, hogy nem egyszerűen az isteni természet, hanem Krisztus személye mint Isten fogadja be mind az isteni, mind az emberi természetet, így komplementaritásrealista módon akár fenn is tartható a felvetett gondolat... Talán épp hasonló kérdéseket vet fel a *communicatio idiomatum* teológiai témája is: van-e értelme egyáltalán a két természet tulajdonságai közötti viszonyról beszélni „önmagukban”, vagy ezek csak egy objektum (a fizikában például elektron, foton; a teológiában Krisztus mint személy) tulajdonságai, amelyek valójában nem egymással állnak kapcsolatban, hanem a „gazdaobjektummal”, és csak ez által, ezen keresztül kommunikálnak-osztoznak egymással...

A többi példám kapcsán pedig (*simul iustus et peccator*, törvény és evangélium, szabad és szolgáló akarata) a hozzászólás megjegyzi, hogy míg Krisztus az emberi természetet önkéntesen vállalta fel, addig ezek „komplementaritása, elviselendő koegzisztenciája viszont nem nevezhető

emberi természetünk önkéntes vállalásának”. Valószínűleg nem sikerült elég jól fogalmaznom cikkemben. A példák ugyanis csak felvetések, ahol a komplementaritásrealizmus alkalmazható. Jelenleg nem látom ezeket összefüggőnek az emberi természetünk önkéntes vállalásával, ám megfontolandó és átgondolandó a későbbiekre nézve, hogy komplementaritás és koegzisztencia viszonyát is megvizsgáljam.

A hozzászólás felveti a komplementaritás osztályozásának szükségességét is. Nem világos, miféle besorolásokról lenne szó. Vannak ugyan, akik bevezettek például cirkuláris, illetve hierarchikus komplementaritást, de ezek már eltérnek a bohri felfogástól. (Pl. Weizsäcker komplementaritáslogikájának kidolgozásakor bevezetett párhuzamos és cirkuláris komplementaritást, ám épp magától Bohrtól érkezett miatta tiltakozás... MacKay és Reich beszél hierarchikus komplementaritásról is.) Talán inkább arról kellene beszélni, mikor találkozunk pusztán ellentétekkel, mikor csupán egymást kiegészítő jelleggel, és mikor vannak ezek valóban komplementaritásviszonyban. Mert tény, hogy a komplementaritás messze nem azt jelenti, hogy mindig egyszerre lennének igazak az egymást kizáró tulajdonságok, állítások! Nem minden ellentét komplementaritás. Ezért tartom célszerűnek a teológia és természettudomány viszonyában is három kategória használatát: kontraszt, komplementaritás, korrespondencia.

Valóban nagy kísértés lehet, hogy „szómágiaként a problémák szőnyeg alá söprésére” használjuk a komplementaritást. Vannak a komplementaritás alkalmazásának lehetőségei éppúgy, mint korlátai.

Az is tény, amit zárszóként fogalmaz meg a hozzászólás: mindennek a vizsgálata bátorságot és szorgalmat, valamint alázatot igényel. Reménység szerint ez, mint a jövő nagy munkát jelentő feladatainak egyike, a következő években megtörténhet majd. Köszönet illeti Szentpétery Pétert mind támogató, mind kritikai megjegyzéseiért, amelyek hasznos szempontokat adtak és további irányokat jelöltek meg a későbbiekre vonatkozóan.

Hivatkozott művek

- SZAKÁCS Tamás 2018. Az idő teremtése és a komplementaritás. Reuss András 80. születésnapjára. *Lelkipásztor*, 93. évf. 7. sz. 262–266. o.
- SZENTPÉTERY Péter 2018. Komplementaritás – de mikor és mi-ben? Hozzászólás Szakács Tamás: Az idő teremtése és a komplementaritás – Reuss András 80. születésnapjára című írásához. *Lelkipásztor*, 93. évf. 11. sz. 412–413. o.

Az ige hűséges sáfárai

■ TÉGLÁSY IMRE

A lutheri reformáció 500 éves öröksége. Szerk. Fabiny Tibor. Luther Kiadó, Budapest, 2018.

Amikor kezembe vettem *A lutheri reformáció 500 éves öröksége* elnevezésű tanulmánykötetet, a gazdag tartalomjegyzék áttekintésével először azt a gyönyörködtető sokszólamúságot fedeztem fel, amelynek más és más regiszterben megszólaltatott, mégis mindannyiszor egybecsengő szépsége egy bachi orgonaverseny hallgatásakor tárul fel. A kiadványban szereplő tizenkét tanulmány és ökumenikus fórumbeszélgetés lelki javaival gyarapodva pedig ez az ige hely kínál számomra összegzően értékelő szempontot: „*Úgy tekintsen minket az ember, mint Krisztus szolgálait és Isten titkainak sáfárait. Ami pedig egyébiránt a sáfároknak megkívántatik, az, hogy mindegyik hűségesnek találtassék.*” (1Kor 4,1–5; Károli-ford.)

A *hűség* vezérmotívumként vonul végig a könyv lapjain. Ennek első, fiúi tiszteletről és szeretetről is tanúskodó, megható jele, hogy a kiadvány szervesen kapcsolódik az 1984-ben megjelent *Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből* című kötethez. Jó tudni, hogy ezt az Evangélikus Sajtóosztály kiadásában akkoriban napvilágot látott összeállítást a jelen kötet szerkesztőjének, Fabiny Tibor professzornak az édesapja, Fabiny Tibor teológiai akadémiai tanár gondozta, így kettejük fáradozása a nemzedékeket összekötő krisztusi örökségen és az erre épülő hagyomány tisztelő szeretetén nyugszik.

Mindez persze nem egy kereszténységét példamutatóan megélt családnak, hanem egy sokkal nagyobb, hitét cselekvően éltető és azt lelkesen tovább is hagyományozó krisztusi közösség intézményes keretek közt kifejtett munkálkodásának is köszönhető. Ilyen intézmény az 1991-ben alakult Magyarországi Luther Szövetség (amely az 1884-ben alapított Luther Társaság és az 1920-ban alakult Országos Luther Szövetség jogutódjaként jött létre),

amelynek Alapszabálya így határozta meg célját: „Reformátori örökségünk mélyebb megismerése és megismertetése, valamint mai alkalmazása. Az evangélikusság iránt érdeklődők vagy abban megerősödni kívánók számára segítségnyújtás.”

A jubileumi emlékévközeledtével a Magyarországi Luther Szövetség havonkénti gyakorisággal *A reformáció 500 éves öröksége* címmel tudományos előadásorozatot álmódott meg. A hagyománytisztelő és egyben igehirdetői szándékot segítette az, hogy a szervezéshez tanácsaival és szakértelmével társult a reformációi emlékbizottság is. Ennek a gyümölcsöző összefogásnak volt köszönhető, hogy a tervbe vett sorozathoz a lutheri életművel és a reformációval kapcsolatos tudományterületek és művészetek legkiválóbb szakembereit sikerült előadónak megnyerni, akik 2017 januárjától júniusáig, majd szeptembertől decemberig az Evangélikus Országos Múzeum újonnan létrehozott alagsori előadótermében osztották meg gazdag és sokfelé ágazó tudásukat a megjelentekkel. Könyvismertetésünk persze nem vállalkozhat a kötetben megjelenő értékek teljes föltárására, de talán kedvet kelthet az elmélyültebb olvasást igénylő lelki és intellektuális élmények szerzésére.

Kamp Salamon *Luther, Bach és a zene* című tanulmánya joggal veti fel először a napjainkban oly sokfelé tapasztalható, öncélú formalizmus veszélyének kérdését. A krisztusi küldetés üzenetének hátat fordító, csak a forma kérdéseire koncentráló, az égi dimenziót elhanyagoló, földhözragadt „tudós” magát és „tudományának” célközönségét is megfosztja a lelkiségben megjelenő csodától. Szándékolt szegénységével másokat is elszegényít, amikor mit sem sejt meg „a művészi és költői értékeken túllendülő középontonról, Jézus Krisztus evangéliumáról”. Pedig – ahogy Kamp írja – „Luther és Johann Sebastian Bach életműve a krisztusi evangélium kegyelmében született, s innen nyeri ragyogó fényességét, és innen támad fel erővel. Bach ze-

néjének legrejtettebb és egyben legdrágább kincse Jézus Krisztus jelenléte.”

A tartalom és forma kívánatos egyensúlyának megőrzésére éppen Kamp tanulmányba foglalt eredményei kínálnak követendő példát. Mindenekelőtt arra int, hogy Bach zenéjének lényegét csak Luther zenefelfogásának ismeretében kísérlelhetjük meg. Luther, aki „a teológia után a zenének” adja az első helyet, a muzsikának hitvédelmi szerepet szán, hiszen „a zene képes megfutamítani a Sátánt”. Ezért kap a zene és az evangélium hirdetésének egységes eszméje közötti szoros összefüggés különleges hangsúlyt: „Az Úrnak énekelni nem azt jelenti, hogy mindig vidámak legyünk és örüljünk, ellenkezőleg: az »új« ének a keresztes éneke, és ez azt jelenti, hogy a szomorúságok közepette, sőt a halálban az Isten, akit magasztalsz, mindig veled van.”

De Kamp lenyűgöző szakmai tudásból forrászó tanulmánya arra is kitér, hogy mindez milyen zenei nyelvezettel, vagy mondjuk inkább így: a teremtés isteni titkának milyen jelenlétével valósul meg. Megtudhatjuk tőle, hogy a generálbasszus azért a zene legtökéletesebb alapja, és azért kap jelentős hangsúlyt Bach megfogalmazásában, mert legfőbb meghatározója a *trias harmonica perfecta*, a dúr és a moll hármashangzat viszonya. E hármashangzat kapcsolatát, viszonyát tekinthetjük a legtökéletesebbnek, ez pedig a mi legdrágább közbenjárónknak, Jézus Krisztusnak isteni és emberi természetével azonos.

A kozmikus harmónia kifejezésére szolgáló *trias harmonica perfecta* mint Isten ajándéka mellett Bach definíciója szerint szükség van arra is, hogy maga az ember is cselekvő módon akarja és kövesse a szívnek ezt a teljes megújulását (*recreatio cordis*), amelyet a zene helyezhet vissza eredeti, romlatlan (édeni) állapotába, az isteni rendbe.

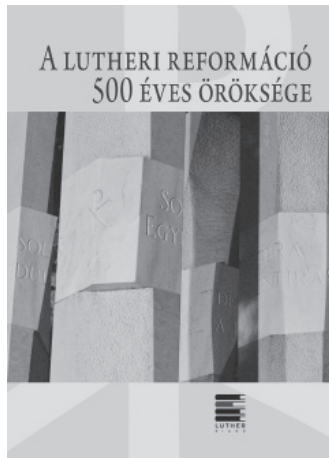
A bachi művészetet ihlető Luther szerint az igazi zene tehát nem más, mint teológia, hangokba foglalt bizonyágtétel, *predicatio sonora*, zengő igehirdetés, amely a bibliai szöveg tartalmát eleveníti meg. Márpedig – összegzi Kamp – „innen érthető meg, hogy Johann Sebastian Bach életműve a tökéletességre és nem a szépségre törekszik”. Állításának igazolására lenyűgöző biztonsággal elemzi a *Karácsonyi oratórium* No. 16-os számú recitativójának, a *János-passió* (BWV 245) „Kreuzige” no. 21d kórusának és a *Magnificat* 4. tételének ezt megjelenítő, ragyogó példáit.

Marosi Ernő *A lutheri reformáció mint művészettörténeti probléma* címet adta tanulmányának, s mindjárt egy sajátos korszakváltás jelszavával kezdi: „Lutherrel kezdődött a művészet szabadsága”, mert „Luther vetette meg a szemlélő esztétikájának alapját”. Ezt követően az új művészettörténeti metodika számára legfontosabb módszertani

következtetések afféle óvatos vizsgálatával kísérli meg ezeket a magyarországi viszonyok körében alkalmazni. Ennek során jut arra a következtetésre, hogy egy zürichi kanton maguknak saját templomot igénylő falusi közösségeinek példája alighanem a magyarországi viszonyokra is érvényes, ahol ugyancsak kimutatható a késő középkori építészet és templomdíszítés virágzása, amelynek fennmaradt középkori emlékeink többségét köszönhetjük. Rámutat, hogy a feltételezés, amely szerint a reformáció korai korszaka a népművészet alapja, mára egyértelműen tévűtnak bizonyult. A szobroktól és képektől megtisztított református templomtér építészeti ikonológiája a késő középkorban gyökerezik, a növényi ornamentika pedig a mennyezetnek mint mennynek sátorként vagy lugasként való felfogását tükrözi. Összegzéséből megtudhatjuk, hogy az ún. „virágos reneszánsz” koncepciója a nemzeti ornamentika hipotézisén alapult, tehát azon az elgondoláson, hogy a díszítőművészet jelentéshordozó lehet.

A tanulmánykötet egyik legizgalmasabb dolgozatát Mányoki Jánosnak köszönhetjük, aki *Luther és az iszlám* címen tette közzé kutatási eredményeit. A mélyebb vizsgálódásra az adhatott okot, hogy – napjaink történelmi kihívásának időszerűsége mellett – az egyik amszterdami egyetemen dolgozó török kutatók holland egyháziakra hivatkozó állítása szerint „Luther protestantizmusa más vallás, más protestantizmus, mint az övék”. E „másság” jegyében került tehát az „antiiszlamista” megbélyegzés Martin Luther teológiai bizonyítványára.

Mányoki mindenesetre jól válaszol a fölvetésre, amikor e nyilvánvalóan téves (vagy inkább szándékosan megtévesztő?) forrásmérgezésről ezt írja: „Ez a »más vallás« engem elgondolkodtatott: mert a szöveget olvasva nem föltétlenül volt az a benyomásom, hogy a holland történészek a lutheranizmus és a kálvinizmus történelmi és teológiai különbségére hívták fel a török kollégák figyelmét. Talán inkább korunk liberális humanista-álhumanista protestantizmusa és a Luther-kori darabos, szenvedélyes és világvégeváró protestantizmus különbségére célozhattak. Valóban másik vallás? Vagy éppen így protestantizmus a protestantizmus?” Az ezt követő, nemzetközi irodalmat jól ismerő és elmélyült elemzés rámutat, hogy Luthernél a török és az iszlám fogalma erősen összekapcsolódik, majdnem szinonim. Azt már kevésbé értjük, hogy miért kell a szerzőnek egyfajta apológiát megfogalmazni, miért kell az ötszáz éve élt keresztes hittudós gondolatvilágát és szóhasználatát („a török mint a végidők egyik fenevadja, mint a sátán szolgálja vagy akár maga a sátán”) védelmezni és a xenofóbia, gyűlöletbeszéd, rasz-

szizmus vádja ellenében mentegezni. Miért érzi úgy, hogy „durvaságát és demagóg hajlamait az iszlám tematika esetében sem kell jóváhagynunk”? Miért nem elégséges magyarázat erre a beállítódásra az a számtalan történelmi tény, amelyek a 16. századi iszlám európai előretörésének és gyilkos hódításának, köztük a Magyar Királyság Moháccsal induló gyászorszakának is és a *res publica christiana*, vagyis a keresztény államrend oszmán-török által előidézett pusztulásának oly tagadhatatlan bizonyítékai?! Miért nem eléggé elfogadható és jusztifikálható magyarázat az iszlám-török kérdés lutheri fölvetéséhez és értelmezéséhez az a kor Európájában általánosnak nevezhető megrettenés, amelyet a földrészünk kultúrájától idegen, vallásával szemben pedig ellenséges Oszmán Birodalom megállíthatatlannak tűnő térnyerése és a nagyrészt ebből is fakadó világvégeérzés váltott ki?! Mányoki maga is említi, hogy egy becslés szerint a 16. század folyamán csak a német nyelvterületen körülbelül ezer olyan röpirat jelent meg, amely az oszmán veszedelmet taglalta. Mindennek ismeretében inkább helyénvalónak, mint fölöslegesnek vagy túlzónak (némelyek ma így mondanák: fundamentalistának, szélsőségesnek) kellene éreznünk a kor kihívásainak inkább igaz hittel bátran megfelelni akaró, mint fölöttük gyáván elsikló wittenbergi reformátornak a jó Pásztor juhait védő tevékenységét. Mányokival fenntartás nélkül egyet tudunk érteni akkor, amikor ezt írja: „Bárhogy ítél az oknyomozó történész, hitbéli-teológiai oldalról a kereszténység ma is joggal tekintheti Isten büntetésének az iszlámot: Isten haragjának vesszeje [...]. Ez a vélemény sem egészen Lutheré – visszanyúlik a középkorba –, de a legnagyobb erővel és legeredetibb összefüggésben mégis ő szólaltatta meg. Így lett nála az iszlám, ott és akkor éppen a török, bűnbánatra és megtérésre indító erő.” És ha a recenzensnek is szabad valamit hozzátennie ehhez a tényekben gazdag, következtetéseiben többnyire helyes tanulmányhoz, akkor azt Kölcseyvel együtt teszi, aki nemzeti himnuszunk soraival erősíti a közösségi bűnök és az ezek nyomán e közösséget erő büntetések (sajnos napjainkban is változatlan erővel megnyilvánuló igazságának) összefüggését, amikor ezt írja: „Hajh, de bűneink miatt gyúlt harag kebledben, / s elsújtád villámidat dörgő fellegedben. / Előbb rabló mongol nyilát zúgattad felettünk, / majd töröktől rabigát vállainkra vettünk.” Sem ama bizonyos holland, sem ama bizonyos török kutatók hamis kérdésfelvetése nem adhat okot arra, hogy megkérdőjelezzük Luthernek azt az ősi ószövetségi gondolatból forrászó felfogását, amely szerint az iszlám hittel hódító török Isten büntetése a kereszténység megromlása miatt. Megalkuvás nélkül vállalható ma is, hogy bűnbánat és megtérés nélkül minden ellenállás csak keménykedés a bűnben, így csak elmélyíti Isten haragját. „Bűnbánat és megtérés nélkül ellenállni a töröknek annyi, mint Isten büntetésének állni ellen.”

A kötet szerkesztő jó érzékkel illesztette Csepregi András *A szívekbe írt törvény* című dolgozatát (alcíme: *Az Isten kétféle kormányzásában részt vevő keresztény ember lehetőségei Luther teológiájában*) Mányoki tanulmánya után, hiszen ezzel is utalhatott arra, hogy Európa külső (például az iszlám általi) fenyegetettsége mellett minduntalan meg kell küzdeni a közösséget fenyegető belső bajok, bűnök veszélyével is. Ennek a „kétfrontos” lelki harcnak a viselését illetően ugyancsak kétpólusú magatartástípus jelenik meg követhető modellként. Az egyik szerep az a minta, amelyet „hitvalló evangélikus eleink” nyújtottak azzal, hogy „szembefordultak az elnyomó hatalommal, a másik oldalon pedig újra meg újra azzal szembesültünk, hogy akár az Újszövetség, akár Luther tanítása szerint a hívő ember engedelmeskedik az államhatalomnak”. Thököly Imre, Székács József, Bajcsy-Zsilinszky Endre és Sztehlo Gábor tanúságtételeivel szemben egészen más úton jár „a diakóniai teológia szerint orientált ideáltípusú lelkésznevelő, aki még csak kellemetlen kérdéseket sem tesz fel az államhatalom képviselőinek, csak szolgál és szeret”. (Itt persze hosszasan lehetne feszegetni az igazi, akár életünket is áldozatként követelő *szolgálat* és az igazi, farizeus képmutatástól mentes, a gonosszal még néma cinkossággal sem szövetkező *szerelem* vonzó példatárral illusztrált fogalmát!) Csepregi ennek a kritikai szemléletnek a jegyében említi például a náci Németország evangélikusságát, amelyet a Luthernek tulajdonított teológia nem inspirált ellenállásra, sőt még támaszt is nyújtott azok számára, akik azt vallották, hogy az egyházban felismert és hirdetett isteni ígét nem lehet az állam felé is meghirdetni, mert az államot Isten másképp, nem az ige és annak egyházi értelmezése révén, hanem a „józan ész” szabályai szerint kormányozza. A tanulmány ezt követően meggyőzően mutatja be az Isten kétféle kormányzásában részt vevő keresztény ember lehetőségeit. Ennek során mintegy az égi és földi törvények között közlekedő embernek szóló útmutatásként figyelmeztet arra, hogy bár „a világban gyakorolt *opus alienum* eszközei különböznek az egyházban gyakorolt *opus proprium* eszközeitől, de nem szakadhatnak el Isten akaratától, és nem lehetnek mások sem, mint a Szentháromság egy Isten cselekvő szeretetének az eszközei”.

A kötet létrejöttéért szerkesztőként oly sokat fáradó Fabiny Tibor tanulmányíróként is gyarapítja az által közreadott értékes dolgozatok gyűjteményét. *Luther paradox teológiája és Hamlet, a wittenbergi teológus* című írásának alcíme kérdést tesz fel: *Luther és Shakespeare: lehetségesek-e a párhuzamok?* A kérdésre kérdéssel válaszolhatunk. Ha Bach mint a barokk zene német génusza számára ihlető forrás lehetett Luther a zenei tökéletesség művészi keresésében, akkor miért ne lehetne ugyanilyen megfontolásból fölfedezni a német reformátor gondolatainak éltető erejét a két nemzedékkel később tevékenykedő angol drámaíró művészetében is? Fabiny Tibor tézise, hogy Shake-

spare Hamletjében a Wittenberg szó sajátos metafora; s e metafora lényegét akkor értjük meg, ha kitapintjuk azt az ütőeret, amelyben páratlan módon találkozik a sajátosan lutheri paradox teológia és a hamleti paradox dramaturgia. Ilyen értelemben Hamletről „wittenbergi teológusként” beszél, a teológus lutheri értelmében, miszerint minden gondolkodó, a létezés és Isten kérdését és útjait kereső ember teológus. A Luthert és Shakespeare-t összekötő számos izgalmas gondolati, felfogásbeli hasonlóság és párhuzam mellett itt most csak arra tudjuk felhívni a figyelmet, amit a tanulmányíró a két erkölcsi hős magatartásbeli rokonságáról állapít meg: „Hamlet úgy áll szemben Claudiuszal, mint Luther 1521-ben a wormszi birodalmi gyűlésen V. Károlyval, a német Szent Római Birodalom császárával, az »itt állok, másképp nem tehetek« Isten igéjére hivatkozó lelkiismereti szabadsága a hatalommal.”

Mindebből persze az is következhetne, hogy Luther a maga „helyreállítói”-reformatori küldetésével szerepet és követendő mintát is adott az országa jólétéért is felelős dán királyfinak, aki előbb döbbenet tapasztalja, hogy „valami bűzlik Dániában”, majd kényszerű, Isten által neki rendelt kiválasztottsága miatt nem kerüli meg, hanem vállalja a „kizöklent idő” helyreállítását is. Ha pedig tudjuk, hogy a Wittenbergben sok ezer külföldit is tanító Melancthon antikvitást kutató stúdiumainak egyik központi célja volt azt is bemutatni, hogy az uralkodók személyes bűnei az általuk uralt egész közösség romlását is előidézhetik (lásd Klütaimnésztra és Kreón erkölcstelenségét), akkor még mélyebb eszmei alapokat is kaphatunk Luther és Hamlet „wittenbergi” (mondjuk így: a zsarnokölés antik eszményeitől is vezérelt) küldetésének megértéséhez. Hamlet nagysága – ahogy Fabiny írja –, hogy „elismeri a kizöklent idő állapotát, ám tragédiája, hogy önmaga képtelen azt helyretolni, a változás csak pusztítással és önpusztítással érhető el”. Ehhez csak annyit tennénk hozzá: Luther nagysága abban állt, hogy felismerte a régi állapotához képest romlottnak és kizöklentnek tekinthető keresztény idő rossz állapotát, diadalt pedig azzal aratott, hogy egy sokféle külső és ellenséggel teli világban talált eszközöket és szövetségeket is lelki harcának megharcolásához.

H. Hubert Gabriella és Ecsedi Zsuzsanna *Luther és az éneklő egyház* címen két témával, az *Adiaphoron* és a *Cantionale* bemutatásával színesíti a kötetet. A Luther által a középkori teológiai állásponttól eltérően (a zene adiaphoron, vagyis csak afféle „töltelék”) oly magasra értékelt zene kapcsán idézi a tanulmány: „...a próféták egyetlen művészetet sem gyakoroltak úgy, mint a zenét, hiszen teológiájukat nem geometriai, sem aritmetikai vagy asztronómiai, hanem zenei alakzatokban adták elő, úgy, hogy az igazságot zoltárokból és énekekből öntve a teológiát és a zenét igen szorosán összekapcsolták.” E sokféle elterjedt és a nemzeti nyelvű zoltárköltészetet is megtermékenyítő felfogás Magyarországon nem nagy fáziskéséssel az 1530-as években

Batizi Andrásnál, illetve Gálszécsi Istvánnál 1536-ban ölt testet vallási énekekben, illetve énekeskönyvben.

Ecsedi Zsuzsanna *Cantionale*ről szóló, adatokban gazdag dolgozata arra hívja fel a figyelmet, hogy a reformáció egyik legjelentősebb eredménye az anyanyelven énekelt gyülekezeti ének, amely önálló helyet kap a liturgiában. Beszámol Luther ezt szorgalmazó fordítási felhívásáról, és részletesen bemutatja, hogy a nevéhez köthető zoltárparafrazisok mellett mely énekek szerzősége kapcsolható a reformátor kiterjedt életművéhez. A reformátor zenét érintő útmutatása szerint e művészet erkölcsnemesítő hatását azért érdemes beépíteni a liturgiába, „mert a zene Isten adománya és ajándéka, nem pedig emberi vívmány. A zene elűzi az ördögöt, és felvidítja az embereket. Hallatára feledjük a haragot, a bujaságot, a gögőt és egyéb fő bűnöket. A teológia után a zenének adom a második helyet és a legnagyobb dicsőséget.”

Régóta időszerű összeggel tisztázza Ittész Gábor *Reformáció és ünnep* című tanulmányában, hogyan lett 1517. október 31-e a reformáció kezdetének évfordulója. A kérdés tulajdonképpen nem az, hogy ezen a jeles napon Luther tényleg kiszögezte-e a híres kilencvenöt tételt a wittenbergi vártemplom kapujára (mert ezt semmi nem igazolja vagy cáfolja), hanem inkább az, hogy mi minden történt ezen emlékezetes időpont közelében, amelyek nyomán egységes formában rögzült (majd kérdőjeleződött meg) a vallástörténet korszakkezdő dátumot követelő igénye. Megtudhatjuk, hogy október 31-ének az ünneplése csak a 17. században kezdett szélesebb körben elterjedni, és csak egy több száz éves fejlődés eredményeként vált általánosan elfogadott, évenkénti alkalmammá. Mivel az Alpokon túli, Luther nevéhez köthető reformáció megindulása senki által nem vitatott tény, megnyugvással vesszük tudomásul a dolgozat szerzőjének azt a mindössze egyetlen dátumot érintő megállapítását, hogy a „tételkiszögezés hitelességét jelenleg sem egyértelműen igazolni, sem cáfolni nem tudjuk”.

Horváth Géza *Luther bibliafordítása(i) és hatása az új-felnémet nyelv kialakulására* címen adta közre összegzését. Ebből kitűnik, hogy a küldetéses Luther egyben arról is tájékozott volt, kiknek és milyen formában kíván szolgálni az örömhír közzétételével. Munkája „nem a tanult szellemeknek adatott ki, hanem a műveletleneknek, kik sokan vannak, mert ezek igen kevés ismeretekkel rendelkeznek, és nem ismerik az Írás tanúságait” – vallotta, és célközönségének világos meghatározásával máris megelőlegezte azt, hogy a reformáció a kegyelem általi megigazulás mellett a népnyelven megjelenő evangélium „médiaeseményeként” (Gottfried Adam) is értelmezhető legyen. Luther, aki a százszázalékosan szabályozott nyelvét mint „legelterjedtebb német nyelvváltozatot” használta írásaiban, összesen mintegy nyolcezer kiadvány (ezek 80 százaléka német nyelvű) szerzőjeként gondoskodott arról, hogy nézeteit a lehető legszélesebb körben tege ismertté tudós és kevésbé

művelt kortársai között. Ezzel a gigászi teljesítménnyel lehetett a modern írott-irodalmi nyelv, az úgynevezett *neuhochdeutsche Schriftsprache* (kb. 1750-től) kialakulásának legmeghatározóbb alakja.

Hafenscher Károly *Luther, Kálvin és az istentisztelet* című tanulmányában a reformáció sokféle iránya mellett örvendetes módon mondja ki azt, „ami összeköt, és mi az, ami elválaszt, hogy ezáltal jobban tudjunk figyelni arra az Úrra, akiben kérdés nélkül egyik vagyunk”. Hiteles bátorsággal kutatja azt, „mi is az igazi lutheri és kálvini istentisztelet lényege, milyen megnyilvánulások rejlenek a háttérben, milyen örökséget visz tovább egyik vagy másik. Hol re-formál és hol történik ténylegesen valamilyen liturgikus innováció, s kettejük munkája és munkájuk eredménye milyen korrelációban van egymással.” Megtudhatjuk, hogy Luther ezeröttszáz év kereszténységével kontinuitásban *megtartja a misét* akkor is, ha annak történelmi vadhajtasait metszeti, avagy kárhozatos gyakorlatát ostorozza. „Luther nem volt antikatólikus. Minden erejével igyekezett menteni egyházát. S talán így is mondhatjuk: Luther maradt katolikus vagy újra katolikus lett (Leonhard Fendt).”

Kálvin Zwingli liturgiai radikalizmusától eltér, fontosnak tartotta a magános istentiszteletet, a közvetlen, személyes kapcsolatot Istennel, az igeolvasást, a személyes imaéletet. Számára már föl sem merül az istentisztelet anyanyelvűségének kérdése, amelyhez az istentisztelet eme hármas pillérét rendeli: Isten ígéjének hirdetése; a nyilvános és ünnepélyes imádság; és az ő sákramentumainak kiszolgáltatása. Hafenscher távlatos, testvéri reménységgel eltelve szól a felekezetek őszinte közeledésének igényéről is. Annak dacára, hogy az úrvacsora szimbolikus értelmezése, az emlékezés ünnepe, a Krisztus jelenlétének eltérő megfogalmazása új úton indítja el a helvét reformációt, a reformáció fél évezredes jubileuma a mélyebb megismerést és az egymás iránti nyitottságot is növelhette felekezeti viszonylatban, s jelzést adott arra, hogy a belső protestáns ökumené előtt igen sok feladat áll.

Orosz Gábor Viktor *Asztalközösség* címen közreadott gondolatai a „gasztroteológia” tárgyköréből adnak izelítőt arról, hogyan keletkezik a bibliai étkezések és ételek receptjein messze túlmutató, a kiválasztottak számára üdvös jelenlétet biztosító lelki közösség. Az ágy „kommuniója” mellett ugyanis az asztal „kommuniója” is teremthet közös értékeken alapuló, azokat kölcsönösen tisztelő és áthagyományozó közösséget. Megtudhatjuk, hogy Jézus a maga asztalközösségeit igehirdetésének olyan részeként fogja fel, amelylyel nem kisebb nyereséget ajánl vendégeinek, mint magát az üdvösséget. Bár a vallásos irányultságú hagyomány forrásai Jézus asztalközösségeire mutatnak vissza, nem hagyható figyelmen kívül ennek ókori mintája, a humanisták által új formában életre hívott, közbeszédben fölmerülő, művészi vagy éppen tudományos témákat megvitató *symposi-*

um (a latinoknál *convivium*) Platon és Xenophón által címében is fennmaradt „műfaja” sem. Megtudhatjuk, hogy nem csupán az egy asztalnak, de az ételeknek is nagy szerepe van egy olyan légkör megteremtésében, ahol a kommunikáció során a vendégek egyazon belátásra, de legalábbis egymás nézeteinek tisztelésére juthatnak. Luther asztali beszélgetései a pogány vonások elhagyásával a vallásos lelkület megteremtését szolgálták. E minél nagyobb lelki közösség megalkotására törekedve Luther szerint „a Szentírás olvasóját mindenekelőtt arra kell irányítani, hogy ne ragadjon le a betűk és a szavak külső történeténél, hanem Krisztust magát, a Szentírás magját keresse, kétségtelenül rátaláljon, és ezzel a lelke jóllakhassék”. A héjától megszabadított mag, azaz Krisztus az a lelki táplálék, amely a hívőt megtartja. Hogy ez lehetséges legyen, meg kell történnie a „betűhéjak” lehántása után a mag elfogyasztásának, ami több az egyszerű evésnél vagy izlelésnél.

Zsugyel János *közgazdasági gondolatokat* tárt fel *Luther Márton életművében*. Ebből kitűnik, hogy a korabeli merkantilista nézetek talaján állva csak a luxuscikkek kereskedelmét tekintette kártékonynak, mert ezek elszívják „az emberek és tartományok pénzét.”

A kereskedők fő bűnének – nincsen új a nap alatt – az árképzés helytelen gyakorlatát tekinti. E kereskedők viselkedésükkel „teret engednek a mohóságnak, és tágra nyitják a pokol valamennyi ajtaját és ablakát”. Luther javaslata abban áll, hogy a kereskedői árképzést nem a mindenáron való haszonszerzésnek, hanem a felebaráti szeretetnek kell vezérelnie. Ez azonban immár csak jámbor óhaj maradhatott egy olyan kapitalizálódó korban, amikor az eredetileg lelki hasznot jelölő *profit* szó eredeti fogalmától elidegenedve immár a bármilyen anyagi hasznot jelöli. E lelki szempontokat károsan befolyásoló folyamat jelzésére szolgálhat a tanulmányírónak az a gondolata, amely szerint a kamatszédés Luther által is helyeselt tilalmával szemben a 15. századtól kezdődően ez a bibliai intésre alapozott szigorúság már jócskán fellazult. „A Német-római Birodalom több határozatában elismerte 5 százalékos kamatszédésének jogosságát, az anglikán egyháznak a római pápa fennhatóságától történő elszakadását követően, 1545 után pedig VIII. Henrik angol király teljesen eltörölte a kamattilalmat.” Luther megkísérelte a lehetetlent, a nem világnézeti-etikai alapon szerveződő gazdasági folyamatok és a teológiai tárgyalásmód összeegyeztetését. A kísérlet az akkori követelmények szorításában sem tekinthető maradéktalanul sikeresnek, és semmiképp sem tekinthető a mai körülményekre adaptálhatónak.

A tanulmánykötet zárófejezetét az a *Közös pontok a reformációban és reményeink* címen közreadott fórumbeszélgetés képezi, amelyet római katolikus, református és evangélikus teológusok (Jelenits István, Fabiny Tibor és Szűcs Ferenc) folytattak az eltérő és egyező identitás jelenségeiről. Testvéri szeretettel értettek egyet abban, hogy a fele-

kezeti megosztottsággal „állandó megtámadottság szituációjába” került európai kereszténység alapvető feladata az érvényben maradó egység felismerése, amire eddig sajnos csak a súlyosabb, kereszténységünk egészét sújtó megpróbáltatások vezettek. Fabiny Tibor bölcsen figyelmeztet arra, hogy a protestálás nemcsak azt jelenti, hogy elutasítva tiltakozunk valami ellen, hanem (a *pro-testare* ige jelentés-köre alapján) azt a pozitív mozzanatot is jelenti, hogy ’ta-

núskodunk’, tehát *tanúbizonyosságot teszünk* a krisztusi hit mellett. Jelenits István arra a modern világban bekövetkezett, különleges „munkamegosztásra” utalt, amely a felnőtt hívők nagykorúságát eredményezte, vagyis, hogy „a világban a világi hívő tesz tanúbizonyosságot az evangéliumról”, mégpedig teljes felelősséggel. Mindegyikük egyezően szolt arról, hogy nézetük szerint a kereszténység lényege maga a Krisztushoz vezető megtérés.

Luther mint gyakorlati teológus

■ HAFENSCHER KÁROLY

ZIMMERLING, Peter – RATZMANN, Wolfgang – KOHNLE, Armin (szerk.) 2017. *Martin Luther als Praktischer Theologe*. Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig. (Veröffentlichungen der Wissenschaftlichen Gesellschaft für Theologie 50.)

A reformáció kezdetének ötszáz éves évfordulójára számtalan könyv jelent meg nemcsak a lutheri mozgalom hatástörténetéről, hanem Luther személyéről, munkásságáról is. Természetesen nagy segítség, biztos háttér volt ebben a folyamatban, hogy a hagyományos Luther-összkiadások mellett új, frissített szövegű kritikai kiadások és nagyszerű fordítások is napvilágot láttak. Nagy öröm számunkra, hogy mai magyar nyelven is hozzáférhető számos olyan mű fordítása, amely eddig csak eredeti nyelven volt olvasható.

A teológusok számára méltán híres lipcsei evangélikus kiadó (Evangelische Verlagsanstalt) is jeleskedett a jubileum alkalmával jó néhány olyan könyvvel, amely segít megfogalmazni és tisztán tartani lutheri identitásunkat. Az emlékévként kiemelkedő kiadványa a Lutherről mint gyakorlati teológusról szóló konferenciakötet.

2015 és 2017 között tevékenykedett – wittenbergi találkozásokkal – az interdiszciplináris projektcsoport, amely megkísérelte több oldalról megvizsgálni az alapvető kérdést, hogy vajon Luther munkássága a gyakorlati teológia tárgykörébe belefoglalható-e, illetve hogy tevékenységének milyen hatása volt a gyakorlati teológiai területekre. A Peter Zimmerling lipcsei gyakorlati teológiai professzor vezetése alatt álló szakemberek közössége elsősorban abból indult ki, hogy a Schleiermacher óta használt kifejezés és a 19. században kialakult és önálló teológiai szak kategóriái alig vagy egyáltalán nem alkalmazhatók sem a reformáció korára, sem pedig a refor-

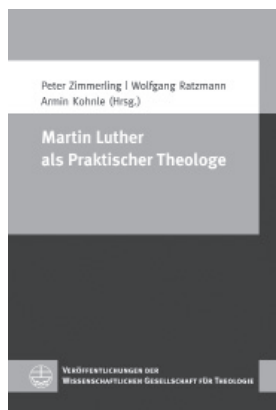
mátor munkásságára. Mégis, Luther alapvető megkülönböztetései a betű és a Lélek, a törvény és az evangélium, a világi és az egyházi kormányzás, a világi ember és a keresztény ember között olyan következményekkel járnak, amelyek a gyakorlati teológia területén mind az elméleti tisztázásban, mind pedig a praxisorientált gondolkodásban útmutatók lehetnek. A gyakorlati teológia még nem a gyakorlat, de olyan kérdéseket tesz fel, olyan utakat mutat és olyan tényeket tisztáz, amelyek mind az egyén, mind

pedig a keresztény közösség életében segítséget jelentenek – segítséget a napi gyakorlatban éppen úgy, mint a múlt-jelen-jövő életet segítő értelmezésében. Luther tanítása, igehirdetései, cselekedetei, gondolkodásmódja és életvitele ebben az értelemben a gyakorlati teológia motíválói, ötletadói és élethez igazítói lehetnek.

A kötet igazi „teológus-tűzijáték”, hiszen a legkiválóbb szakembereket szólaltatja meg, köztük a gyakorlati teológia mai emblemikus figuráit. Így a harminchat szerző között a következő neveket is olvashatjuk: Jochen Arnold, Michael Meyer-Blanck, Christian

Möller, Christian Grethlein, Abrecht Grötzing, Peter Zimmerling, valamint Hans-Martin Gutmann. Ők ma a német gyakorlati teológia meghatározó alakjai.

Az első rész Lutherről mint gyakorlati teológusról beszél, ezek a későbbi részterületeket meghatározó alapvető elemzések. Mindkét idetartozó tanulmány Lutherről mint a korunk számára is impulzusokat adó teológusról szól. Tanításai úgy inspirálnak, hogy azok lefordíthatók a 21. századi keresztény élet számára. A reformáció története segít a gyakorlati teológiában az új perspektívákat megtalálni. Luther tanári tevékenysége segít a teológia holisztikus látására, amelyben a gyakorlati teológia egyfajta gyűjtő és összegző szerepet játszhat. S az, hogy

az ötszáz éves jubileum segített-segít a „Luther-effektust” a gyülekezeti bázisig eljuttatni, azt is jelenti, hogy az egyéni és közösségi keresztény lét alappillérei, a bibli-kusság, az egyház központi szerepe, az istentisztelet létfontosságú volta, a családi élet egyházat és társadalmat meghatározó szerepe, a keresztény ember szabadsága s a pénzhez való hitbeli viszonya ismét izgalmas téma, feldolgozást váró program lehet. Luther különösen az ekleziológia és azon belül a gyülekezeti élet kérdéseiben hagyott hátra a gyakorlati teológia számára jól használható teológiai örökséget. Élete és munkássága így vonatkozási és tájékozódási pont, segít a teológus mai alapozíciójának meghatározásában, és megtanít aktuálisan reflektálni korunk kihívásaira.

A második fejezet hét nagy tanulmánya az istentiszteletről szól: annak elméletéről, teológiájáról, a megigazulás helyéről, a Szentírás liturgikus használatáról, a reformáció későbbi istentiszteleti örökségéről és a templomról mint isten házáról.

A harmadik fejezetet az igehirdetés tematikája fogja össze. Ennek tanulmányai közül külön is kiemelkedik Johannes von Lüpke *Az evangélium mint szentség* című munkája. Nagyszerűen ragadja meg a reformátor teológiájának szíve közepét.

A negyedik fejezet Luther kedvenc területével foglalkozik: a zenével és énekkel. A reformátor énekteremtő munkásságát három tényező szempontjából vizsgálja: életta-

pasztalának szintéziseként, tudományos munkájának transzformálásaként és az egyházi gyakorlat gazdagító-jaként.

Az ötödik fejezetet a lelkigondozásnak (Seelsorge) szentelték a szerkesztők. Luther személyes lelkipásztori gyakorlatáról éppen úgy olvashatunk, mint az intimitás és a szabadság témájáról, a teremtés-, megszentelés- és megigazulásteológiáról éppen úgy, mint a gyónás gyakorlatáról. Két tanulmány külön kiemeli Luther halálhoz fűződő viszonyát és annak pasztorális következményeit.

A következő nagy egység a katechetika, valláspedagógia, képzés területeit vizsgálja meg a reformáció elindítójának munkásságában. Történeti és mai impulzusokról beszámoló tanulmányok egyaránt megtalálhatók e szakaszban.

A pasztorális teológiai fejezetben elsősorban az ordinációt, az ordinációs liturgia teológiai üzenetét és a lelkési hivatal értelmezését bontják ki a Luther gyakorlati teológiáját vizsgáló szerzők.

Az utolsó szakasz pedig *Spiritualitás* cím alatt Luther lelkiségéről és az imádság szerepéről elmélkedik. Az utóbbi személyessé teszi az egész tudományos vizsgálódást adó kötetet azáltal, hogy arra biztat: lehet imádkozni tanulni Lutherrel.

Olvasmányként, kutatási területek megalapozásaként és kézikönyvként is kiválóan használható a kötet – amely nem csak a jubileum kapcsán tarthat számot nagy érdeklődésre.

Kimondani a kimondhatatlant

■ GAZDAG ZSUZSANNA

BARNOWSKI-GEISER, Waltraut 2018. *Apa, anya, pia. Hogyan találhatják meg a szenvedélybeteg szülők felnőtt gyermekei mégis a boldogságot.* Magyar Máltai Szeretetszolgálat, Budapest.

Fülszövege szerint „magas szakmai színvonalon megírt könyv, nagyon értékes és hiányt pótló írás. Segít megérteni a szenvedélybeteg családban felnőtt gyermekekben zajló folyamatokat, az elfojtott fájdalmakat, a béklyókat, az eltitkolt sebeket, melyek akadályozhatják az egészséges felnőtt személyiség kialakulását. Segít az érintetteknek saját gyermekkorukra visszatekintve megtalálni az utat egy elégedett élet felé.”

Az *Apa, anya, pia – Hogyan találhatják meg szenvedélybeteg szülők felnőtt gyermekei mégis a boldogságot?* című, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat gondozásában idén megjelent, közérthető nyelvezetet használó kötet kézbevéte-

le bátran ajánlható mind a laikusok, mind a segítőként tevékenykedő lelkipásztorok számára. Mert bár sajnálatos módon hazánkban is számos család érintett, a témával kapcsolatos magyar nyelvű szakirodalom mindeddig nem volt elérhető.

Holott – egy közelmúltban az interneten megjelent, a könyvhöz kapcsolódó cikk tanúsága szerint – a szenvedélybeteg családban felnőtt gyermekek több mint 30 százaléka maga is függő lesz. Ugyanilyen arányban mutatnak pszichés zavarokat (szorongás, depresszió, személyiségzavarok) életük során. Továbbá a felmérések szerint a függők 50 százaléka olyan családból származik, amelyben szenvedélybeteg – azaz például alkohol- vagy drogproblémákkal, szerencsejáték-függőséggel, étkezési zavarokkal küzdő – családtagok vannak.¹

¹ https://index.hu/belfold/2018/06/19/alkoholista_szulok_gyerekek_abcug/

A szenvedély szót általában pozitív előjellel használjuk akkor, amikor az úgynevezett *harmonikus szenvedélyről* beszélünk; ebben az esetben az egyén szabad választása alapján köteleződik el egy tevékenység mellett. „Ezzel szemben a *megszállott szenvedélyt* átélő emberek leküzdhetetlen vágyat éreznek bizonyos cselekvés végrehajtására – ez pedig súlyos következményekkel járhat az individuumra nézve attól függően, hogy milyen az adott tevékenység társadalmi megítélése, és ez miként érinti az egyén önértékelését.”²

A szenvedélybetegségből – a fent említett megszállott szenvedélyből – adódó súlyos probléma lényege, hogy „szinte minden a szenvedélybetegség körül forog. [...] A szenvedélybeteg szülő életének középpontjában nem a gyermeke, hanem saját maga, kábítószere és annak használata áll. [...]”

A szerhasználat betör a család életébe, meghatározza, hogyan élnek egymás mellett a családtagok, vagy éppen hogyan nem tudnak többé együtt élni. Így a szenvedélybeteg családokban a gyermekeknek akaratlanul is olyan a helyzetük, amely a legkevésbé sem nekik való. Egész életükben hordozni fogják a szenvedélyfüggő szülők okozta terheket, mindig szenvedélybeteg szülők gyermekei maradnak [...] tehetetlenül nézik azt, ami körülöttük történik.

A szenvedés és az abból fakadó cselekvőképtelenség szinte felfoghatatlan. Ráadásul megváltoztathatatlanak tűnik. Ezért a nevelők, a tanárok, a szomszédok általában úgy tesznek, mintha nem vennének észre semmit. Miközben a szenvedélybeteg családban a zárt ajtók mögött nap mint nap súlyos dráma zajlik. A gyerekek nem beszélhetnek saját szenvedésükről. A szülők szegyenük miatt hallgatnak. Ha a függők nyíltan vállalják a betegségüket, talán megtalálhatják a segítséget. A gyermekek sajnos nagyon ritkán számíthatnak segítségre.” (11–12. o.)

Már csak azért sem, mert a szenvedélybeteg hozzátartozóiban sajnos általában a betegség okozóit vagy fenntartóit látják, és nem az elszenvetőit. Pedig egy függőséggel küzdő családban mindenki szenved: maguk a szenvedélybeteg és a családtagjaik egyaránt, és terheiket egy életen át hordozzák.

Ahogy a szerző fogalmaz: „A kiszolgáltatottnak tűnő szenvedélybetegnek hatalma van az összes családtag fölött, tehetetlenné teszi őket. [...] Ez a hatalomgyakorlás valójában kiszolgáltatottság és nyomorúság. A mély kétségbeesés következménye.” (56. o.)

Hogy konkrétan milyen problémákkal, nehézségekkel kell szembenéznie és mekkora terheket kell cipelnie az érintett családtagoknak, és különösen is a gyermekeknek, az kiderül dr. Waltraut Barnowski-Geiser kötetéből. A Németországban élő, hatvanesztendős zene-terapeuta és mindennapi munkája során pszichoterápiát is alkalmazó természetgyógyász évek óta foglalkozik ilyen sorsú felnőttekkel és gyerekekkel. Mintegy 140 oldalas könyvében különböző családtörténeteken keresztül mutatja be a szenvedélybeteg család működési mechanizmusait, amelyek a múltból erednek, hatnak a jelenre, és befolyásolják a jövőt is.

Az olvasó betekintést nyer egy olyan világba, ahol azok számára, akik benne élnek, a szélsőség, a nem normális a normális (ezért például a gyermek nincs is tudatában szenvedélybeteg szülője/szülei betegségének sem).

A kívülálló számára a sorokon keresztül világossá válik, hogy az ilyen családokban a mindennapokat áthatja a tabuizálás (vagyis a szenvedélybetegségről nem lehet beszélni), a szégyenkezés miatti titkolózás (amiről nem szólunk, az nincs is), a dolgok elleplezése kitalált történetek révén.

A kötet szembeesít azzal a ténnyel, hogy a szenvedélybeteggel való élet nem más, mint állandó feszültségben, ha tetszik, „harckészültségben” való élet, amelyet át- meg át- szó a szenvedés és a magány, és sajnos gyakorta jelen van benne a fizikai és/vagy szexuális erőszak is. Hiszen olyan közeg ez, amelyben a nem szenvedélybeteg családtagok soha nem tudhatják, mire érnek haza... Az érintettek védekezéséppen falakat építenek, így óvják magukat és egymást az „ellenséges” külvilággal szemben. Sokat adnak a látszatra, hiszen a valóságra nem derülhet fény, kifelé, a külvilág felé azt kell mutatniuk, hogy minden a legnagyobb rendben van...

Az ebbe a káoszba születő és itt felnövekvő gyermek éppen azt nem kapja meg, amire a legnagyobb szüksége lenne: az elfogadást, a feltétel nélküli szeretetet, a fizikai és érzelmi biztonságot. Önmagát védve, érthető módon egyfelől küzd a szenvedélybeteg szülő ellen, menekül tőle és előle, hogy azt hihesse, a borzalmak meg sem történtek. Másrészt ragaszkodik is hozzá, hiszen egy gyermek az édesapját/édesanyját boldognak akarja látni, és azt szeretné, ha az óvná, védené és szeretné őt.

Barnowski-Geiser könyve tehát minden, csak nem könnyed esti olvasmány, mégis bátran ajánlható mindenkinek, hogy szánjon időt a munka alapos áttanulmányozására. Ezt már csak azért is érdemes megtenni, mert lehet, hogy valaki vagy önmaga is érintett, vagy rokonai, barátai, ismerősei körében akadnak érintettek.

² <http://mipszi.hu/cikk/160508-szenvedely-rajongas-vagy-fuggoseg>

Szerencsére e fontos kötet nem „csupán” megállapításokat fogalmaz meg, hanem remény is ad. Eléri tehát megfogalmazott célját, „hogya segítsen a szenvedélybeteg szülők már felnőtt gyermekeinek szembenézni saját gyermekkorukkal és annak terheivel” (14. o.). Mindezt azért, hogy a sajnálatos módon nemzedékről nemzedékre öröklődő rossz életminták és hibás kapcsolati működésmódok ellenére is ki-ki megvethesse az alapját egy olyan életnek és jövőnek, amelyben elégedettebb és elfogadóbb lehet önmagával és másokkal szemben. Mert aki az érintettek közül szembe tud és szembe mer nézni a múltjával, az képessé válik arra,

hogya elengedje értéktelensége érzését, megbocsássa gyengeségeit, és őszintén örüljön minden erősségének (esetünkben például a szenvedés elviselése képességének, az érzékenységnek vagy az empátiás készségnek).

A könyvben található önismereti teszt, valamint a hétlépéses, a német kezdőbetűk alapján AVOKADO-nak nevezett program és az ahhoz kapcsolódó megerősítő rituálé – amely támogathatja a szenvedélybeteg családok gyermekeit a boldogabb élethez vezető úton, és használható a terápia során is – hathatós segítséget nyújthat ehhez (14–15. o.).

Luther Márton élete

Digitális oktatási segédanyag a Luther című rajzfilmhez

Szerkesztette: Birkás-Sztrókey Edit – Kodácsy-Simon Eszter – Mesterházy Balázs
Luther Kiadó, Budapest, 2018

A Luther című tízrészes rajzfilmsorozat alapján a Magyarországi Evangélikus Egyház Katechetikai Munkacsoportja digitális, interaktív oktatási segédanyagot állított össze az iskolai és a gyülekezeti hitoktatás számára.

Luther Márton élete és kérdései minden Istent kereső ember számára izgalmasak. A Luther-rajzfilmsorozat ennek az életútnak olyan egyedi nézőpontját és feldolgozását adja, amely egyaránt hat a gondolkodásunkra, hiszen izgalmas teológiai kérdéseket vet fel, ugyanakkor hat érzelmeinkre is, hiszen kapcsolatba helyezi el a 16. századi egyházújítót, akivel együtt élhetjük át vívódásait, kérdéseit, küzdelmeit, és értékelhetjük a történelem színpadán megmutatott bátorságát.

A művészi színvonalú rajzfilmsorozat gyorsan pergő képei mellett, hogy esztétikai élményt nyújtanak vizuális, zenei, irodalmi és nyelvi vonatkozásban egyaránt, rendkívüli mennyiségű információt is közvetítenek. A digitális tananyag célja éppen az, hogy segítsen a komplex élményben összesített művészeti, tudományos és teológiai tartalom tudatos felfedezését és feldolgozását.

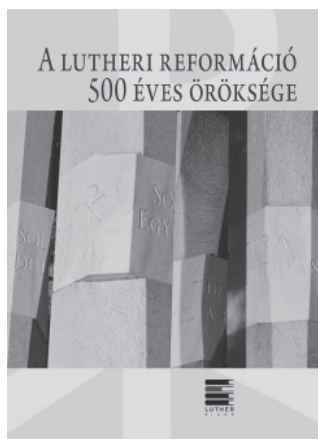
A program gépigénye

A tananyag formátuma: HTML5

Támogatott böngészők: Mozilla Firefox, Google Chrome, Internet Explorer, Opera, Safari

Operációs rendszerek: Windows, MacOS

Billentyűzetkiosztás: magyar

A lutheri reformáció 500 éves öröksége

Szerk. Fabiny Tibor
Luther Kiadó, Budapest, 2018.

Örömmel nyújtjuk át az Olvasónak A lutheri reformáció 500 éves öröksége című tanulmánykötetet, amely tizenkét tanulmányt és egy fórumbeszélgetést tartalmaz.

A jubileumi emlékévkben a Magyarországi Luther Szövetség havonkénti tudományos előadás-sorozatot álmódott meg A reformáció 500 éves öröksége címmel, s a szervezéshez tanácsaival és szakértelmével társult a Reformációi Emlékbizottság is. A lutheri életművel és a reformációval kapcsolatos tudományterületek és művészetek legkiválóbb szakembereit nyertük meg előadóknak. 2017 januárjától júniusáig, majd szeptembertől decemberig az újonnan alakult Evangélikus Országos Múzeum alagsori előadótermében minden hónap harmadik csütörtökén tartottuk alkalmainkat.

A tisztelt Olvasó az előadások szerkesztett, bővített változatait tanulmányozhatja a jelen kötetben. Könyvünk címét tudatosan pontosítottuk, szűkítettük a sorozathoz képest.

Szentháromság ünnepe után utolsó (örök élet) vasárnap

► Ez 12,21–28

Igehirdetési előkészítő

Most szólok hozzád

*A szóbeszéd szabadsága*¹

Az egyházi esztendő utolsó vasárnapjához a középkori igekönyvekben nem társult állandó igehely, és az anglikán egyház rendjében is más hangsúlyt találunk (Jn 6,5–14), mint ami az evangélikus óegyházi perikóparendünkben szerepel (Mt 24,15–35).²

Örök élet vasárnapjának állandó témája Jeruzsálem pusztulása, ennek a világnak a vége, valamint a határozott és örök érvényű isteni szó. Az elénk kerülő prófétai szakasz pedig nem csupán ezeket a témákat, hanem az azokból fakadó feszültségeket is markánsan feltárja.

A szóban forgó szakasz hátterül az az időszak szolgál, amelyet a júdeai királyságból elhurcolt vezető réteg elvesztéséből (Kr. e. ~597)³ fakadó kilátástalanság uralt. Az első *golá* alkalmával Jeruzsálem ugyan még nem pusztult el, ám a deportálást ekkor még elkerülő júdeaiakat ez a tény nem mentette meg attól, hogy keserűségüknek hangot adjanak.⁴ Ezek a hangok jutnak el Ezékiel prófétához, ame-

lyet egy *masal*⁵ foglal össze: „Telnek-múlnak a napok, de nem teljesült semmi a sok látomásból?!”

Ennek a szóbeszédnek a ritmikus-metrikus szerkezete (vö. FOHRER 1955, 66. o.) egyértelművé teszi, hogy a gúnyolódók rigmusainak legerőteljesebbikéről van itt szó, azaz egy olyan rövid, találó mondásról, amely rögtön belemászik a hallgatók fülébe, és cinkos egyetértésre, azonnali továbbmondásra sarkall. Ennek a gúnyolódásnak azonban nem csupán az a célja, hogy az aktuális prófétai igehirdetést kikezdje, hanem általában véve a prófétai szó igazságát, komolyanvehetőségét akarja aláásni,⁶ nevetségessé tenni.

Pedig amiről ez a prófétai vízió szól, az emberi szempontok szerint is végzetesnek tűnő csapás Izrael népének. Ha ugyanis Jeruzsálem elpusztul, akkor emberi számítás szerint is mindennek vége, ugyanakkor oda a szövetség és oda a templom is.

Épp ezért fontos előzménye ennek a szakasznak a fejezet elején szereplő látomás, amely 2Kir 25,4.7 szerint minden részletében be is teljesedik. Ám a prófécia elhangzásakor Izrael otthon maradt tagjainak többsége ezen látomás eseményeinek megtörténtében legalább annyira kételkedett, mint bármiféle szabadításban, noha bizonyosan tisztában voltak az őket fenyegető veszéllyel. Ennek ellenére félelmüket inkább maró gúnyra fordították, és – megfelelően minden korábbi beteljesedésről – az Úr minden ígéretét, amelyet a próféták által közölt, hamisnak állították be (vö. BRUNNER 1969, 141. o.). Emberfia (בְּרִיאָה), mi-féle beszéd ez? – hangzik az Ezékielnél gyakran fellelhető, jellegzetes felvezetés (lásd Ez 2,1.3.6.8 stb.)

¹ „Véget vetek ennek a szóbeszédnek” – az itt szereplő igéből (שָׁבַר) származik a *sabbat*, azaz ebben az értelemben „szabadságra megy” a szóbeszéd.

² MAGASSY 1997, 2: 227. o.

³ Vö. BRUNNER 1969, 142. o.; FUHS 1986, 68. o.

⁴ GREENBERG megjegyzi, hogy a 27. és 28. vers a fogságban lévőkre irányul (2001, 266., 268. o.).

⁵ Alapjelentésben a מַשַּׁל „erővel teli szót” jelent (lásd FUHS 1986, 69. o.: *krafterfülltes Wort*), amely ezúttal „erőteljesen nyomatékos gúnyt” fejez ki (lásd Eichrodt kifejezésével élve uo.: *scharf geprägte Spottwort*), és általános érvényű kijelentésként kezelendő, amely sokak véleményét adja vissza (lásd GREENBERG 2001, 266. o.).

⁶ Vö. BRUNNER 1969, 141. o.; FUHS 1986, 69. o.

Való igaz, hogy voltak hamis próféták,⁷ akik szintén így vezették fel szavaikat: „Így szól az Úr” (lásd a következő fejezetben: Ez 13,1.7.18), és a jót rossznak, a rosszat pedig jónak mondva (vö. Ézs 5,20k) mindent ellenkezőleg magyaráztak, őket azonban nem az Úr küldte (Ez 13,7k).

Két tévedés, két cáfolat

Ennek a prófétai vízióba ékelődő szakasznak az egyik fontos üzenete, hogy hiába a csiszolt ékesszólás, mégis csupán féligazság az, amit az elégedetlenkedők megfogalmaznak (vö. ZIMMERLI 1979, 276. o.). Az a tanító jellegű disputáció, amelynek tanúi lehetünk, és amely aztán később a talmudi zsidóság számára érzékelhetően nagy jelentőséggel bírt, mélyen a prófétai szolgálat érvelési gyakorlatába ágyazódik (lásd például: Ám 6,13; 8,5kk; 9,10; Ézs 5,19; 9,9; 30,15kk; Jer 2,23; Mik 2,11; 3,11), formatörténeti szempontból pedig egyértelműen Malakiás próféciáinak az előzményét jelenti, amelyekben végeredményben szintén egy téves emberi elgondolásra ad az Úr határozott és egyértelmű választ (vö. Mal 1,1; 3,14).

Az „égedetlenség házána” (בֵּית הַמְרִי; lásd Ez 2,8) ugyanis egyre csak erősödött a hangja, és egyre hatékonyabban hirdették, hogy a prófétai igehirdetésnek semmi köze a jelen valóságához, vagy talán egy távoli időre vonatkoznak, de semmiképp sem az akkor élő Izraelnek szólnak (vö. BRUNNER 1969, 141. o.). Ezzel meg is érkezünk mindkét problémához, amely a saját jelenünket is kikerülhetetlenül érinti.

Egyik részről azokhoz a mindenkori elégedetlenkedőkhöz szól Ezékiel, akik kizárólag önmagukra, nem pedig az Úrra hagyatkoznak. Ettől a magatartástól a jelen lelki közösségei is ugyanúgy szenvednek, mint a próféták korának embere.

Másrészt pedig mindenütt vannak olyanok, akik aldatni próbálják a lelkiismeretet, tompítani igyekeznek az éberséget azzal, hogy ez „nem ránk tartozik, nem a mi dolgunk, csupán egy távoli jövő, ami ki tudja, be fog-e következni valaha”.

Így ugyan fenntartható egy ideig a látszólagos békeség érzése, amire mind a fogságban levőknek, mind pedig az otthon maradottaknak szüksége volt, ám ez akkor is csupán látszat maradt.

Ezékiel korában mindkét felerősödő hang egymást erősítve siettetette a Szent Város pusztulását. Ez a két említett magatartás a saját jelenünkben sem hat másként, és ugyanúgy pusztulást okoz a jelen lelki közösségeiben.

Az Úr válasza azonban egyenes és ellentmondást nem tűrő. Amit a közmondás (משל) kételkedve nehezményez, azaz, hogy a napok (ימים) egyre csak telnek (ארך, Q Impf),

⁷ Vö. FUHS 1986, 69. o.; POHLMANN 1996, 181. o.

és a prófétai víziók (חזון) nem teljesülnek (22. vers), arra az Úr határozottan felel, aminek véglegességét a 23. versben található perfectum is jelzi: közel vannak (קרבו, Q Perf) azok a napok (ימים), amelyeken ténylegessé, valósággá, eseményé (דבר) válik minden látomás (חזון). Akárcsak a „*vagyok, aki vagyok*”, amely közismerten az Úr örökkévaló voltát hangsúlyozza, a „szólok, amint szólok” (אדבר את אשר אדבר) is ugyanígy az Úr szavának örökérvényűségét emeli ki (vö. KARASSZON 1995, 40. o.). Együttal pedig vége a „hiú látomásoknak” (חזון שוא) és az „üres jóslgatásnak” (מקסם חלק) (24. vers), mert az Úr szólt.

Azok számára, akik szerették volna távol tartani maguktól az isteni ígéretet valóságát, úgyszintén egy meglehetősen direkt kijelentés teszi világossá, hogy az Úr szava a jelennek szól (vö. FOHRER 1955, 68. o.). JHVH szava mindig a jelent érinti, és az Úr múltbeli cselekvése ugyanúgy a jelen öröme, mint ahogyan az őáltala megígért jövő reménysége. Nincs több késelelem, amelyet a 25. és a 28. vers együttesen is megerősítenek.⁹

Az igehirdetés felé

Szó általi esemény

Összegezve az eddigieket, megállapítható, hogy az Úr szava mindig a jelen eseménye (lásd FOHRER 1955, 67. o.), az őt félők számára pedig egyenesen a jelen szabadításélményét jelenti. Ez utóbbi még akkor is igaz, ha ennyire vészjósló, sőt végzetesnek ható prófécia hangzik el, mint amely az előttünk álló szakaszt keretezi.

A beteljesedés ugyan, bár nem késik (לאֶתְמוּשָׁה), mégsem olyan módon azonnali, ahogyan azt a türelmetlen emberi természetünk megkövetelné, hanem vannak jelei, előzményei. Ilyen például a prófétai szó, és ilyen a látomás is. De ilyen jel – ezúttal a vészjósló igehirdetés vonatkozásában – az elégedetlenkedők, gúnyolódók és az igazságot távol tartani akarók szava is, amelyek mind-mind „siettetik” Jeruzsálem pusztulását, és lelki értelemben erodálják annak falait.

Vége a szóbeszédnek

Ezékiel próféciája ezzel a tételes és jól irányzott cáfolattal világossá teszi, hogy minden találó ékesszólás és minden erőteljes skandalás ellenére a *végző szót az Úr mondja ki, méghozzá úgy és akkor, amikor neki tetszik*. Az elégedetlenek felett már kimondta az ítéletet, és a prófécia jelenében éppen az is valósul meg, amit kimondott, ám

⁸ אֶמְסַם hangsúlyozottan pejoratív értelemben szerepel, vö. GREENBERG 2001, 267. o.

⁹ A 25. és 28. vers konstrukciójában jól kivehető közös pont a וישעה, azaz „valóra válik”.

jóságának jeleként még figyelmezteti az „engedetlenség házát”. Így aki hallgat Ezékiel szavára, annak nem lesz meglepetés a közelgő tragédia, hanem várni fogja az Úr szavának beteljesedését – de már nem a pusztulást, hanem az övéit soha el nem hagyó, hűségét meg nem tagadó Úr szabadítását.

Akiknek ugyanis a vész közeledte, sőt az állandó fenyegetettség ellenére sincs kétsége afelől, hogy az Úr szava mindig beteljesedik, azok mindig tovább látnak a pusztulásnál, és benne élnek a jelen Isten általi szabadításában.

A személyes jelenlét szava

Mindez pedig annak a tanítványságnak is a lényege, amelyet Jézus Krisztus közelségében élünk meg, akinek éberségre, tökéletességre, szüntelen várakozásra és állandó készenlétre intő szava mögött valójában az a rendíthetetlen bizalom áll, hogy az Úr szava mindig beteljesedik.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

Mt 24,37–51; 2Pt 3,3–14

Énekek

EÉ 493, 454

Illusztráció

VERS

Reményik Sándor: *Mi mindig búcsuzunk*

Mondom néktek: mi mindig búcsuzunk.
Az éjtől reggel, a nappaltól este,
A színektől, ha szürke por belepte,
A csöndtől, mikor hang zavarta fel,
A hangtól, mikor csendbe halkul el,
Minden szótól, amit kimond a szánk,
Minden mosolytól, mely sugárzott ránk,
Minden sebtől, mely fájt és égetett,
Minden képtől, mely belénk mélyedett,
Az álmainktól, mik nem teljesültek,
A lángjainktól, mik lassan kihültek,
A tűnő tájtól, mit vonatról láttunk,
A kemény rögtől, min megállt a lábunk.

Mert nincs napkelte kettő, ugyanaz,
Mert minden csönd más, – minden könny, – vigasz,
Elfut a perc, az örök Idő várja,
Lelkünk, mint fehér kendő, leng utána,

Sokszor könnyünk se hull, szívünk se fáj.
Hidegen hagy az elhagyott táj, –
Hogy eltemettük: róla nem tudunk.
És mégis mondom néktek:
Valamitől mi mindig búcsuzunk.

Juhász Gyula: *Az életemet...*

Az életemet kérném tőled, ó Sors,
Mert elraboltad szép életemet,
Nem követelhetem, mert nagy robottól
Aléltn, szolgád vagyok már neked.

Ó egykoron, főséges májusában
Nagy indulásnak: szabad voltam én,
De akkor, remetéje mély magánynak,
Az életről csak mesét tudtam én!

Tömjénes és könyvtáros ifjúságom
Túnt idejére úgy néz tört szemem,
Mint hervatag kertekre vézna várrom,
Az ifjúság legenda csak nekem!

Az életemet kérném tőled, ó Sors,
A szürke órák mély, holt tengerén
Egy piros alkonyt, mely tűnő, de csókos,
E tájról így, ó hogy menjek el én?

Az üdv, a rózsa, a boldog majális
Mind, mind ígéret, mely nem teljesül,
Könnyezve vár a korai halál is:
A sírok ormán késő a derű!

Felhasznált irodalom

- BRUNNER, Robert 1969. *Das Buch Ezechiel*. 1. köt. *Kapitel 1–24*. Zwingli, Stuttgart. (Zürcher Bibelkommentare.)
- FOHRER, Georg 1955. *Ezechiel*. Mohr, Tübingen.
- FUHS, Hans Ferdinand 1986. *Ezechiel*. 1. köt. 1–24. Echter, Würzburg. (Die Neue Echter Bibel 7.)
- GREENBERG, Moshe 2001. *Ezechiel 1–20*. Herder, Freiburg–Basel–Wien. (Herders theologischer Kommentar zum Alten Testament.)
- KARASSZON Dezső 1995. *Ezékiel könyvének magyarázata*. Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest.
- MAGASSY Sándor 1997. *Óegyházi perikópák*. 1–2. köt. Magánkiadás, Budapest.
- POHLMANN, Karl-Friedrich 1996. *Das Buch des Propheten Hese-kiel/Ezechiel*. 1. köt. *Kapitel 1–19*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- ZIMMERLI, Walther 1979. *Ezechiel*. 1. köt. 1–24. Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn. (Biblischer Kommentar Altes Testament 13/1.)

Advent 1. vasárnapja

▶▶ Jel 2,1–7

Igehirdetési előkészítő

A szeretet nélkül cselekvő gyülekezet hiteltelen

Az ünnep jellege

Induljunk ki abból, hogy minden lelkész testvérem jó ismeri az advent üzenetét, így erre most nem térek ki. Inkább néhány gyakorlati ötletet szeretnék adni a gyülekezeti élet színesítésére.

Advent a gyülekezetek életében az egyik leghálásabb időszak, hiszen ilyenkor szívesen jönnek a családok is közénk, főleg, ha valamilyen attrakcióval megpróbáljuk vonzóvá tenni a gyülekezeti életet, a templomot. Ilyenek az adventi zenés programok, a betlehemes figuráinak és építményeinek berendezése hétről hétre a gyerekekkel, a mézeskalács illatú szeretetvendégségek, a gyülekezeti szervezésű adventi vásárok, az ökumenikus adventi gyermekgyűjtások.

Az advent a csend, az elmélkedés ideje lehet, ha máshol nem, legalább köreinkben. (Jól ismerjük a vásárlási dömpinget és egyéb negatív adventi jelenségeket, de nem ezzel kellene traktálni híveinket, inkább lehetőséget keresni a böjti időszak meghitt átélésére.) A családok ilyenkorra már meglehetősen belefáradtak a mindennapos iskolai-munkahelyi elvárásokba; hadd jöjjenek a közösségbe megpihenni, Istennél oltalmat keresni.

Az ideai adventi vasárnapok: december 2., 9., 16., 23., amelyek közül az első sok helyen úrvacsorai alkalom is. Hívjuk meg közénk együtt ünnepelni az idén konfirmáltakat is! Az utolsó adventi vasárnap egy nappal szenteste előtt lesz, valószínűleg több helyen ilyenkor tartják meg a gyülekezeti karácsonyt. Fel lehet készülni a gyerekekkel idén például úgy is, hogy nem a szokásos verseket tanulják be, hanem mindenki „kap” egy gyülekezeti idős embert erre az időszakra, akinek ő lesz az angyala, és akit megajándékoz egy saját készítésű kis karácsonyfadíszszel. Ezzel is fel lehet kelteni az egymás iránti érdeklődést és az elkötelezettséget a segítségnyújtásra, a szeretet gyakorlati megnyilvánulására.

Exegézis és teológiai meglátások

A Jelenések könyvének elején találhatóak Krisztus üzenetei a hét kis-ázsiai gyülekezethez. Az üzenetek (tévesen leveleknek is hívják ezeket, de nem azok) azonban nemcsak nekik, hanem az egész egyházhoz szólnak. Az üzenetekben élénk rajzolódik a mindenkori gyülekezet és egy-

ház képe is. Krisztus igéje a gyülekezetek számára olyan, mint egy tükör. Benne meglátják valódi énjüket, nemcsak ékességeiket, hanem csúfságaikat is, amelyeket szívesen takargatnának, de a tükör „kíméletlenül”, kendőzetlenül megmutatja azokat.

A hét üzenet *egységes felépítést* mutat: Krisztus a bevezető mondatban megnevezi magát az Emberfia-látomásból vett mozzanattal. Ezután kiemeli a gyülekezet életéből, amit jónak és dicséretesnek minősít, és rámutat a hiányokra, bűnökre. Ün. „győztes igével” zárja le az üzenetet.

A szakaszban többszörösen előkerül a hetes szám mint a teljesség jelképe (a könyvben emellett a tizenkettő is fontos szimbólum).

A megdicsőült Krisztus ura a gyülekezeteknek, ami azt az örömhírt is magában rejt, hogy Krisztus oltalmazza övéit, és azt a felszólítást is, hogy aki keresztyennek mondja magát, annak Krisztus igéjének kell engedelmeskednie.

Mindenkor bevált pedagógiai és kommunikációs módszer, ha valaki először megdicsér (mindig van miért), és csak utána marasztal el. Középkori keresztyének szerették magukat ostorozni, manapság sokszor „jó keresztyenként” az elégedetlenségünkkel kínozzuk magunkat. Fontos, hogy ne csak a hibákat keressük. Jézus maga biztosít bennünket arról, hogy nem csinálunk mindent hibában, igenis vannak értékek, erények, amelyeknek ő velünk együtt örül.

Ismerem cselekedeteidet, tehát a gyülekezet életét, napenkénti tevékenységüket, hitüket, hétköznapjaikat és ünnepeiket. Napi szinten beszélgetünk vele imádságban, és ő szavak nélkül is látja életünket.

fáradozásodat: fáradtságos munkádat a gyülekezetépítésben, a hívek összetartásában, a kazuális szolgálatok sűrűjében, a szolgálati autóval leutazott sok-sok kilométerben.

állhatatosságodat: hűségedet, kísértésben való megállásodat.

nem képes elviselni a gonoszokat: azaz ismerik a parancsolatokat, és Istent állítják első helyre az életükben.

próbák elé állították a vándormisszionáriusokat: megakartak győződni arról, hogy tanaik megállnak-e az ige mérlegén.

Miután megtörtént az elismerés és a megerősítés, csak azután jön a szemrehányás. Mindez nem csupán elmarasztalás, hanem egyben kérés és útmutatás is: miben kell fejlődni, változni vagy akár gyökeresen irányt váltani.

elhagyatottak az első szeretetet: ez azt jelzi, hogy nem annyira a kezdeti lelkesedés lángja és azzal együtt a hit ereje fogatkozott meg. Inkább arra utal ez az elmarasztalás, hogy a gyülekezet tagjai már nem segítik egymást, nem állnak a bajbajutottak, a nehézségekkel küzdők oldalára.

Mt 24,12 szerint a szeretet meghidegülése az utolsó idők nyomorúságának jelei közé tartozik. Mik a meg-

nyilvánulásai ennek? Az emberek (családjukon kívül, de sokszor még ott sem) nemigen foglalkoznak egymással, csak a maguk boldogsága után futnak. Ha nehézségeket látnak maguk körül, homokba dugják fejüket, csak nekik kelljen segíteni.

Mi a helyzet ma, itt közöttünk? Az Efezus elnevezés egyébként a névetimológia szerint szeretettet, kívánatot jelent. *Nomen est omen...*

Térj meg, és tedd az első cselekedeteidet! Az egész alapmagatartás megváltoztatása ez: teljes odaszánás Istennek és embernek, az önfeláldozás révén is.

Mind a hét üzenetet lezárja a Lélek üzenetének meghallására intő figyelmeztetés és a győztesnek szóló ígélet. Ezt a győzelmet nem a saját erőnk és képességeink által érhetjük el. A döntő győzelmet Krisztus megszerezte. Az ő ígéletét kell újra és újra megragadnunk és aszerint cselekednünk, élnünk. És bár a bűneset miatt az Éden-kert bezárult az ember előtt, de az idők végén ismét megnyílik az üdvözültek számára.

Igehirdetési vázlat

A gyülekezeti „műszaki vizsga”

1. Mindannyiunk számára ismerősek ezek a betűszók: TÜV (Technische Überwachungsvereine) vagy ISO 9001 (minőségbiztosítási rendszer). Ezek a minősítések azt hivatottak jelezni, hogy valami a tőle elvárható minőségű-e. Lehet, hogy elsőre furcsa a kérdés, de eljátszhatunk a gondolattal: vajon megfelelünk-e mint gyülekezet, mint egyház az elvárt minőségnek? Majdnem mindenki rendelkezik autóval, amelyet *vizsgáztatásra* kell vinni két évente. Ez azért fontos, hogy a hozzáértő szakemberek megtalálják, hogy *mi az, amit meg kell javítani ahhoz, hogy az autót továbbra is biztonságosan használni lehessen.* Rossz fékkel, kiégett lámpaizzókkal, nem működő irányjelzővel vagy ablaktörlővel inkább ne induljunk útnak!

Így tett Jézus is a hét kis-ázsiai gyülekezet esetében, ahol a gyülekezeteket vette nagyító alá.

Az írat lelegején maga Jézus nevezeték meg mint szakértő vizsgáztató, akihez tartoznak a gyülekezetek. Akinek számot kell adniuk a tevékenységükről, de akiben bízhatnak is, hogy minden körülmények között is ott van övével.

2. Jézus *pozitívumokat* emel ki először, leginkább a hitben való *hűséget!* Ha nagyjából minden rendben fut, nem nagy kunszt hinni. De mi történik velünk és különösen a hitünkkel, ha jönnek a nehézségek? Betegség, csalódás stb.

Ismerem fáradozásaidat – volt akkor is bőven, de mik ezek ma? Képek: a pogány világ tengerén hanyódo kis hajó, az egyház. Kisebbségi protestáns lét a nagy katolikus rengetegben. Egyáltalán keresztényként a „keresztény Európában”, ahol lassan több a más vallású ember. Ilyen körülmények között evangelizálni, gyarapodni nagyon nagy kihívás. Legtöbbször erőn felüli nagy fáradozást kíván csupán a megmaradás is.

További pozitívum Jézus szemében, hogy a nikolaiták *hazugságait*, hamis prófétaságukat felismerték az efezusiak. Ma mik lennének ezek a *tévtanítások*, amelyek a mai gyülekezet életében problémát okoznak, bár néha a kereszténység köpenyébe burkolóznak? Horoszkópok és egyéb jóslások bűvöletében élnek sokszor híveink. Az anyagiak hajszolásában, egymásról megfeledkezve élnek közöttünk keresztények, akik egyes területeken (pl. bőkezű adakozás) még jó példával is járnak elől. Soha nem a bűneivel megterhelt személyt utálja Jézus, hanem a bűnt. Mi merjük-e néven nevezni a bűnt? Hol van a határ a privát dolog és a gyülekezet érdeke között?

De nemcsak dicsérendő van a gyülekezet életében, hanem *elmarasztalando* is. A legnagyobb közülük a szeretet megfogyatkozása, méghozzá a cselekedetekben megnyilvánuló! Itt a jézusi új parancsolat fontosságára kell felhívunk a figyelmet: szeresd Istent, és szeresd felebarátodat, mint magadat. Légy leleményes, mindig van hol, miért segíteni a másikat, a bajbajutottat.

3. Megtérésre van szükségünk. Érezzük és tudjuk, hogy magunktól nem álljuk ki a próbát. A „keresztény minőségellenőrzésen” nem felelnénk meg a magunk erejéből, okosságából, hitéből. De kérhetjük Urunkat, Jézust, hogy ő újítson meg bennünket!

Végül kapunk egy bátorító és vigasztaló ígéletet: az élet fájáról ehetünk az Isten kertjében, ahonnan egykor kiűzetünk, ha megmaradunk benne.

Összegzés

- Jézushoz hűnek maradni,
- lángoló szeretetben égni embertársainkért,
- harcolni a bűneink ellen,
- és a hamis tanításokkal szemben Isten igéjét előtérbe helyezni – ezek a mi élethosszig tartó tanulásunk legfontosabb „tananyagai”.

Énekjavaslatok

EÉ 134: *Itt a drága idő*

EÉ 146: *Ezrek ajkán egy szívvel*

Taizéi énekek: *Ahol szeretet... (Ubi caritas...)*

Illusztráció

VERS

Rónay György: *Advent első vasárnapja*

Amikor a fák gyümölcsöt teremnek,
tudhatjátok, hogy közel van a nyár.
Tűzre dobhatsz, Kertész, mert nem terem meg
korcs ágaimon más, mint a halál?
Amikor jelek lepik el a mennyet,
álmunkból kelni itt az óra már.
De ha hozzám jössz, pedig megüzented,
angyalod mégis álomban talál.
Meg akartál rajtam teremni, rossz fán;
Nem voltál rest naponta jönni hozzám.
Ajtóm bezártam. Ágam levetett.
Éjszakámból feléd fordítom orcám:
boríts be, Bőség! Irgalom, hajolj rám!
Szüless meg a szívemben, Szeretet!

Felhasznált irodalom

KARNER Károly 1990. *Apokalipszis*. Evangélikus Sajtóosztály, Budapest.

GRÜN, Anselm – REEPEN, Michael 2015. *Gyógyító egyházi év*. Bencés Kiadó, Pannonhalma.

■ BOGDÁNYI MÁRIA

Advent 2. vasárnapja

▶ Júd 14,b–25

Igehirdetési előkészítő

A jövő elkezdődött!

A vasárnap jellege

Az egyházi esztendő adventi időszakában az Úr megérkezésének (adventus Domini) három idősíkja irányul a figyelem: 1. Isten Krisztusban testté lett (Incarnatio); 2. Ma az evangéliumban és a szentségekben érkezik hozzánk (Christus praesens, praesentia realis); 3. Látható formában érkezik az újjáteremtéskor, amint az megígérte tanítványainak és rajtuk keresztül az Egyháznak.

Az adventi időszak második vasárnapján a figyelem arra a Krisztusra irányul, aki meg fog váltani a jelen világ szenvedéseitől és a halál hatalmától, azaz látható valósággá teszi az elvégzett (elvégeztetett) megváltást. „A prófécia és az apokalypsis feszültségében élő, hitben járó egyház tekintetét a hatalomban és dicsőségben eljövő Úrra

irányítja, akire biztos reménységben, állandó vigyázatban, a jegyes vágyódásával vár, s ebben a készültségi állapotában egyedül az Isten igaz igéjére hagyatkozik, mert ez örökre megmarad; ez a vigasztalása, ez az erőssége.” (JÁNOSSY 2008, 9. o.)

Amit a textusról tudni kell

A mindössze egy fejezet terjedelmű levél szerzője azt írja magáról, hogy ő „Júdás, Jakab testvére”. Valószínűleg nem arról van szó, hogy ez a Júdás azonos Júdás apostollal (Mk 3,18; Lk 6,16; ApCsel 1,13). Azt állítja, hogy Jakab vér szerinti rokona, aki pedig „az Úr testvére” (Gal 1,19). De a levél szemmel láthatóan későbbi keletkezésű (például a 17. versszakban Urunk apostolairól mint a távoli múltban élt alakokról szól). A „hit mindnyájunknak megadatott” kijelentés pedig az első század végének gondolkodásmódját tükrözi. Azok közé az újszövetségi iratok közé tartozik, amelyek sorsa hosszú ideig bizonytalan volt, és csak később lettek végérvényesen a kánon részévé. Előfordult, hogy későbbi ortodox tanításokat korábbi tekintélyekkel hitelesítettek. Júdás nem kanonizált iratokat idéz, például Énókot a 14–15. versben. Ezeket figyelembe véve a Júdás-levél keletkezésének idejét valószínűleg az első század végére tehetjük, és Júdás neve a tartalmat hitelesítő álnévként szerepel.

Júdás felrója, hogy a közösségben csúfolódók vannak (18. vers), akik kiforgatják a keresztény tanítás alapjait, és akiknek rossz teológiája erkölcstelenségbe vezet. Minden valószínűség szerint antinomista és gnosztikus háttérű elitélyedésekről van szó. A levél megírására egy hamis tanítókról szóló régi jóslat beteljesülésének állítása adott alkalmat (17–18. vers). Ezt a hagyományt Júdás azért hívta segítségül, hogy kinagyítsa azt, amit válságként megtagasztalt. E levél nem egy meghatározott gyülekezethez szól, hanem az összes gyülekezetet figyelmezteti ezekre a veszélyes tévutakra.

Júdás pasztorális szándékkal írta levelét. Ablakot nyit az egyház számára, amely azért küzd, hogy megtalálja gyökereit, hagyományait és hitét, de nem félelemmel teli, védekező módon. Az egyházon belüli véleménykülönbségek már az egyház megszületésekor jelen voltak, és a különböző kultúrákban élő népek felé való közelítés már az apostolok idejében is nagy kihívást jelentett az egyház számára.

A perikópa megértése – teológiai összefüggések feltárása

Júdás korának egyházához hasonlóan a mi egyházunk is számos különböző vallás környezetében él. Júdás egy olyan egyház képét rajzolta fel, amely fel akarja fedezni hitének alapjait, ugyanakkor más kultúrákhoz is szólni kíván. Korunk vallási sokszínűségének kontextusában különösen is

aktuálisak azok a kísértések, kérdések, félelmek, amelyekkel az első keresztény nemzedékek is találkoztak. De legalább ennyire időszerűek azok a tanácsok is, amelyeket a levél szerzője ad.

A próféták és az apostolok előre jelezték a jövőt: figyelmeztették Isten népét a közük férkőző eretnekekre (Ap-Csel 20,29; Mt 24,11–12; 2Pt 3,2–3). Ez a figyelmeztetés arra szolgált, hogy csökkentse a megrázkódtatást, amikor az egyházban szakadás kezdődik, hiszen ez már előre várható volt. A hamis tanok tévútjától viszont egyedül az Egyház Ura őriz meg minket a róla szóló tanúságtétel eredeti és tiszta továbbadása által. Mindenféle külső és belső szétszakító erőnél nagyobb az Úr, akinek a megígért és ezért biztos látható visszajövetelére való várakozás oszlatja félelmünket és megszólaltatja tanúságtételünket az egyház határain túlra is a szakadások és tévtanítások előre jelzett idején. Ma és holnap is.

Igehirdetési vázlat

Nincs új a nap alatt

A kereszténység útjának kezdetén már virágzó eretnek gondolatok, tévtanítások ma is veszélyesen áthatják sokak gondolkodását és hitét. Egyik ezek közül az, hogy az Istenhez jutás, a hitbeli fejlődés útja sok lépcsőfokon keresztül vezet. Végig kell járni a megfelelő módszertanok, lelkigyakorlatok és mindenekelőtt az engedelmisség útját. A szükséges lépcsőfokok, szintek teljesítése után némelyek olyan lelki magaslatra jutnak, ahová a többiek csak vágyakozhatnak. Ez az elképzelés és törekvés a gyülekezeten belül egy lelki arisztokráciát eredményez, amelynek tagjai lelki göggel emelik magukat mások fölé. Eközben a vallási szabadpiacon a keresztény hit és tanúságtétel csak az egyik portékának tűnik, amely korántsem annyira izgalmasan titokzatos és népszerű, mint a különféle vallási elemekkel fűszerezett ezoterikus vallásturmixok vagy a magunkhoz rontott, kilógózott keresztény tanítás. Nem meglepő tehát, hogy mi, ma élő keresztények is nehezen, sőt olykor félelemmel éljük meg azt, hogy ezek mellett mennyire gyengének és kiszolgáltatottak tűnik a keresztény hit és tanúságtétel. Úgy tűnik, hogy labdába sem rúghatunk a sokféle vallástól áthatott környezetünkben. Semmi értelme annak, hogy kétségbeesett kapkodással igyekezzünk felvenni a versenyt az élményválasztásosság igényének kielégítőivel szemben, főleg nem azokkal a módszerekkel, amelyekkel ők kétségtelenül ügyesebben és eredményesebben élnek. Vigyázzunk, nehogy a forma hangsúlyosabb legyen, mint a tartalom. Veszélyes úton járunk, ha az elvárások, a népszerűség és a korszellem oltárán fölállozunk az eredeti keresztény tanúságtétel.

Hogyan tovább? Először is komolyan vehetjük azt, hogy nem véletlenszerű események, viharok hullámai csapnak be az egyház hajójába, hiszen Isten a prófétákon

és apostolokon keresztül már előre jelezte, hogy lesznek ilyen próbás időszakok. De ez sem az „Isten háta mögötti” helyzet. Már ez is oldhatja az „idők jeleinek” érzékeléséből fakadó félelmünket. (Utalás a vasárnap evangéliumára.) Ugyanakkor Isten azt is határozottan megígérte, hogy nem hagyja magára földön küzdő Egyházát, és a céltudatos reménység forrását is maga az Egyház Ura fakasztja és táplálja bennünk.

„*Ti azonban, szeretteim, épüljétek szentséges hitetekben...*” (20. vers) A „szentséges hit” nem egyebet jelent, mint az apostolok által hagyományozott tanúságtételt. Kizárólag erre alapozhat és építhet a gyülekezet. Ha nem teszünk hozzá és nem veszünk el belőle, akkor valódi védelmet jelent a gyülekezetnek sokféle lelki-szellemi kísértések között. („*Mert nem szégyellem az evangéliumot, hiszen Isten ereje az, minden hívőnek üdvösségére.*” – Róm 1,16) Az igazi kérdés az, hogy az egyház és annak részeként mi magunk el merjük-e hinni, hogy ez a legtöbb, amivel a körülöttünk élők között megjelenhetünk, és amit rajtunk kívül senki más nem mond el nekik. A hamisítatlan evangéliumban és evangélium által mutatkozik meg „Isten ereje”. Bármi, amivel ezt helyettesíteni vagy kiegészíteni szeretnénk, elvétí a misszió célját. Biztosak lehetünk abban, hogy ha egyházunkban az ebben való elmélyedéssel legalább annyit foglalatostkodnánk, mint bármi más (egyébként a maga helyén és idejében valóban fontos) tevékenységgel, akkor biztosabb talajon állna személyes hitünk, és gyülekezeteink kevésbé fogynának.

A várt cél, amely már most erőforrás

Bár sem a napot, sem az órát nem tudjuk, a harmadik advent ígérete azt a biztos célt jelöli ki, ahová az Egyház hajója tart. Ez már önmagában is erőforrás lehet akkor, amikor éppen süllyedni látszik ez a bizonyos hajó. A sokszor nehéz és küzdelmes jelenben viszont ennél is többet ajándékoz nekünk Urunk. Nem kell a harmadik adventre várunk ahhoz, hogy ő megérkezzen hozzánk mint megerősítő (konfirmáló), vigasztaló és megtartó Úr. Krisztus már itt és már most velünk van igéjében, a keresztség és úrvacsora szentségében. Már most elkezdődött az a jövő, amely a harmadik advent idején teljeseedik ki. Nem a világ végét várjuk, hanem az új kezdetet. Addig is „*tartsátok meg magatokat Isten szeretetében*”, azaz maradjatok a Krisztusban, hiszen őbenne jelent meg Isten szeretete. Látható eljöveteleig, a harmadik adventig pedig egyedül rá hagyatkozunk. Ő a mi vigasztalásunk és erősségünk.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

Olvasmány: Ézs 65,13–66,3

Evangélium: Lk 21,25–36

Énekek

EÉ 146, 286, 269

Imádság

Úristen!

Mi is lenne velünk, ha elengedsz, ha zuhanni hagysz?

Mit csinálunk, ha leveszed a kezed rólunk?

Mit tehetünk, ha Te már nem világítasz többé?

Hát ez a szabad akarat és lehetőség, hogy olyan hamar tanult emberből gyerkőc, okosból bolond, bölcsből örült válik?

Járass világosságodban, amíg csak a miénk lehet az, hogy a sötétség el ne nyeljen bennünket.

(Luther Márton)

Illusztráció

TÖRTÉNET

A tanítvány a Mester iránt érzett tisztelete miatt úgy nézett rá, mint a megtestesült Istenre.

– Mondd meg nekem, Mester – kérte –, miért jöttél a földre?

– Azért, hogy az ilyen ostobákat tanítsam arra, hogy ne vesztegessék az idejüket a mesterek imáadásával – kapta rá válaszul.

Anthony de Mello (1931–1987) indiai származású jezsuita szerzetes és pszichoterapeuta: *Abszurd égypercesek*

Kisfiú: Te presbiteriánus vagy?

Kislány: Nem, mi más gyüleülethez tartozunk.

Anthony de Mello: *Szárnyalás*

Három ember meghalt, és fölmentek a mennybe. Beléptek volna, de a kapuban valaki megállította őket.

– Ki vagy te? – kérdezte a kapuban álló az első embert.

– Én egy híres evangelizátor vagyok, sok könyvet írtam, még televíziós szolgálatokat is végeztem, így általam emberek milliói ismerték meg az Úr Jézust – hangzott a válasz.

– Ez mind szép és jó, de mondd csak, ismered az Úr Jézust?

– Persze, hogy ismerem, hiszen már mondtam azt, hogy egy híres evangelizátor vagyok.

– Na és te ki vagy? – kérdezte a menny ajtajában álló a másik embertől.

– Én is híres pásztor vagyok, megagyülekezeteket pásztoroltam a földön, és az istentiszteleteinket sok millió ember kísérte figyelemmel az egész világon.

– Ez valóban csodálatos – szólta az ajtóban álló. – De mondd csak, ismered-e az Úr Jézust?

– Hogyne ismerném, hiszen híres pásztor vagyok.

– Na és te ki vagy? – hangzott a kérdés a harmadik ember felé is.

– Amint azt magad is látod, én egy egyszerű öregember vagyok. Az életem gyorsan elmúlt, ez idő alatt nem tudtam semmi maradandót alkotni. Nem lettem híres prédikátor, sem gazdag ember. Egy kis házikóban éltem hosszú éveken át. Sokat imádkoztam, és azon igyekeztem, hogy hűséges legyek az én Istenemhez.

– És te ismered az Úr Jézust? – kérdezte őt is az ajtóban álló.

– Igen, Uram, ismerlek téged – hangzott a válasz.

Felhasznált és ajánlott irodalom

HAFENSCHER Károly (id.) 1983. *Imádkozzunk együtt Lutherral – ma is!* A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest.

HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgika. A keresztény istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben.* Luther Kiadó – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszék, Budapest.

JÁNOSSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása.* Fraternitás Magyarországi Evangélikus Lelkészek Közössége Veszprém.

MAGASSY Sándor 2007. *Óegyházi perikópák. Az óegyházi perikópaarend alapján kijelölt igék feldolgozásainak kritikai elemzése és prédikációs vázlatok Luther teológiájának tükrében.* Magánkiadás, Budapest.

■ KOVÁCS LÁSZLÓ

Advent 3. vasárnapja

► Jel 3,7–13

Igehirdetési előkészítő

Nyitott ajtó, amelyet soha senki nem zárhat be

A vasárnap jellege

Advent harmadik vasárnapja az Úr eljövételének meghirdetésére teszi a hangsúlyt. Keresztelő János Jézus földi megjelenéséről tanúskodott. Az egyház életében viszont „Isten titkainak sáfárai” hordoznak nagy felelősséget (JÁNOSSY 1944, 9–10. o.). János is egy ezek közül a tanúságtevők közül. Nyilvánosságra hozza látomásait az utolsó időkben megjelenő Szentről és Igazról – ó ἄγιος, ó ἀληθινός (7. vers).

János halvány utalásokat tesz az 1. fejezetben arra, hogy különleges kapcsolata van Jézussal és az első keresztényekkel. Jézus Krisztus szolgájának nevezi magát, valamint testvérnek és társnak (συγκοινωνιός). Ez utóbbi kifejezés érzékelteti azt a szoros összetartozást, amely összeköti őt a gyülekezetek tagjaival: neki is viselnie kell a szorongatta-

tást (θλιψις); ugyanakkor ő is részese a királyságnak és az állhatatosságnak (βασιλεία και ὑπομονή). Ez a ketősség jellemzi az evangélium hirdetőit.

Jánost az egyházatyák Zebedeus fiával azonosítják. Neki tulajdonítják a negyedik evangéliumot is. Később más Jánosokat is találtak, akik ezen a néven írtak. A mai kutatók két csoportra oszlanak. Némelyek egy Patmosz szigetére száműzött próféta mellett érvelnek, mások viszont fenntartják a hagyományos értelmezést, amely szerint minden jánosi irat egy szerzőtől (vagy legalábbis egy iskolából) származik (KOC SIS 2011, 251–253. o.).

Mindkét tábor talál bizonyítékot állítása igazolására. A Jelenések könyvének nyelvezete sok olyan kifejezést tartalmaz, amely beleillik a jánosi teológiába (λόγος, βασιλεὺς βασιλέων, ἀρνίον, σημεῖον, μαρτυρία, ἀληθινός stb.). Viszont hiányoznak a tipikus kulcsszavak, mint világosság-sötétség, élet-halál, szeretet, bűnbocsánat, világ. Az alapige háttérének megértése szempontjából elég annyi, hogy János neve „apostoli rangra emeli” a Jelenések könyvét.

Amit a textusról tudni kell

A kis-ázsiai gyülekezeteknek írt leveleknek van egy logikája, amely szerint halad, majd célhoz ér a szerző mondanivalója. Ha a felsorolását követve végighúzzuk ujjunkat a térképen, láthatjuk, hogy ezeket a városokat egy ív mentén bejárhatjuk. A levelek tartalma is ezt a sorrendet követi: az első szeretet – hűség – hamis tanítás befogadása – hamis tanítás eltűrése – halál és az élet kérdése – az állhatatosság győzelme – örök élet – döntés Krisztus mellett.

A filadelfiai levél már közel van az üzenet kiteljesedéséhez. Nem mond kritikát a gyülekezet tagjaira, csak dicséri őket, majd elmondja a nekik szóló ígéretet. A város fontos kereskedelmi utak kereszteződésénél alapította a Kr. e. 2. században II. Attalus Philadelphosz,¹ akiről a nevét is kapta. A Dionysos-kultusz központja lett. Kr. u. 17-ben földrengés pusztította el, de Tiberius császár újjáépíttette. Ezzel lekötölte a várost Rómának. A császár-kultusz fellegvárává vált.² Ezért figyelemre méltó, hogy a Jelenések könyve *állhatatosnak* mondja az itt létrejött gyülekezetet, amelyet nemcsak a római vallás szorongatott, hanem az ott élő zsidók sorozatos támadásai is. Ezt a két veszélyt nevezi a szerző a „Sátán zsinagógájának”.³ Ebben a helyzetben szól Krisztus üzenete a filadelfiai keresztényeknek.

Versről versre⁴

7. vers: A levél elején pontos meghatározást kap az üzenet küldője: Szent és Igaz. Ezek a jelzők egyedül Istent illetik meg. Nem emberi szóról van itt csupán szó, hanem a legfenségesebb szóról. Ezzel a kijelentéssel világossá válik számunkra, hogy Krisztus nem más, mint maga az Isten, aki feltétel nélkül megbízható.

Dávid kulcsa: ószövetségi fogalom, amelyet Ézs 22,22-ben találunk. Igénk szóról szóra idézi a próféciát. A mondat az eredeti helyén arra utal, hogy attól függ Izrael sorsa, akinek a vállán van ez a kulcs. Jó nagy kulcs lehet, ha valakinek a vállán kell cipelnie! Túl nagy fantázia kell hozzá, hogy újszövetségi módon gondolkodva azt mondjam: ez a kulcs Krisztus keresztje?! Hát nem ez nyit ki egy ajtót, amelyet többé senki sem zárhat be?! Ismerve a filadelfiai zsidó–keresztény konfliktust, megérthetjük, miért fontos számunkra ez a kijelentés. A keresztények, akiket a zsidók kizárnak maguk közül, bízhatnak abban, hogy Krisztus megnyitja előttük az ő országát.

8. vers: Úgy tűnik, mintha a gyülekezet állhatatosságának jutalma lenne ez a nyitott ajtó. Ne értsük félre! Nem a cselekedeteik elismerése ez, hiszen éppen a „keves erő” utal a levél. Viszont a Krisztusba vetett hit által van reménység az üdvösségre.

9. vers: Róm 2,28–29 beszél a páli értelemben vett „igazi” zsidóságról: „...nem az a zsidó, aki külsőleg az, [...] hanem az a zsidó, aki belsőleg az [...] Az ilyen dicsérete nem emberektől van, hanem Istentől.” Így használja János is ezt a kifejezést, amikor kritika alá veszi a filadelfiai zsidókat.

Ebben a versben megfordul az ézsaiási prófécia (Ézs 60,14): nem a zsidók előtt borulnak le a pogány népek, hanem a keresztények lába előtt borulnak majd le a zsidók. A szerző nem emberek előtti leborulásról beszél, hanem arról, hogy elismerik Uruknek Krisztust, a keresztények Urát. Megszólal a dióhéj-evangélium (Jn 3,16) is ebben a félmondatban: „...megtudják, hogy szeretlek téged”.

10. vers: Egy szójáték emeli ki a megváltás ajándékát: „mivel megtartottad, én is megtartalak...” Mindkét helyen a τήρω ige áll, amely a Biblia más helyein elsősorban a törvény megtartására vonatkozik. Vagyis újra megfogalmazódik az „igazi zsidóság” alapelve: a hűség és az állhatatosság. Ez Isten választott népének válasza Isten szeretetére.

A magyar fordítás némi korrekcióra szorul. Az állhatatosságra intő beszéd lehetne inkább türelemre intő beszéd (szó szerint: a türelem igéje). A másik javítás erre a kifejezésre vonatkozik: „megtartalak a kísértés órájában”. Az eredeti szöveg szerint: ἐκ τῆς ὥρας τοῦ πειρασμοῦ τῆς μελλούσης – vagyis az eljövendő kísértés/megpróbáltatás órájától! (Ugyanez az ἐκ prepozíció szerepel a 9. versben, amelyben a kísértésről van szó, amely a Sátán

¹ SCHLATTER 1979, 1052. oszlop; HAAG 1989, 438. o.

² <https://en.wikipedia.org/wiki/Ala%C5%9Fehir>. (Megtekintés: 2018. október 3.)

³ A συναγωγή ige alapjelentése: 'együtt munkálkodni, tevékenykedni, mesterkedni'.

⁴ A magyarázat alapja: MORRIS 1987, 62., 77–80. o.

zsinagógájából jön.) Fülünkben csenghet a Miatyánk kérése: „...ne vígy minket kísértésbe”. Ez az ígélet tehát több, mint megerősítés a kísértésben: szabadulás a kísértéstől! A kísértés nem a kozmoszt éri majd, hanem a lakott földet (οἰκουμένη). Az ige egy másik kifejezéssel is megerősíti ezt a kijelentést: „*akik a földön laknak*”.

11. vers: Eljövök hamar! Tipikus apokaliptikus kiszólás. Viszont érdemes kicsit elidőzni a koszorú (στέφανος) szónál. Jézus töviskoronáját nevezi így az Újszövetség. Majd Pálnál találkozunk romlandó koszorúval, valamint ennek ellentétével, a hervadhatatlannal (1Kor 9,25). Fil 4,1-ben és 1Thessz 2,19-ben nevezi így az apostol szeretett testvéreit. Megállapítható, hogy két jelentés áll egymással szemben: az egyik a hervadó koszorú, amely az emberi dicsőség mulandóságát fejezi ki; a másik viszont a hervadhatatlan koszorú, amely az üdvözültek jutalma. Krisztus töviskoronájában pedig összefonódik ez a kettő. Az ő halála vált számunkra örök életté.

12. vers: A templom, az oszlop és a név felírása csak akkor érthető, ha megismerjük a császárkultusz egyik legzetes hagyományát, amely szerint, ha egy pap befejezi szolgálatát, egy oszlopot állít a templomban, amelyre felírja a nevét és apjának a nevét (lásd MORRIS 1987, 80. o.). János jövendölése azokra a győztesekre vonatkozik, akik Isten templomában kapnak majd helyet. Ők maguk lesznek azok az oszlopok, amelyekre fel lesz írva a menyeyi Atya neve, valamint az új Jeruzsálem neve, amely az új teremtésben kapott otthonunkat jelenti. Még egy név lesz ott azokon az oszlopokon, mégpedig Krisztus „új” neve: a Győztesé, a menny Uráé. S hogy egyértelmű legyen, ki az, aki mindezt irányítja, János négyszer is megismétli: *az én Istenem!*

13. vers: Sokaknak elkerüli a figyelmét (az enyémet is), hogy a jól ismert mondat többes számban hangzik el: „...mit mond a lélek a gyülekezeteknek”. Az üzenet ugyanis nemcsak egyetlen gyülekezetnek (a címzettnek) szól, hanem mindenkinek, „*akinek van füle a hallásra*”.

A perikópa megértése

A Jelenések könyve és az apokaliptikus irodalom

János maga nevezi meg könyvének műfaját: Ἰσχυρὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ. Az apokaliptika tehát nem más, mint a kinyilatkoztatás irodalma. Ilyen értelemben minden bibliai könyv apokaliptikus. Amit kijelentett az Úr prófétáinak és apostolainak, azt ők nem tudták magukban tartani. Ez a kinyilatkoztatás lényege. A Jelenések könyve különleges helyen áll a Szentírás iratai között, mert a még előttünk álló idő eseményeit jeleníti meg különleges képekben.

A szó szoros értelmében vett apokaliptikus irodalom a Kr. e. 2. században szólalt meg először, amikor IV. Anti-

okhosz Epifanész szeleukida uralkodó támadást intézett a zsidó vallás ellen. A választott nép Isten ítéletében reménykedett. Dániel könyve fogalmazza meg azt a teológiai állásfoglalást, hogy az Úr az igazakat megvédi, a gonoszokat viszont elpusztítja. Ez vált az apokaliptika fő témájává, különösen a Római Birodalom térhódítása után. Nem csoda, hogy ebben az időben megnövekedett az apokaliptikus írások száma.

A Jelenések könyve tömény krisztológiát fogalmaz meg. Minden ízében Krisztus áll a középpontban, akit számos tulajdonsággal ruház fel: *Isten Fia, Isten Igéje, Emberfiához hasonló, Szent, Igaz, Élő, alfa és ómega, Bárány, oroszlán Júda törzséből, Dávid sarja, fényes Hajnalcillag, urak Ura, királyok Királya* stb. Erre építi a gyülekezet (ἐκκλησία) értelmezését és küldetését. Így válik keresztény hitünk fontos oszlopává.

Igehirdetés a nyitott ajtóról

Közeledünk karácsony ünnepéhez, s mielőtt még meghallanánk advent negyedik vasárnapjának felszólítását: „*Jer, tárjunk ajtót!*”, maga az Úr tárja szélesre a mennyek országának kapuját. Mindig Isten cselekszik, mielőtt a mi cselekedeteinket várja.

Kulcs

Korunkban mindent kulcsra zárunk. A lakást, a kocsit, sőt a számítógépet és a telefont is. A bezárkózás nemcsak fizikai értelemben jellemző. Szívünkben kizárjuk azokat, akik nem szimpatikusak. Úgy, ahogy Filadelfiában a zsidók kirekesztették maguk közül Krisztus követőit. A nekik szóló levél azonban vigasztalja és megörvendezteti őket: „*Íme, nyitott ajtót adtam eléd!*”

Az ajtó kinyitásához kulcsra van szükség. Alapigénk Dávid kulcsát említi. Vajon mi lehet Dávid kulcsa? Mi nyitja meg az ajtót Isten felé? Ha Dávid király életére gondolunk, eszünkbe juthat súlyos bűne, amely bezárta az ajtót; de mély, őszinte bűnbánata újra kinyitotta azt, mégpedig úgy, hogy senki többé nem zárhatta be!

A bűnbánat és a bűnbocsánat kulcsa nyitja meg az ajtót számunkra is az üdvösség felé. Ézsaiás azt a képet használja egyik próféciájában, hogy Isten választotta a vállán cipeli ezt a kulcsot. Ki más lenne ez, mint Krisztus, vállán a kereszttel? Ma tehát, amikor az ő érkezését várjuk, nem feledhetjük el, milyen küldetést bízott rá az Atya. Az ő vállán van a mi üdvösségünk kulcsa.

Állhatatosság

János, a levél írója megdicséri a filadelfiai gyülekezetet állhatatosságáért és kitartó hitéért. Nem lehetett köny-

nyú egy hellenista városban – ahol erősen élt a császárkultusz – megtartani a hitet, meg nem tagadni Krisztus nevét. Ma talán nem ilyen éles a helyzet, de hitünk megvallása újabb és újabb próbatételt jelent a számunkra. Az állhatatosság egyúttal türelmet is jelent azokkal szemben, akik támadásokat intéznek a keresztények ellen. Még ha kevés is az emberi erő, van reménységünk a győzelemre, hiszen maga az Úr áll mellettünk. Ő tesz ígéretet arra, hogy megőriz minket a kísértés eljövendő órájától. Ezért imádkozhatjuk nap mint nap a Miatyánk szavait: „...ne vigy minket kísértésbe...”

Koszorú

Pál a korinthusiakhoz írt első levelében írja: „*Aki versenyben vesz részt, mindenben önmegtartóztató: azok azért, hogy elhervadó koszorút nyerjenek, mi pedig azért, hogy hervadhatatlant.*” (1Kor 9,25) János mai üzenete arra biztat bennünket, hogy tartsuk meg Krisztusba vetett hitünket, hogy győzelmi koszorúnkat senki el ne vehesse. Ez az a koszorú, amelyet Jézus fejére tettek: ami az ő szenvedését és halálát jelentette, nekünk viszont bűnbocsánatot és örök életet.

Nyitva áll előttünk az ajtó, s ezt már soha senki be nem zárhatja, mert Krisztus nyitotta ki egyszer s mindenkorra. Krisztus, aki eljött, s aki eljövendő.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

Fakultatív lekción: Ézs 40,1–11; kötelező lekción: Mt 11,2–10

Énekek

Graduálének: EÉ 140, heti ének: 136

Szívem szerint ajánlanám még a 137. éneket, de az advent 4. vasárnapjának graduáléneke. Viszont a témához illik: 135 (...nagy terhet vesz vállára, ...szabadulásra ő vezet). Hasonlóképpen: 143 (Szívem néked már ajtót tárt..., Hozzádköt a szeretet...).

Illusztráció

VERS

Pilinszky János: *Utószó* (részlet)

Csukott ajtókon zörgetek.
Sötét szobád, akár az akna.
A falakon hideg lobog.
Sírásom mázoló a falra.

Felhasznált és ajánlott irodalom

HAAG, Herbert 1989. *Bibliai lexikon*. Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest. 438. o.

JÁNOSY Lajos 1944. *Az egyházi év útmutatása*. Sopron.

KOCSIS Imre 2011. *Bevezetés az Újszövetség történetébe és irodalmába*. 2. köt. Szent István Társulat, Budapest.

MORRIS, Leon 1987. *Revelation*. 2. kiad. Inter-Varsity Press, Leicester. (The Tyndale New Testament Commentaries Series.) 62., 77–80. o.

SCHLATTER, Theodor (szerk.) 1979. *Calwer Bibel Lexikon*. 4. kiad. Calwer Verlag, Stuttgart. 1052. col.

■ VETŐ ISTVÁN

Advent 4. vasárnapja

► Fil 2,16b–18

Igehirdetési előkészítő

„Ez az öröm el ne múljék...”

Advent negyedik vasárnapjának jellege

Advent negyedik vasárnapja a megszülető Jézus ünnepére készülő egyház örömnépe. Az eljövétel várása négy adventi állomásának csúcspontja az örömmel felhangzásával válik igazán hangsúlyossá. A születés csodájára való rácsodálkozás kapujában hitvallást tesz az egyház arról, mit jelent számára ez a várakozás. Öröm, dicsőítés, köszönet hangzik fel, amelyben a valóság helyzete egyben a reménység helyzete is. Örülni, küzdeni csak az tud, akinek számára a hitvallás fontosságával bír a küszöbön álló betlehemi inkarnáció. A sokszor csak szerény adventi vasárnapként meghúzódó negyedik adventi ünnep az igazi várakozás örömnépe lehet, amelyben beteljesedhet advent ünnepének lelki tartalma. Az adventi bűnbánat lelki gyakorlatán keresztül az isteni szeretet és bűnbocsánat felismerésére és elfogadására juthat el az Istenben bízó keresztény ember. Advent negyedik vasárnapjának istentiszteleti ünnepe és igehirdetése abban segít, hogy „igazi adventünk lehessen: az előkészületi időszakból a Szentlélek világosságában megérkezhessünk karácsony küszöbére” (JÁNOSY 2008, 10. o.).

A textus exegetikai hangsúlyai

Az öröm üzenetét hordozó 16b–18. versek által kijelölt textus a filippi gyülekezet életére, a levél keletkezésének okára és Pál apostol szándékára, az evangélium hirdetése, a gyülekezet építése és a gyülekezeti tagok iránti el-

kötelezettségére egyszerre mutat rá. A belső meghasonlások, a magatartással kapcsolatos problémák, a szolgálat lelkiületének helytelen értelmezése a hit útján még küzdő gyülekezetre utalnak, akiknek sorsa nem közömbös a fogságban lévő gyülekezetalapító Pál számára. A kijelölt textus egybefűzi az apostol életének evangéliumi meghatározottságát, az ítélet napján a Krisztus előtt való megállásának számára mindennél fontosabb tartalmát és azt a konkrét élethelyzetet, amelyben életének végétől sem fél, ha mindezt Krisztus ügyéért teheti az Istennek és a gyülekezetnek végzett szolgálatán keresztül. Mindennek a koronája Pál számára az öröm mindenképp feletti hangsúlyozása. Saját öröme, a gyülekezet öröme és a közös örömük lehetősége és ajándéka járja át a textus hangsúlyát és tartalmának célját.

A 16. vers két tagmondata átvezető gondolat a keresztény hitben való megállás és az élet értelmének megtalálása között. A filippiek mint csillagok ragyoghatnak az Istenről tudomást sem vevő szélesebb társadalmi körben is, és ezért ilyen végtelen az értük az életét is odaadni kész Pál öröme abban, hogy életének és szolgálatának értelmét az evangélium hirdetésében és a Krisztusban való közösség építésében találta meg. A *καύχημα* főnév nem öncélú, elítélendő dicsekvést jelent, hanem az apostol számára olyan őszinte büszkeséget, amelynek forrása egyedül a filippibeli gyülekezet lehet. A Krisztus napján az ítéletre várva Pál tudja, hogy életéről számot kell adnia minden emberrel együtt. Ez a számadás az örök életben való reménység mellett ugyanúgy jelenti azt is, hogy már itt, ebben az életben formál bennünket Isten öröme. A Pál számára kedves atlétikai és munkával kapcsolatos képek azt hangsúlyozzák, hogy azzal szeretne dicsekedni, hogy szenvedéseket, fogságokat, életveszélyeket és kemény munkával töltött időket is magában foglaló apostoli szolgálata nem volt hiábavaló, hiszen a filippi gyülekezet tagjainak Krisztusban formálódó élete is öröm és reménység az örök életbe vezető úthoz.

A 17. versben Pál a sport és a munka világának képeiről az áldozat szimbolikájára vált, de a központi üzenet változatlan. A zsidó és pogány áldozati szokásokra való utalás nem könnyen értelmezhető, és nem is feltétlenül utal arra, hogy az apostol a szokásosnál nagyobb életveszélyben lenne. A harmadik kép továbbviszi az üzenetet, hogy Pál minden áldozatra hajlandó azért, hogy ne legyen hiábavaló az evangélium hirdetésének szolgálata. Ebből következik a 17. és 18. versekben felhangzó, öröme való felhívás. Pál apostol számára nincs olyan helyzet, amelyben ne az evangélium hirdetésére és ne ennek a szolgálata lenne a legnagyobb öröm forrása. A *χαίρω-συνχαίρω* és *χαίρετε-συχαιρετέ* „örülni” igepárosok szinte már lírai formában zárják le a filippiekhez szóló intést és buzdítást. Ahogy a dicsekvés sem volt az, az öröm sem öncélú, mindig magában foglalja a közösséget, a gyülekezetet és Isten egyházának közös örömét.

Teológiai összefüggések

Az apostol személyes reménysége, hogy a filippibelieknek elhangzó intések és buzdítások értő és halló fülekre találjanak majd, és lehet öröme abban, hogy nem hiába fáradozott az evangélium ügyéért és értük. Ez a szolgálat olyan áldozat, amely Pál számára az élet értelmét jelenti minden szenvedés és megpróbáltatás ellenére is. A filippi gyülekezetben tapasztalható véleménykülönbségek, viták és nehéz helyzetek elvették az időt és az energiát az igazi feladattól, az Istennek és egymásnak végzett szolgálattól. Pál saját példáját állítja eléjük, amelyben ezt a szolgálatot tartja Krisztusban megváltozott élete legnagyobb értelmének. Az itáláldozat akkoriban kontextuális képe példaként áll a filippi gyülekezet előtt. „Isten egyik legszebb ajándéka a kiszabott pályát teljes erőbedobással futó, szolgálatát betöltő ember számára, hogy még halálának is értelmet ad.” (CSERHÁTI 1976, 121. o.)

„Ez az öröm el ne múljék...”

Küzdelem és öröm az evangélium hirdetésének szolgálatában

A keresztény ember megszentelődésének folyamatában mindig nagy erővel bírnak a pozitív példák. Életünk sok fordulópontján vagy küzdési helyzetekben, amikor közel állunk ahhoz, hogy céljainkat feladjuk vagy a meghasonulás útját válasszuk, egy-egy küzdeni tudó embernek a példája kimozdíthat bennünket ezekből a holtpontról. Pál apostol ilyen példa volt a filippi gyülekezet számára. Ismerték, közeli kapcsolatban voltak vele, igehirdetése és gyülekezetplántálása nyomán ők is Krisztus követésének útját választották. De mintha mai gyülekezeti vagy egyházi élethelyzetek elevenednének meg a hozzájuk írt apostoli levél soraiban. Vitahelyzetek, viszályok, a szolgálat lehetőségének elodázása vagy a más helyeken még drasztikusabban jelentkező tévhitok hatása, a Krisztus-hit miatti üldöztetések elbizonytalanítottak sokakat, és a szeretetre és békességre teremtett keresztény közösségek intésre, dorgálásra, erőteljes tanításra szorultak. Akik számára fontosak vagyunk, azok nem hagyják szó nélkül, ha félresiklik az életünk. Ez az aggodalom járta át az apostolt is. Levelei szeretetből és aggodalomból született levelek lettek, amelyekben nem szűnt meg a példamutatás, a bátorítás és a gyülekezetek problémáinak őszinte feltárása. Ahogyan ma is sokan felteszik a kérdést egy-egy békétlen egyházi vagy gyülekezeti helyzet láttán, úgy a filippi gyülekezet helyzete is azt a kérdést sugallja: hogyan lehet Krisztus-követőként eltérni a békesség, az egyetértés és a szeretetben formálódó szolgálat útjától, főleg akkor, ha az ember egyszer már elfogadta a jézusi hívást?

Az apostol életének példájával felel erre a kérdésre.

Nem csupán igehirdetőket, lelkészi és egyházi szolgálatot vállalókat szólít meg példájával, hanem minden Krisztushoz közeli és Krisztustól még távol álló embert is. Nem a saját sikereinek örül, nem saját teljesítményét helyezi eléjük úgy, mintha dicsekedni akarna ezekkel, hanem öröme, dicsekvése és életének értelme abban van, ha azt láthatja, milyen életformáló hatással volt rájuk a hit, a szeretet és a bűnbocsánat evangéliuma. Életét annak minden erőfeszítésével és küzdésével olyan áldozatnak tekinti, amelyért érdemes volt élni és Krisztus útját választani. Számára ebből a helyes választásból fakad a legszebb és legnagyobb öröm.

„Ez az öröm el ne múljék . . .” – Hitvallásos készülődés karácsony ünnepére

Advent negyedik vasárnapja hagyományosan az öröm vasárnapja is. De ahogyan ifjúsági énekünkben is énekeljük, olyan jó lenne megtartani ezt az örömet karácsony ünnepére is, és egész hitünkben és életünkben is. Ahogyan a friss filippi gyülekezeten erőt vett a bizonytalanság, úgy vagyunk mi is sokszor az evangélium üzenetével. De Pál életének a legerősebb bizonyosságával a bizonytalanság ellenszereként az öröm lehetőségét kínálja fel. Az Istennel való találkozás, a benne és általa formálódó élet minden emberi értelmet meghalad, és minden emberi örömforrásnál nagyobb és hatalmasabb öröm.

Ez az öröm a biztos továbbvezető út a megszülető Jézus fogadására is, és egyben hitvallásos adventi várakozásunk pecsétje is. Tudunk-e azzal az örömmel várakozni a testet öltő, hozzánk egészen közel érkező Krisztusra, amely öröm a valóságból táplálkozik és az Istenbe kapaszkodik? Túl tudunk-e jutni megoldatlannak tűnő helyzeteken, megalkuvásokon, kudarcok magunkkal hordozott fájdalmain? Egyházként, gyülekezetként hogyan viszonyozzuk az apostol meghívását az együtt megélt örömeire?

Advent és karácsony határán az öröm megtisztítja a lelket, békességet ad, és feltölt a közeli érkezés várakozásával. Mint ahogyan az anya várja utolsó napokban méhében hordozott gyermeke születését. Már mindjárt érkezik, a vajúdás megbékélést, értelmet, szeretetet és örömet hoz.

További javaslatok az istentisztelethez

Ének

Ez az öröm el ne múljék – Zarándokének 128

Imádság

Ma is úton vagy felénk, Istenünk, mi pedig szeretnénk elédsietni, de sok minden eltérít bennünket jószágodtól. Távoítsd el mindazt, ami elválaszt tőled, hogy örömről teljes legyen, és találkozassunk veled! Erre kérünk téged, aki

Jézus Krisztusban eljöttél, és Lelkeddel közel maradsz hozzánk mindörökké. Ámen.

Illusztráció

VERS

Dobai Lili: *[örömről]*

hogy minden hajnalban a napfelkelte felhők mögötti derengésében a levelek kora reggeli zizegésében a még didergő virágokban a falakra vetett el-elmozduló árnyékos fényekben az arany-bíboros feltörő fényességben ott legyen és megmaradjon kitarthasson egész nap

GONDOLAT

„Megláthatjuk ebben a gondolatmenetben apostol és gyülekezet mélységes egymásrautaltságát. Hogy érezze az élete értelmét, szüksége van a gyülekezetre. S ha meg akar állni, ha meg kell állnia Krisztus előtt, azt sem teheti a gyülekezet nélkül, mert ők a bizonyítékai annak, hogy a kegyelem nem volt hiábavaló az életben, hogy »félelemmel és rettegéssel« munkálta üdvösségét. Összetartoznak hát ők ketten, életben, halálban, ítéletben, üdvösségben.”

Szabóné Mátrai Marianna

Felhasznált és ajánlott irodalom

CSERHÁTI Sándor 1976. *A filippibeliekhez írt levél*. Evangélikus Sajtóosztály, Budapest.

DOBAI Lili 2010. *Formula pietatis*. Vigilia Kiadó, Budapest.

HEIL, John Paul 2010. *Philippians: let us rejoice in being conformed to Christ*. Society of Biblical Literature, Atlanta.

JÁNOSSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. Fraternitás Magyarországi Evangélikus Lelkészek Közössége, Veszprém.

SZABÓNÉ MÁTRAI Marianna 1996. *Ádvent 4. vasárnapja*. Igehirdetési előkészítő. *Lelkipásztor*, 71. évf. 11. sz. 418–419. o.

Búcsúprédikáció és búcsúima^{*}

Lk 18,13; Zsolt 103,1–2; Ef 4,1–2

■ HORVÁTH OLIVÉR

Egész valómban megilletődve állok most itt. Negyvenévi szolgálat s belőle 31 és fél évi templomban végzett szent munka után, mint gyülekezetek lelkésze utoljára jöttem fel e szent helyre. És ez utolsó alkalommal nem a szokott úton érkeztem fel ide. Csak a lábaim, a testem jött be ma is ott az oltár mögötti ajtón, s azután az oltári szolgálat végétével ide fel, a nekem oly drága helyre.

Lélekben ma ott jöttem be a főajtón, úgy, ahogy ti, s nem ültem mindjárt oda a szokott helyemre, hanem első lépéseim után remegve, reszketve, aláhanyatlott fejjel megálltam „távol”, ott a szögletben. A szívemből felszakadt a mélységes, az alázatos sóhajtás, a nyomorult publikánus confiteorja: Isten, légy irgalmas nékem, bűnösnek! S csak ezután volt erőm és bátorságom odamenni az oltár elé, ahol térdre hullva, nagy-nagy hálával szállt ajkamról a zsoltáríró szava: Áldjad, én lelkem, az Urat... és el ne felejtkezzél semmi jótéteményéről! Most pedig itt állok már mai templomi utam harmadik állomásán. S mikor e helyről utoljára látlak szemtől szemben benneteket, szent gyülekezet, szeretett híveim, akkor tihozzátok emberi példaképemnek, a nagy Pál apostolnak szavával csak egy szavam lehet: Köszönöm, hogy szelídséggel, hosszútűréssel harmincegy és fél éven át elszenvedtetek engem szeretetben!

Azt mondtam, hogy a mai templomi utam első állomása a „távol megállás” volt ott a szögletben, ahogyan a publikánusnak is írva van.

Oh, máskor is tulajdonképpen mindig ennek kell az első lépésnek lennie minden igehirdetőnek minden igehirdetői szolgálatában. Mert sohasem lehet eléggé éreznünk az igehirdetés nagy felelősségét s e szent szolgálatra való méltatlan voltunkat.

Hát amikor egy szolgálja az Úrnak a sáfárságának végén utoljára áll meg a szószéken! Nem kell-e nekem most megrendülve remegnem a döbbenetes gondolatától, hogy lett a sáfárság ideje? Nem lehetek többé sáfár! Bepecsételtem, lezárattam és félretétettem a számadás napjára a szolgálatom könyve. Nem lehet benne hibákat kijavítani, kimaradt tételeket pótlólag belevenni, nem tetsző lapokat belőle kitörölni, kitépni! Amit szolgálatom harmincegy és fél éve alatt Isten színe előtt itt köztetek rosszul tettem, azon vál-

toztatni nem lehet. Amit vétettem, jóvátenni nem lehet. Pedig oh, mennyit vétettem, mennyit hibáztam, mennyit elmulasztottam! Hányszor adott bizonytalan zengést ajkamon az Úrtól számba adott trombita! Úgy végeztem, hogy egyébről ne tudjak köztetek, mint a Jézus Krisztusról, még pedig mint megfeszítettről.

Így akartam, s mégsem mindig így volt! Mindezt most látom csak igazán, amikor lelkiismeretemben végiggondolom egész eltelt lelkészi életemet. Lehet-e tehát elsőnek más szavam e drága órában, mint a töredelmes és bűnbánó könyörgésnek szava a bűnbocsátó kegyelmes Istenhez: Isten, légy irgalmas nékem, bűnösnek!

És hadd kérjelek benneteket, drága gyülekezetem, kedves híveim, mutassátok meg a szereteteket irántam ti is azzal, hogy imádkoztok majd értem, ugyanazt kérvén ti is a mi kegyelmes Istenüinktől: Isten, légy irgalmas a mi távozó szegény, bűnös lelkipásztorunknak!

Kérjétek velem együtt az egyház Urát, üdvözítő Krisztusunkat, hogy mikor majd eljön az együttes számadásra vonásunk nagy napja, s amikor majd számonkéri tőlem közületek azoknak vérét, aki az én intésem és szólasom gyarlósága miatti vétke következtében ítélet alá kerül, hogy akkor velük együtt könyörüljön ő énrajtam is, és ne az én cselekedeteim, hanem az ő végtelen kegyelme szerint bánjon énvelem!

Mert ennek a bűnöket, mulasztásokat és vétkeket megbocsátó kegyelemnek a reménységében azután odaállhatok, ha tántorgó, reszkető lábakkal is, de mégis megvigasztalódva mai templomi utam második állomásához: az Úr szent oltárához. S ez előtt a drága szent oltár előtt a boldog hálaadásnak könnyei hullanak a szememből, a szívem mélyéből. Belémerülök az Úr szerelmének tengerébe, mely Jézusban egy életen át felém hajolt, ki férget, engem felkarolt. S árad ajkamról a zsoltáríróval a hálaadás szava: Áldjad, én lelkem, az Urat, és el ne felejtkezzél semmi jótéteményéről!

Igen áldom az én kegyelmes Istenemet a lelkészi szolgálatomnak és életemnek minden napján, minden mozzanatában, eseményében, és érdemtelenül adott segedelméért, megtartásáért, sok-sok tiszta boldog öröméért.

Megköszönöm néki a nagy kegyelmet, hogy szolgálatára elhívott. Hogy erre méltatott. Hogy kiválasztott engem. Hisz én igazán megtapasztaltam az életemben

* Elhangzott 1951-ben a Nagykanizsai Evangélikus Egyházközségben.

Jézusomnak a tanítványaihoz intézett figyelmeztetését: Nem ti választottatok engem, hanem én választottalak titeket! Hiszen mikor én a teológia elvégzése és pappá szentelése után emberi terveim szerint más pályára, pedagógusnak akartam menni, ő mást tervezett felőlem, és visszahívott az ő szolgálatára. Oh, áldjad, én lelkem, az Urat!

Azután rá gondolok a gyermekkorom óta mindig gyenge testi állapotomra. Oh, hányszor vergődtem a gondolatban, hogy az erőm felett való utak miatt kidőlök a sorból! Hányszor könyörögtem a nagy apostollal, hogy a tövis távozzék el a testemből, de ő újra meg újra bebizonyította rajtam: elég néked az én kegyelmem, mert az én erőm erőtelenség által végeztetik el. Oh, áldjad, én lelkem, az Urat!

De áldjad, én lelkem, az Urat azért is, hogy bennetek, drága gyülekezetem, minden időben megértő, gyarlóságaimat elfedező közösséget adott. Buzgó, egyházszerető, áldozatkész munkatársakat. Hűséges elnöktársakat boldogult Petrik Dezső, ma is, huszonegy év óta mostani felügyelőnk személyében. Azután az újra meg újra megújuló, új erővel kiegészülő presbitériumban, akik mindig csak segítettek, és sohasem gáncsoltak a szolgálatban. Oh, áldjad, én lelkem, az Urat!

De megköszönöm az én Uramnak a volt nőegyletünknek huszonöt éven át lelkesen buzgólkodó Mária- és Márta-szolgálatát, a sok női meleg hűséget templom és gyülekezeti otthon iránt. Az évek múlásával mindig bensőbbé fejlődött kis bibliakört és testvéri szűkebb közösséget, amelynek áldásait én magam éreztem mindig legjobban.

Hosszú éveknek mindig kedves és nekem drága diák-seregeit és felnöttebb ifjúságát, akik révén részem lehetett abban a legdrágább örömben, amelyet a gyermekekkel és ifjúsággal a Krisztus lábainál való foglalkozás jelent a lelkipásztornak.

De hálát kell adnom ebben az órában és ezen a helyen azért a drága ajándékért és áldásért is, amelyet lelkipásztori vonatkozásban, a családban is adott nekem. Áldom az ő szent nevét, hogy hitvesemben a lelkészi szolgálatomban is mindig megértő, készséges és hűséges szolgálatot adott, gyermekeimben pedig alkalmat és lehetőséget adott arra, hogy a szülői önfeláldozó szeretetben és őket a Krisztusnak és egyháznak nevelésben lutheri példa nyomán igyekezhettem megbecsülést szerezni az evangélikus papi család fogalmának, nevének! Áldjad, én lelkem, az Urat!

Megköszönöm Istennek negyven év minden napjának ezer meg ezer legkisebb ajándékát és áldását is. Minden

örömöm, minden bánatom, minden megpróbáltatás és megtartás mind tőle jött. Mikor visszatekintek, világosan látom, az ő kegyelméből lettem, ami voltam, és vagyok, ami vagyok.

És hálaadásomban a legutoljára hagytam azt, amit a legelőször kellett volna megtennem, mert Isten minden kegyelme között ez a legnagyobb, a legdrágább, a legboldogítóbb. Ez pedig az, hogy eljuttattott az arról való megbizonyosodásra, hogy a bűnösök között első vagyok én, de van számomra is bocsánat, a bűnöm nem vádol többé engemet, mert szembe velem Jézusom jő, aki hű vállára átveszi bűneim keresztjét. S ezért repesve, új hangon zeng dicséretem: hogy nincsen senkiben másban üdvösség, és nem is adatott az emberek között az ég alatt más név, amely által megtartatom, csak az Úr Jézus, az én Uram Jézus, aki azért jött, hogy megkeresse és megtartsa, ami elveszett!

És most itt állok azután az utam harmadik állomásán: előtted, kedves gyülekezetem. Végignézek soraitokon. Előttem arcok, tekintetek, amelyek évtizedeken át felém voltak irányulva. Csoda-e, ha a lelkembe, a szívembe vésődtetek, záródtatok, mint érzékeny lemezre az elé-

je állított fényképtárgy? Érzem, hogy meghatottság van a szívetekben, szeretet száll abból felém, s éppen ezért csak az lehet hozzátok búcsúszavam, amit hallottatok a felolvasott harmadik igéből: Köszönöm, hálával köszönöm, hogy szelídséggel, hosszútűréssel elszenvedtetek engem szeretetben.

Oh, nagy szüksége van mindenkinek arra, hogy egyik ember a másikat szelídséggel, hosszútűréssel elszenvedje. Mert a teremtés koronájának dicsekszi magát az ember, mégis az emberek férnek meg a legnehezebben egymás mellett. Igen, mert túl szélesek és túl magasak vagyunk, mihelyt egymás mellé kerülünk. Tűrnünk kellene, egymást elszenvedni, de ha az olyan nehéz!

Köszönöm, hogy ti elszenvedtetek. Mert én sem voltam soha kivétel, és nem vagyok az ma sem!

Oh, mennyi jó szóval, melegebb szívvel, készségesebb figyelemmel, megértő, elnéző jósággal vagyok adódotok! Hányszor akartam, mikor inkább engednem kellett volna! Mennyi szeretettel vagyok adódotok! Mily sokszor megszégyenített mindeneket jóra magyarázó szeretetetek! Mulasztások, hűtlenség a lelkipásztori gondozásban – de minek folytassam! Köszönöm, hogy elszenvedtetek szeretetben!

És arra kérek benneteket, hogy ezzel a megbocsátó szeretettel bocsássatok el magatok közül. Az én lelkembe három évtized alatt beépült ez a templom, ez az oltár, ez

a szószék, a kórus, a padok, a falak, fent a parókia, mely otthonom volt nékem és a családomnak, de beleépültetek mindenekelőtt ti. Elviszem magammal azoknak az emléket, akik az idők folyamán a temető lakói lettek már, de akik a szívemben élve maradtak. Elviszem az élők emléket, a ti arcotokat, akik holtomig élők lesztek az emlékezetemben.

Azok is az enyémekek voltak, akik már ott künn pihennek a temetőben, s ti is az enyémekek vagytok, akik még éltek, de akik egyszer ugyancsak kikerültek a holtak birodalmába. Velem együtt! Csakhogy ti itt, én meg majd másutt. Egykor azonban újra együtt – valamennyien. Pásztor és a valamikori nyáj. Oh, milyen nagy boldogság lenne reám, a pásztorra nézve, ha akkor majd el tudnám mondani az örök bíró számon kérő széke előtt: Itt vannak, Uram, kiket reám bízta, nem vezett el közülük egy sem. Oh, milyen boldogság lenne ez! Az lenne az igazi boldogság nekem is, nektek is!

Oh, Uram, légy kegyelmes, és cselekedd meg, hogy így legyen!

S hogy így lehessen, testvérek, magunkról, egymásról, személyi vonatkozásainkról emeljük most rá tekintetünket arra, akiről írva van: Jézus Krisztus tegnap és ma és örökké ugyanaz. Az élet egy percre sem áll meg. Év meg év után. Az őt felváltja az új. Az Úr egyik szolgája – letelvéen szolgálatának ideje – megy, s helyette jön a másik. Ez az élet rendje. Csupa változás, jövés-menés, találkozás, búcsúzás. *Panta rei*, mondja a görög bölcs. Minden mozog, a lét állandó mozgás. Igen! És csak egy van örök: Jézus Krisztus, aki tegnap és ma és örökké ugyanaz. És örök az ő ígéje, melyről ő maga mondta: ég és föld elmúlnak, de az én beszédem soha el nem múlik!

Ez az Ige legyen és maradjon hát neked is, szent gyülekezet, mindeneknél drágább, mindeneknél elsőbb. Az ígének szüksége van a hirdetőkre, közvetítőkre – de nem a hirdetője, a *verbi minister* az első és minden, hanem maga az Ige, az örök Ige!

S mikor engem, az ige köztetek volt eddigi szolgálóját

majd elbocsátotok, ám vessetek utánam egy utolsó meleg pillantást – jól fog ez majd nekem esni, és meg fogom köszönni –, de azután mindjárt vigyétek vissza a tekinteteket a minden változások között egyetlen szilárd és örök pontra: a Krisztus keresztyére, akiben függetlenül az ige változó szolgáitól egyedül van néktek váltságotok és üdvösségetek, ha hisztek abban, aki felfeszítettet a mi megigazulásunkért, s akinek nevére egyedül szálljon dicséret és dicsőség és hálaadás mindörökké! Ámen.

Örökkévaló Isten, jóságos mennyei Atyánk! Magasztaljuk szent nevedet, és áldunk téged, hogy anyaszentegyházat adtál nekünk, és benne gyülekezeteket, templomokat, ahol igéd hirdettetik. Áldunk magáért az ígéért, melyet kiválasztott szolgálid, pásztorok, ige hirdetői hirdettek.

Kérünk, tartsd meg, sőt éleszd mindig égetőbbé néped lelkében a te beszéded, az örök ige utáni éhséget és szomjúságot. Ne vond meg soha a te megvilágosító és vezérlő Szentlelkedet igéd tolmácsolótól, hogy mindig tiszta zengést adjon szavuk, és sohase szóljanak és tudjanak másról, mint a te egyszülött Fiadról, és pedig mint megfeszítetttről.

Amikor most egyik szolgáló megválnak a részére itt kijelölt szolgálatától, letelvéen az ő sáfárságának ideje, fogadd kegyelmesen a hála szavát pásztor és nyáj szívéből és ajkáról, amellyel megköszönik néked minden bőségesen rájuk árasztott megsegítéset és kegyelmedet. Add, hogy maradó legyen a gyülekezet minden egyes tagjának szívében és életében az ige hatalma, ereje és áldása. Bocsásd meg az elbocsátott szolgálóknak az ő gyarlóságait, mulasztásait, vétkeit.

Legyen továbbra is áldásod és kegyelmed nyájon és távozó pásztoron egyaránt. Az új pásztort te magad vezérelj a gyülekezetbe, hogy békességben és szeretetben tovább épülhessen és növekedhessen a gyülekezet abban, aki a fő: Krisztusban!

Ennek a Krisztusnak, a mi Urunknak, Üdvözítőnknek nevében kérjük, hallgass meg imádságunkat. Ámen.